

T.C.
ESKİŞEHİR
OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Tarih Anabilim Dalı

EKİNCİ GAZETESİ VE RUSYA MÜSLÜMANLARI'NIN FİKİR HAYATINDAKİ
ROLÜ

95957

Aynur ASKEROVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN

ESKİŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ESKİŞEHİR

ŞUBAT, 2000

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ
EKİNCİ GAZETESİ VE
RUSYA MÜSLÜMANLARININ FİKİR HAYATINDAKİ ROLÜ

Aynur ASKEROVA

Tarih Anabilim Dalı

Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şubat, 2000

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN

Her bir halkın medeni hayatında öyle hadiseler vardır ki, bunlar o halkın tarihinde silinmez izler bırakır. Azerbaycan halkının medeni hayatında meydana gelen bu önemli hadiselerden biri Ekinci gazetesinin neşridir. Muasırları Ekinci'yi Rusya Müslümanları arasında yakılan ilk ışık olarak değerlendirmişlerdir.

Ekinci gazetesinin naşiri kendi devrinde “Kafkasya Müslümanları'nın muallimi ve manevi atası” adlandırılan büyük gazeteci-yazar Hasan Bey Zerdabi, Azerbaycan'da ilk maarif ve terakki meşalesini yakanlardan olmuştur.

Ekinci, geniş programa malik gazeteydi. Ayda iki kez yayımlanan Ekinci gazetesinin beş şubesi vardı. Bunlar Dahiliye, Ekin ve Ziraat Haberleri, İlim Haberleri, Mektubat ve Taze Haberler idi. Gazetenin üç yıllık yayın hayatı boyunca toplam 56 sayısı çıkmıştır. Ekinci gazetesinin şerefli ömrü kısa oldu. 1877 yılı 29 Eylülünde Ekinci sansüre uğrayarak kapatıldı. Az yaşamasına rağmen Ekinci son derece büyük tarihi vazifeyi yerine getirmiş, halkın içtimai şuurunu uyandırmıştır.

THE ABSTRACT OF THE POSTGRADUATE THESIS
THE ACT OF THE EKINCI ON INTELLECTUAL LIFE OF RUSSIAN
MUSLIMS

Aynur ASKEROVA

History Main Science Branch

Osmangazi University, Institute of Social Sciences

February, 2000

The Adviser: Dr. Mesut ERŞAN

There are some events on the cultural life of every society that leave traces on it's history which can not be erased. One of the most important event which took part on Azerbaijan society was the publication of the Ekinci. Contemporaries evaluated the Ekinci as the first light among Russian Muslims.

The great journalist, writer founder of the Ekinci Mr. Hasan Bey Zerdabi, who was named as 'teacher and moral ancestor of Cavcasia Muslims', was on of the first people who started the the educational development and progress.

The Ekinci had a wide variety of topics .Monthly there were two issues of it and it had five departmens. These were; domestic affairs agriculture, science news, letters of readers and the latest news.56 issues of it were published during it's three year publication life. The honored life of the Ekinci lasted very short. On September 29, 1877 it was censored and closed. The Ekinci performed a very important historical duty and stimulated the public conscionusness.

Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tezin kabul edildiği tarih: 25.12.2000

Başkan : Doç. Halil Buttanır J.B.ily
Danışman : Y.Doç.Dr. Mesut ERKAN M.Ö.Ö.
Üye : Y. Doç. Dr. Mehmet KAVIRAN
Üye :
Üye :
Üye :

Tez ilgili yasa ve yönetmeliklerin öngördüğü teknik ve bilimsel koşulları yerine getirmiş ve aday, yüksek lisans (bilim uzmanlığı) yeterlik derecesi almaya hak kazanmıştır.

Tarih: 25.12.2000

Doç. Dr. Münevver YILANCI
Enstitü Müdürü

İmza:

ÖNSÖZ

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da içtimai, felsefi ve ilmi fikrin önde gelen simalarından olan Hasan Bey Zerdabi, cehaletin hüküm sürdüğü, halkın zulmet içerisinde boğulduğu bir dönemde maarif ve ilim meşalesini yakmıştır. “Maariften, ilimden mahrum bir halk ışıktan mahrumdur” diyen Zerdabi'nin tüm hayatı halkın eğitilmesi işi ile sıkı sıkıya bağlı olmuştur.

Zerdabi, Azerbaycan Türkçesi ile çıkacak olan gazeteyi “uykulu kardeşleri gaflet uykusundan uyandırmak” yolunda en önemli araç olarak görmüştür. Bu nedenle, Zerdabi böyle bir mefkure silahını elde etmek için her türlü zorlukla mücadele ederek, 22 Temmuz 1875'de Azerbaycan dilinde ilk gazete olan Ekinci'nin neşrine muvaffak olmuştur.

İçtimai hayatın, halk maişetinin, adet ve ananelerinin öyle bir sahası yoktur ki, Ekinci gazetesi fikir ışınları ile o alanı nurlandırmasın. Çok sade ve anlaşılır bir dille yazan Hasan Bey Zerdabi makalelerinin birinde: “Her vilayetın gazetesi o vilayetın aynası olmalıdır” diyerek matbaanın içtimai karakterini göstermiştir. Sırf böyle güzel fikirlerin aynası olduğu için, Ekinci sadece Azerbaycan halkının değil, tüm Rusya'da yaşayan Müslümanların sevgilisi olmuştur. Gazete sadece Kafkasya'da değil, Sibirya'da, Volgaboyu'nda, hatta dış ülkelerde de ün bulmuştur.

Bu araştırmada yardımlarını esirgemeyen, beni farklı ufuklara yönlendiren hocam Yrd. Doç. Dr. Mesut Erşan'a teşekkürü borç bilirim. Yıllarca okulumu bitirip memleketime döneceğim günü sabırsızlıkla bekleyen aileme, benden maddi-manevi desteğini eksik etmeyen Eskişehir'deki manevi aileme, ayrıca bu araştırmada zerre kadar emeği olan herkese yürekten teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Aynur, ASKEROVA

Yüksek Lisans
Tarih Anabilim Dalı

Eğitim

Ls. 1997 Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Lise 1991 Ağstafa, Emirhan Hüseyinov Lisesi

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Tarihi: Ağstafa-Azərbaycan 1974

Yabancı Dil : Rusça

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
DEĞERLENDİRME KURULU ve ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
EKLER LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	3

1.BÖLÜM

İLK AZERBAYCAN GAZETESİ

1.1.HASAN BEY MELİK-ZADE ZERDABİ’NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ.....	8
1.2.EKİNCİ GAZETESİ’NİN YAYINLANIŞ ÖYKÜSÜ.....	14
1.3.EKİNCİ HAKKINDA.....	21
1.4.HALKIN EN BÜYÜK DESTEKÇİSİ OLARAK EKİNCİ.....	27
1.4.1. <u>Kadın Haklarının Savunucusu</u>	27
1.4.2. <u>Dil, Edebiyat ve Sanat Mevzusu</u>	29

2.BÖLÜM

EKİNCİ GAZETESİ'NİN AZERBAYCAN'IN FİKİR HAYATINDAKİ ROLÜ

2.1.GAZETENİN MUHABİRLERİ.....	32
2.2.EKİNCİ GAZETESİ'NİN AZERBAYCAN'IN İÇTİMAİ-İKTİSADİ FİKİR TARİHİNDEKİ ROLÜ.....	41
2.3.EKİNCİ GAZETESİ'NİN AZERBAYCAN PETROL SANAYİİNE HİZMETLERİ.....	47
2.4.MAARİFÇİ FİKİRLERİN MERKEZİ OLARAK EKİNCİ.....	50
2.4.1. <u>Gazetenin Yayıncılık İstikameti</u>	50
2.4.2. <u>Azerbaycan Gazetecilik Mektebi</u>	55

3.BÖLÜM

EKİNCİ'NİN RUSYA MÜSLÜMANLARI AÇISINDAN ÖNEMİ

3.1.RUSYA MÜSLÜMANLARI'NİN İLK GAZETESİ.....	59
3.2.EKİNCİ'NİN ŞUBELERİ.....	62
3.3.GAZETENİN DAİMİ ŞUBELERİ.....	63
3.3.1. <u>Dahiliye Şubesi ve Yer Alan Konular</u>	63
3.3.2. <u>Ekin ve Ziraat Haberleri</u>	67

3.3.3. <u>İlim Haberleri</u>	71
3.3.4. <u>Taze Haberler</u>	74
3.3.5. <u>Mektubat</u>	77
3.4. GAZETENİN TERTİBATI HAKKINDA	81
3.4.1. <u>Şubelere Ait Olmayan Yazılar</u>	82
3.4.2. <u>İlanlar</u>	84
3.4.3. <u>Gazetenin İlave Nüshaları</u>	85
SONUÇ	89
KAYNAKLAR	90
EKLER	93

ÇİZELGELER LİSTESİ

- Çizelge 1:** 1875-1877 Yılları Arasındaki İkinci Sayılarının Yayınlanış Tarihleri... ..19
- Çizelge 2:** İkinci Muhabirleri ve Onların Mevkilerine Göre Sıralaması..... 33
- Çizelge 3:** İkinci Muhabirleri ve Onların Gazetede Açık ve Gizli İmza İle Yayınlanan Yazıları.....40



KISALTMALAR

ACİAEF	: Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Elyazımları Fonu
ACİAH	: Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi'nin Haberleri
ACMDA	: Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi
ADN	: Azerbaycan Devlet Neşriyatı
ADÜ	: Azerbaycan Devlet Üniversitesi
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
ags.	: Adı geçen sayı
c.	: Cild
GDA	: Gürcistan Devlet Arşivi
gös .yer.	: Gösterilen yer
HBZA	: Hasan Bey Zerdabi'nin Arşivi
nr.	: Numara
s.	: Sayfa

EKLER LİSTESİ

EK-1:	Fotoğraf,Hasan Bey Melik-Zade Zerdabi, Hayatının Son Dönemlerinde.....	94
EK-2:	1865 Yılında Moskova Üniversitesi Tabiat İlimleri Bölümünü Master Düzeyinde Bitirdiğine Dair Hasan Bey Zerdabi'ye Verilen Diploma Örneği...	95
EK-3:	Ekinci Gazetesi'nin Manşeti.....	96
EK-4:	Ekinci'nin 1875 Yılında Yayınlanan 3.Sayısı.....	97
EK-5:	Ekinci'nin 1876 Yılında Yayınlanan İlk Sayısı.....	100
EK-6:	Ekinci'nin 1877 Yılında Yayınlanan İlk Sayısı.....	104
EK-7:	Ekinci'nin 1877 Yılında Yayınlanan Son Sayısı.....	108

GİRİŞ

Azerbaycan'da daha geçen yüzyılın ilk yarısında milli matbaa oluşturma teşebbüsleri olmuştur. 1832 yılında "Tiflis Haberleri" ve 1845 yılında "Kafkasya Günlüğü" gazetesine ilave şeklinde "Kafkasya'nın Bu Tarafının Haberleri" adını taşıyan Azerbaycan dilinde yayınlar yapılmıştır. Lakin bu neşirleri gerçek anlamda müstakil milli matbaa numuneleri olarak kabul etmek mümkün değildir. Orijinal olmayan, resmi bülten karakteri taşıyan bu neşirler ilavesi oldukları gazetelerden tercüme edilmiş materyallerle doldurulmuştu. Bununla birlikte bu yayınlar Azerbaycan milli matbaasının oluşturulması için gerçek bir hazırlık niteliğindedir.¹

1841 yılında Mirza Feteli Ahundov ve Mirza Şefi Vazeh Tiflis'te matbaa oluşturmak için uğraşsalar da, Çar hükümeti bu işte onlara herhangi bir yardımda bulunmadığı için bu teşebbüs amacına ulaşamamıştı.² Bu tarihi saadet geçen asrın ikinci yarısında büyük gazeteci, tabiatşinas alim, biyolog Hasan Bey Melik-Zade Zerdabi'ye nasip olmuştur. 1875 yılı Temmuz ayının 22'sinde o ilk Azerbaycan gazetesi olan Ekinci'nin birinci sayısını yayınladı.³

Her milletin, her halkın tarihinde öyle şahsiyetler vardır ki, onların hayatı ve şahsiyeti, yaptıkları işlerin önemi zaman süreci içerisinde daha net bir şekilde ortaya çıkar. Böyle şahsiyetler ölmelik kazanarak milletin kalbinde ebedi olarak yaşarlar. Böyle ölmek şahsiyetlerden biri büyük alim Hasan Zerdabi'dir. Milli medeniyetimizin büyük önderlerinden olan Hasan Melik-Zade Zerdabi'nin 1875 yılında yayınladığı Ekinci gazetesi, aynı zamanda Rusya'daki tüm Müslümanların ilk gazetesi idi.⁴

Hasan Bey Zerdabi, Ekinci adını kendi gazetesine tesadüfi olarak vermemiştir. Bununla o ilk olarak, gazetenin en fazla ekincilerin, daha doğrusu yoksul köylülerin durumunu gözönünde bulunduracağı fikrini ileri sürerek onların arzu ve isteklerinin yerine

¹Veli Mehmedov, (1976); *Ekinci Gazetesi*, 1. Baskı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, s. 3

² E. E. Sait-Zade, (1940); "Mirza Feteli ve Mirza Şefi'nin Matbaa Açmak İçin Teşebbüsleri", *Edebiyat Gazetesi*, Sayı 31, Bakü, s. 17

³ Veli Mehmedov, age, gös.yer

⁴ Fuat Kasım-Zade, (23 Ağustos, 1991); "Aydın Zekayla Hasan Bey Zerdabi'yi Düşünürken", *Edebiyat Gazetesi*, Sayı 2481, No: 34, Bakü, s. 3-4

getirilmesine ağır ekonomik durumlarının iyileştirilmesine katkıda bulunacağını ve Ekinci'nin demokratik yol tuttuğunu savunmuştur.⁵

Ekinci gazetesinin ömrü fazla uzun olmamıştır. Toplam 56 sayısı yayımlanan gazete, o dönem Azerbaycan'ın tüm içtimai meselelerini bazen direkt olarak, bazen de dolaylı yollarla aydınlatmıştır. Ekinci milli matbaa tarihimizde öyle önemli bir yere sahiptir ki, halefleri ondan çok şey öğrenebilirler. Gazetede dünya halklarının gelişme hususiyetlerinden, Şark'taki geriliğin nedenleri ve bunların ortadan kaldırılma yollarından bahsedilir, yüksek medeni terakki, ilim tahsil etmek tavsiye edilirdi.

Milli Azerbaycan gazetesinin ilk numunesi, matbaamızın parlak sayfası olan Ekinci'nin neşri, sadece Zerdabi'yi değil, onun dost ve hemfikirlerini sevindirmiştir. Gazete tüm Rusya Müslümanlarını hareketlendirmişti.

⁵ Veli Mehmedov, age. s. 13

KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Azerbaycan matbaa tarihinin dönüm noktası olan Ekinci gazetesinin neşri çeşitli yönleriyle araştırmalara konu olmuş ve üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların başında, Prof. Dr. Ziyaeddin Göyüşov'un, **Hasan Bey Zerdabi, Seçkin Eserleri**⁶ adlı eseri gelmektedir. Bir başka çalışma ise Prof. Dr. Veli Mehmedov'un, **Ekinci Gazetesi**⁷ adlı eseridir. Bu eserlerde, Ekinci'nin neşri tarihinden, gazetenin şubelerinden, mensup olduğu siyasi görüşten, aynı zamanda dil, edebiyat ve sanat meselelerine verdiği önemden bahsedilmektedir. Araştırmada bu iki eserden de yararlanılmıştır. Bunun dışında, Prof. Dr. İzzet Rüstemov'un, **Hasan Bey Zerdabi**⁸ adlı eseri araştırma açısından büyük önem arz etmektedir.

A. Zamanov'un, **Amel Dostları, Vatandaşlık Görevi**⁹ adlı eserinden başka, Nazım Ahundov'un, **İlk Azerbaycan Matbaası**¹⁰ adlı eserinde de, Hasan Bey Zerdabi'nin büyük mücadeleler sonucu ortaya çıkardığı Ekinci Gazetesi hakkında geniş bilgiler yer almaktadır.

Araştırmanın tamamına Ekinci gazetesinin orijinal nüshaları ışık tutmuştur. Ufak tefek bazı sayfa eksikleri dışında, tüm orijinal Ekinci nüshaları araştırmanın özgün kılınması açısından çok önemlidir. Araştırmada kullanılan kaynaklar dört başlık altında toplanabilir.

1. Belgeler

Araştırmada Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi ve Gürcistan Devlet Arşivi'nde bulunan belgeler kullanılmıştır. Bu arşiv belgeleri, özellikle Hasan Bey Zerdabi'nin devrin önemli yazarları ile, ayrıca diğer Ekinci müharrirleri ile yazışmaları açısından çok önemlidir.

⁶ Ziyaeddin Göyüşov, (1960); **Hasan Bey Zerdabi, Seçkin Eserleri**, 1. Baskı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü

⁷ Veli Mehmedov, (1976); **Ekinci Gazetesi**, 1. Baskı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü

⁸ İzzet Rüstemov, (1969); **Hasan Bey Zerdabi**, ADN, 2. Baskı, Bakü

⁹ A. Zamanov, (1956); **Amel Dostları, Vatandaşlık Görevi**, ADN, Bakü

¹⁰ Nazım Ahundov, (1976); **İlk Azerbaycan Matbaası**, ADN, Bakü

Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Elyazımları Fonu'na bağlı olan Hasan Bey Zerdabi'nin Arşivi'nde bulunan ender belgeler Hasan Bey Zerdabi'nin eşi Hanife Hanım tarafından uzun yıllar korunarak günümüze gelmiştir. Gazetenin yayınlandığı dönem hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan bu belgeler araştırma açısından büyük önem arz etmektedir.

2. Araştırma ve Diğer Kaynak Kitaplar

İzzet Rüstemov ve Veli Mehmedov'un eserlerinden oldukça fazla yararlanılmıştır. Azerbaycan Devlet Neşriyatı'nın yayınlamış olduğu, Ziyaeddin Göyüşov'un, **Hasan Bey Zerdabi, Seçkin Eserleri** adlı eseri incelenerek, ana kaynak olarak kullanılmıştır.

Ekinci gazetesinin yayınlandığı döneme ışık tutan eserlerden en önemlisi büyük yazar Mirza İbrahimov'un, **Büyük Demokrat**¹¹ adlı kitabıdır. Ekinci gazetesinin Azerbaycan dışında diğer yerlerde yayılmasında Ekinci yazarlarının büyük hizmetleri olmuştur. Gazetenin Tiflis'te yayılıp okunmasında büyük düşünür Mirza Feteli Ahundov'un rolü inkar edilemezdir. Mirza Feteli'nin tüm eserlerini içeren bu nadide kitabın **III. Cildi**¹², Ekinci ve devri hakkında geniş bilgileri kapsamaktadır. Bunun dışında, Ekinci gazetesiyile ilgili sayılı diğer kaynaklardan da yararlanılmıştır.

3. Makaleler

Araştırmada araştırmacı-gazeteci, yazar Mehmed Cafer'in, "**Büyük Mütefekkir Hasan Bey Zerdabi**"¹³ adlı makalesi ve A. Zeynalov'un, "**Ekinci'nin Neşri Tarihi'nin Bir Sayfası Hakkında**"¹⁴ isimli makalesi yer yer kullanılmıştır.

Ayrıca, gazetenin yayınlandığı dönemde, Azerbaycan'da tarım ve ziraat, petrol sanayii ve ekonominin durumu hakkında çeşitli bilgileri ihtiva eden birtakım makaleler

¹¹ Mirza İbrahimov, (1957); **Büyük Demokrat**, 2. Baskı, ADN, Bakü

¹² Mirza Feteli Ahundov, (1962); **Eserleri**, Cild: III, ADN, Bakü

¹³ Mehmed Cafer, (1971); "Büyük Mütefekkir Hasan Bey Zerdabi", ADN, **İnsan ve Zaman Dergisi**, Cild: VI, Sayı 3, Bakü

¹⁴ A. Zeynalov, (1981); "Ekinci'nin Neşri Tarihi'nin Bir Sayfası Hakkında", **Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi'nin Haberleri**, Cild: XI, Sayı 4, Bakü

mevcuttur. Bu makalelerden en önemlileri E. S. Sumbat-Zade'nin, "XIX. Yüzyıl'da Azerbaycan'da Tarım ve Ziraat"¹⁵ adlı makalesi ve B.S. Beydemirova'nın bu mevzularla alakalı olarak kaleme aldığı üç büyük makalesidir¹⁶. Araştırmada bu makalelerden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

Bunların dışında, Ekinci gazetesini her zaman desteklediği, onun yayılmasında misilsiz hizmetleri olduğu için, Mirza Feteli Ahundov'un faaliyetlerini içeren çeşitli makaleler araştırmada yer almıştır. Veli Mehmedov'un, "Ekinci ve Mirza Feteli Ahundov"¹⁷ adlı makalesi, ayrıca Neriman Zeynalov'un, "Mirza Feteli Ahundov ve Ekinci Gazetesi"¹⁸ adlı makalesi araştırmanın bu mevzu ile ilgili bölümlerinde kullanılmıştır.

Ekinci gazetesinin yayınlanması Azerbaycan'ın oldukça zor bir dönemine rastlamıştır. Gazetenin yayın hayatına başlamasında o dönemde Bakü gubernatoru¹⁹ olan Staroselski'nin hizmetleri çok büyüktür. Staroselski'nin bu yardımlarının altında yatan asıl gerçeği Prof. Dr. Ziyaeddin Göyüşov, "Kızıl Gubernator'un Amcası"²⁰ adlı makalesinde açığa çıkartmıştır.

4. Sürekli Yayınlar

Azerbaycan Dergisi.

Azerbaycan Kadını Dergisi.

Bakülü Gazetesi.

¹⁵ E. S. Sumbat-Zade, (1948); "XIX. Yüzyıl'da Azerbaycan'da Tarım ve Ziraat", *Kültür Dergisi*, Sayı 12, Bakü

¹⁶ Bu araştırmada B. S. Beydemirova'nın üç makalesinden yararlanılmıştır.

B. S. Beydemirova, (1963); "Ekinci Gazetesi'nin Meydana Gelmesi ve Onun Azerbaycan'ın İctimai-iktisadi Fikir Tarihinde Rolüne Dair", *Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisinin Haberleri, İctimai İlimler Serisi*, Sayı 5, Bakü

B. S. Beydemirova, (1965); "Ekinci Gazetesi Tarım ve Ziraat Meselelerine Dair", *ACİAH*, Sayı 1, Bakü

B. S. Beydemirova, (1967); "Ekinci Gazetesi Azerbaycan Petrol Sanayinin İnkişafına Dair", *ACİAH, Ekonomi Serisi*, Sayı 2, Bakü

¹⁷ Veli Mehmedov, (1962); "Ekinci ve Mirza Feteli Ahundov", *Azerbaycan Devlet Üniversitesi, İctimai İlimler Dergisi*, Sayı 4, Bakü

¹⁸ Neriman Zeynalov, (1977); "Mirza Feteli Ahundov ve Ekinci Gazetesi", *ADÜ, İlmî Eserler Gazetecilik Serisi*, Sayı 2, Bakü

¹⁹ Gubernator: O dönemde en üst düzey yönetici, vali

²⁰ Ziyaeddin Göyüşov, (23 Ocak, 1980); "Kızıl Gubernator'un Amcası", *Komünist Gazetesi*, Bakü

Edebiyat ve İncenanat Gazetesi

Hayat Gazetesi.

İlim ve Hayat Dergisi.

İnkılap ve Kültür Dergisi.

Kafkas Gazetesi.

Kaspi Gazetesi.

Muhabir Gazetesi

Taze Hayat Gazetesi.

Teşvik Gazetesi.

Araştırmada yararlanılan sürekli yayın eserleridir.

Yöntem

Bu araştırmada tarama-derleme yönteminden yararlanılmıştır. Tek tek toplanan örnek olaylar, belli bir plan çerçevesinde işlenmiştir. Bu örnek olaylarda tümevarım yöntemiyle genellemeler yapılmaya çalışılmıştır.

Araştırma Sonuçları

Bu araştırmada elde edilen bilgiler ve bulgular üç bölümde işlenmiştir. Birinci Bölüm, “*İlk Azerbaycan Gazetesi*” biçiminde düzenlenmiştir. İkinci gazetesinin yayınlanması için naşiri ve diğer Ekinci müharrirleri'nin verdikleri mücadele, ayrıca gazetenin yayınlanış öyküsü anlatılmaktadır.

İkinci Bölümde, gazetenin Azerbaycan petrol sanayine, tarım ve ziraatına hizmetleri ile ilgili çeşitli konular “*Ekinci Gazetesi'nin Fikir Tarihimizdeki Rolü*” başlığı altında toplanmıştır.

Üçüncü Bölümde, “*Rusya Müslümanları'nın İlk Gazetesi*” başlığı altında, gazetenin tertibatı, şubeleri ve gazetenin ilave nüshaları hakkında çeşitli konular işlenmiştir.

Tartışma, Yargı ve Öneriler

Bu konuda farklı araştırmaların olmaması konu üzerinde detaylı bir tartışma olanağı sağlamamaktadır. Araştırma sonucunda, Ekinci gazetesinin Rusya topraklarında, ayrıca Azerbaycan'da yaşayan tüm Müslüman Türk halkın fikir hayatında önemli bir yere sahip olduğu görölmüştür. Bu çalışma ile Ekinci gazetesine ilgili tüm faaliyetler incelenmiştir. Bu araştırma daha sonra bu konu üzerinde yapılacak araştırmalara, konunun değişik yönlerden ele alınmasını ve bu çalışmada görölemeyen noktaların ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.



I. BÖLÜM

İLK AZERBAIJAN GAZETESİ

1.1. HASAN BEY MELİK-ZADE ZERDABİ'NİN HAYATI VE ŞAHSİYETİ

Azerbaycan halkının medeniyeti tarihinde büyük maarifperver ve tabiatşinas alim Hasan Bey Melik-Zade Zerdabi önemli bir yere sahiptir. Hasan Bey Zerdabi kırk yıldan fazla Azerbaycan halkının saadeti ve terakkisi yolunda yorulmadan mücadele etmiştir. Halkımızın maddi ve manevi hayatının tüm sahaları bu mübariz insanı her zaman düşündürmüştür. Hasan Bey Zerdabi Azerbaycan halkını yoksulluktan, cehalet ve sefaletten kurtarmayı ilke edinmiş ve bunun için maarifi tek yol olarak seçmişti. “Maariften, ilimden, mahrum bir halk ışıktan mahrumdur”, diyen Zerdabi'nin bütün hayatı halkın maariflenmesi işi ile bağlı olmuştur. O, Azerbaycan'da ana dilimizde tahsilin, kadın eğitiminin önemini her zaman vurgulamıştır. Hasan Bey Zerdabi, Azerbaycan tiyatrosunun temelini oluşturmuştur.¹

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da içtimai, felsefi ve ilmi fikrin önde gelenlerinden olan Zerdabi Azerbaycan maarifçilerinin yetişmesinde önemli bir yere sahiptir. Muasırları onu “Kafkasya Müslüman bilim adamlarının muallimi ve manevi atası” adlandırmışlardır.²

Hasan Bey Melik-zade Zerdabi 1842 yılında eski Şemahı vilayetinin Göyçay kazasının Zerdab³ köyünde ortahalli bir ailede dünyaya göz açmıştır. Hasan Bey'in dedesi Rahim Bey ve babası Selim Bey o devrin maarifperver insanlarından olmuş, ilme, maarife her zaman katkıda bulunmuşlardır. Selim Bey, dönemin bazı şairlerini, tarihçilerini, musiki

¹ Ziyaeddin Göyüşov, (1960); Hasan Bey Zerdabi, Seçkin Eserleri, 1. Baskı, ADN, s. 7

² age, gös, yer

³ Zerdab: Şimdi Azerbaycan'da bir ildir.

üstadlarını, muallim ve doktorlarını evine toplayarak onlarla sohbet meclisleri düzenlemiştir. Hasan Bey, küçükken babasının meclislerine iştirak etmiş, yapılan sohbetleri, okunan kitapları büyük bir şevkle dinlemiştir. Babası Selim Bey önceleri Hasan Bey'in tahsili ile kendisi ilgilenmiş, daha sonraları ise onu Zerdab köyündeki medreseye vermiştir. Lakin medresede verilen dini eğitime hiçbir ilgi göstermediğini anlayınca, babası onu Şemahı şehrinde yeni açılmış olan mektebe vermiştir. Hasan Bey Şemahı mektebinin sınavlarını başarı ile tamamlayarak, Kafkas Tahsil Dairesinin müdürü Baron Nikolay'ın yardımlarıyla 1. Tiflis gimnazyumuna⁴ kabul edilmiştir. Bu arada Hasan Bey babasını kaybetmişti. O, ağabeylerinin himayesinde yaşamaktaydı. Önceleri ağabeyleri onu Tiflis'e göndermeyi istememişlerse de, daha sonraları babalarının dayısı orgeneral Fereç Bey Ağa-Zade'nin yoğun ısrarı üzerine Hasan Bey Tiflis gimnazyumunda eğitimine başlamıştır. 1860 yılında Hasan Bey Tiflis gimnazyumunu başarı ile tamamlayarak, 1861 yılının Ağustosunda Moskova Üniversitesi Fizik-Matematik Fakültesi'nin Tabiatşinaslık (Doğabilimcilik) şubesine sınavsız olarak kabul edilmiştir. 1865 yılında Moskova Üniversitesini başarı ile tamamlamıştır. Aynı yılın 10 Haziranında Moskova Üniversitesi onu örnek ahlaki ve derslerindeki başarılarından dolayı Üniversitenin Fahri Öğretim Üyesi ünvanı ile ödüllendirmiştir.

Moskova Üniversitesi'ndeki öğrencilik yılları Hasan Bey'in düşünce yapısının oluşmasında mühim bir yere sahiptir. Moskova Üniversitesi'nde geçirmiş olduğu dönem içerisinde Zerdabi birçok önemli yazar ve bilim adamı ile tanışmış ve onların fikirlerini de benimsemiştir.⁵

Üniversiteden mezun olduktan sonra Moskova'da kalma teklifi olsa da, Hasan Bey büyük bir istekle vatanı Azerbaycan'a dönerek, tüm şuurlu hayatını halkını gerilikten ve zulümden kurtarmak için mücadeleye sarf etmiştir.⁶

Zerdabi tahsilini tamamladıktan sonra Azerbaycan'da maarifçilik faaliyetine başlamıştır. Önceleri Tiflis'te ve Kuba'da mahkeme katipliği yapmıştır. Çalıştığı dönemlerde köylülere sahip oldukları hak ve hukukları anlatmakla birlikte, onları toprak

⁴ Gimnazyum: O dönemde lise düzeyinde eğitim veren bir kurumdur.

⁵ *İnkılap ve Kültür Dergisi*, (1939); Sayı 6, Bakü, s. 11

⁶ *Bakülü Gazetesi*, (1907); Sayı 6, Bakü, s. 7

sahipleri ve çar memurları ile mücadeleye davet etmiştir. Devlet hizmetinde çalışırken iradesinin aleyhinde davrandığı için işten ayrılmak zorunda kalmıştır.⁷

Yaklaşık olarak on dört ay işsiz kaldıktan sonra Hasan Bey Zerdabi 1869 yılı 18 Kasımında Kafkas Mektep Dairesi müdürünün emri üzerine Bakü gimnazyumunda Tabiat Tarihi muallimi olarak göreve başlamıştır. Bu genç öğretmen tüm güç ve becerisini halka hizmet etmek için sarfetmiştir.⁸

Zerdabi bu yıllarda, yalnızca ders vermekle yetinmeyerek, aynı zamanda Azeri Türklerini mektebe celbetmek ve onlara yardım sağlamak amacıyla “Cemiyet-i Hayriye”yi oluşturmuştur. Bu nedenle Şemahı’dan başlayarak Gence’ye ve Karabağ’a kadar, Azerbaycan’ın tüm büyük şehir ve köylerini gezip dolaşmıştır. Hasan Bey Zerdabi’nin nazarında cemiyet-i hayriyenin büyük içtimai ehemmiyeti vardı. O, dilencilere sadaka vermek yerine, verilen paraları biraraya toplayarak cemiyetler kurmayı, fakir ve dilenci çocukları için ev yapmayı, onları okutmayı ve bilmediklerini öğretmeyi hedeflemiştir.⁹

Hasan Bey Zerdabi, genç neslin terbiyesinde hayır cemiyetleri ile birlikte tiyatronun da büyük rolünün olduğunu vurgulamıştır. Bakü’de Azerbaycan dilinde tiyatro oyununun sergilenmesi o dönem için fevkalade önemli bir hadiseydi.¹⁰ 1873 yılında Zerdabi’nin rehberliğinde, Necef Bey Vezirov’un ve Asker Bey Adıgüzelov’un yardımlarıyla Bakü gimnazyumunda Mirza Feteli Ahundov’un “Hacı Kara” komedisinin ilk oyunu sergilendi. Böylece, Azerbaycan milli tiyatrosunun temeli atıldı.¹¹

Daha sonraları Zerdabi sadece hayır cemiyetleri ve tiyatro ile halkın tam anlamıyla aydınlanmasının mümkün olamayacağını anlamıştı. Hasan Bey bunun için çeşitli vasıtalar aramaktaydı. Onun nazarında bu vasitalardan en önemlisi Azerbaycan dilinde neşredilecek gazete idi. Hasan Bey Zerdabi “Rusya’da Evvelinci Türk Gazetesi” adlı makalesinde gazete neşrettirme fikrine düşmesinden, onu doğuran zaruretten ve bu işin büyük ehemmiyetinden bahsederek yazmıştı:¹²

⁷ İnkılap ve Kültür Dergisi, ags, s. 12

⁸ Ziyaeddin Göyüşov, age, s. 12

⁹ İzzet Rüstemov, age, s. 64

¹⁰ Ziyaeddin Göyüşov, age, s. 13

¹¹ İzzet Rüstemov, age, s. 64-65

¹² Hasan Bey Zerdabi, (1960); Seçkin Eserleri, 1. Baskı, ADN, s. 226-229

Bizim Cemiyet-i Hayriye, bina tutmadığından, tiyatro oyununun sergilendiği oda boş kaldığından aşikar oldu ki, Müslüman kardeşlerimizi bir yere cem edip, döneme müvafık mektephaneler açtırarak, sokak ve pazarlardaki çocukları okutmak mümkün olmayacaktır. O halde ne yapmalı? Herkes çağırırsa gelmiyor, göstersem görmüyor, söylesem de duymuyor. Sonunda anladım ki, onları bağırarak çağırmaktan, zorla anlatmaktan gayrı çarem yoktur. Mümkün değildir ki, bu anlattıklarımı bir anlayan olmasın. Nasıl ki, bir pınarın altına bir taş koysan, birkaç müddet sonra suyun tesiri ile o taş ne kadar sert olursa olsun, delinerek kırılacaktır. Aynı halde söz, özellikle doğru söylenen söz, en kayıtsız insanı bile etkileyecektir. Gazete çıkarmaktan başka çaremiz yoktur. Her yıl on gazete okuyandan birisi okuduğunu anlasa, onları sayısı her yıl çoğalır. Bu sayede tahsilli, ilim sahibi insanlar artar.

Böylece, Zerdabi, nihayet, Azerbaycan dilinde ilk gazete olan Ekinci'nin neşrine muvaffak oldu. 1875 yılı 22 Temmuz'da Bakü'de Ekinci gazetesinin ilk sayısı çıktı. Bununla birlikte, Azerbaycan milli matbaasının temeli atıldı.¹³

Ekinci gazetesi kısa sürede önemli fikirlerin merkezine çevrilmiştir. Ord. Prof. Dr. Mehmed Cafer, Hasan Bey Zerdabi'nin tarihi hizmetlerini değerlendirerek şunları yazıyordu:¹⁴ "Her şeyden önce, halkın saadeti için mücadele eden, onların maariflenmesi için uğraşan bir yazar olmuştur. Halkçılık her zaman onun siyasi-içtimai görüşlerinin esasını teşkil etmiştir".

Ekinci gazetesi neşrine uzun süre devam edemedi. 1877 Eylülünde Çar hükümetinin uzun süredir uyguladığı sansürün sonucunda gazetenin neşri durduruldu. Toplam 56 nüshası neşr edilen gazete iki yıl yedi ay sonra kapatıldı. Hasan Bey Zerdabi en sevdiği işten ayrılmak zorunda kaldı.¹⁵

Polis idaresi Hasan Bey'in faaliyetlerinden çekindikleri için onu Bakü'den uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Bu amaçla, 1878 yılında Zerdabi'nin kesin surette, Yekaterinodor gimnazyumuna eğitimci olarak gitmesini önerdiler. Aksi takdirde istifa etmek zorundaydı. Zerdabi bu dönemde istifa yolunu seçmek durumundaydı.¹⁶

Zerdabi, Bakü gimnazyumundan ayrıldıktan sonra uzun süre işsiz kaldı. Bu dönemde Hasan Bey maddi ihtiyaç içerisinde yaşamıştır. Bakü'de hiçbir iş sahibi ona iş

¹³ Veli Mehmedov, (1976); Ekinci Gazetesi, 1. Baskı, ADN, Bakü, s. 6

¹⁴ Mehmed Cafer, agm, s. 57

¹⁵ İzzet Rüstemov, age, s. 69

¹⁶ Hayat Gazetesi, (1905); Sayı 129, Bakü, s. 3

vermemiştir. Nihayet, Hasan Bey Zerdabi, 1879 yılının sonlarında ailesi ile birlikte Zerdab köyüne dönmek zorunda kaldı. 1896 yılına kadar orada yaşamına devam etmiştir. Zerdabi, burada köylülere onların sahip oldukları hak ve hürriyetleri izah ederek, bu hakları nasıl elde etmenin yollarını da göstermiştir. Bu da şüphesiz köylüler arasında muayyen canlanma meydana getirmiştir. Zerdabi'nin arşivinde bunları açıkça kanıtlayan belgelere rastlanmaktadır.¹⁷

Hasan Bey'in Zerdab köyündeki faaliyetleri son derece önemliydi. O, cehaletten tek kurtuluş yolunun mektep olduğunu defalarca vurgulamıştır. Doğup büyüdüğü köyde okul yaptırmak için durmadan mücadele ederek, köylüler arasında okumanın öneminden bahsetmiştir. Ama cehaletin hüküm sürdüğü bir devirde okul açmak pek kolay bir iş değildi. Hasan Bey bu yolda faaliyetlerini hiç durdurmaktan devam ettiriyor, köy ileri gelenlerinden yardım sağlamaya çalışıyordu.¹⁸ Köyde okul açmak için Hasan Bey'in mücadelesi ilk dönemlerde başarı elde etmiştir. Bazı köylerde, aynı zamanda Zerdab'da okul açılmasına izin verildi. Hasan Bey bu habere çok sevinerek şunları yazmıştı:¹⁹ "Nihayet, bizim köyde de bayram oldu. Bugün veya yarın bizim köyde mektep olacaktır. Demek ki, benim sesimi duyanlar da varmış". Bu mutlu haberin ardından Hasan Bey mektep açmak için yoğun faaliyete başladı. Yerli halkı bu faaliyete celbetmek için, o okul yapımının tüm masraflarını kendi üzerine almıştı. Buna rağmen olumsuzluklar birbirini takip etti. Zerdabluların birçoğu mektep için maddi yardım yapmaktan vazgeçtiler. 1896 yılında Zerdabi tek sınıflı 3 yıllık kız mektebinin açılması için hususi dilekçe ile Bakü valisine müracaat etmiştir. Ama onun dilekçesine müsbet bir cevap verilmeyerek, Azerbaycan kızları için mektep açmak gibi önemli düşüncesi sonuçsuz kalmıştı.²⁰

Hasan Bey Melik-Zade Zerdabi, 1896 yılında Bakü'ye dönerek, ömrünün sonuna kadar "Kaspi" gazetesinde yazarlık yapmıştır. O, bu süre içerisinde sadece gazetecilik yapmakla yetinmemiş, aynı zamanda yedi sene boyunca Bakü Devlet Duması'nın üyesi olmuştur. Devlet Duması'nda görevli olduğu dönemlerde Zerdabi şehirde yaşayan insanların hakları için mücadele etmiştir. Şehir Duması'nın cahil, istismarcı üyeleri ile

¹⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi, Liste 45/2, nr. 257/7

¹⁸ Kaspi Gazetesi, (1883); Sayı 42, Bakü, s. 2

¹⁹ Kaspi Gazetesi, (1885); Sayı 91, Bakü, s. 5

²⁰ ACMDA, Liste 45/2, nr. 257/11

tartışmak zorunda kalmıştır. 1898 yılından itibaren Bakü'de Rus-Tatar Mektepleri, Zerdabi'nin büyük yardımları ve mücadelesi sayesinde açılmıştır.²¹

1905 ihtilalinden sonra Hasan Bey Zerdabi "Kaspi" ve "Hayat" gazetelerine, aynı zamanda "Debistan" dergisine yazılar yazmıştır. 1905-1907 yılları arasında Hasan Bey Azerbaycan'da maarifin terakkisi için halkın uyanması ve eğitilmesi yolunda devrin maarifçilerini birleşmeye davet etmiştir. 1906 yılında Zerdabi Azerbaycan muallimlerine hitaben "Açık Mektup" adlı makalesini yazmıştır. Hasan Bey, bu makalesinde öğretmenlerin ilgisizliğinden bahsederek, sadece okuldaki müfredatın yeterli olmadığını, ders dışında da öğrencilerle ilgilenmeleri gerektiğini ifade etmiştir.²²

Muallim kardeşlerim! Siz hiç gazete okumaz mısınız? Hiçbir şey duymaz mısınız? İlim tahsil etmenin önemini anlamaz mısınız? Mekteplerdeki çocuklarımız kitap için, okumak için her gün ağlıyorlar. Fabrikalarda işçilerimiz okumadıkları için çok az yevmiye ile çalıştıklarını söylüyorlar. Bütün bu olanlara rağmen siz muallimlerin bir şey duymaması ayıp değildir de, nedir? Artık damlalar bir işe yaramıyor, bizim pınarlara ihtiyacımız var ki, herkes ondan nasibini alabilsin.

Hasan Bey Melik-Zade Neriman Nerimanov'la birlikte Azerbaycan Muallimlerinin Kurultayı'nın toplanmasında önemli bir role sahiptir. 1906 yılı 15 Ağustosunda Kurultay toplandı. Azerbaycan Muallimlerinin Kurultayı maarifin inkişafına müsbet tesir etmiştir. Kurultay baştan sona kadar Zerdabi ve Nerimanov'un başkanlığında yürütülmüştür. Hasan Bey Melik-Zade ömrünün sonuna dek faaliyetini durdurmamıştır. Sadece 1907 yılında "Debistan" dergisinde yedi makalesi yayınlanmıştır. O, bu makalelerinde gençlerde emeğe sevgiyi, vatan karşısında namuslu ve mert olmayı aşıyordu. Zerdabi, ölünceye kadar "Kaspi" gazetesinde çalışmıştır. Ağır hasta olmasına rağmen, günün birçok saatini "Kaspi" gazetesinde geçirdiği bilinmektedir.²³

Hasan Bey Zerdabi 1907 yılı 28 Kasımında vefat etmiştir. O dönemde Bakü'de neşredilen gazetelerin hepsinde onunla ilgili yazılar yazılmıştır. Hasan Bey'in muasırları onun faaliyetlerini değerlendirerek, onun vefatının halkımız için büyük kayıp olduğunu

²¹ İzzet Rüstemov, *age*, s. 75

²² *Hayat Gazetesi*, (1906); Sayı 35, Bakü, s. 3

²³ *Kaspi Gazetesi*, (1907); Sayı 264, Bakü, s. 4

ifade etmişlerdir. “Taze Hayat” gazetesinde Haşim Bey Vezirov’un imzasıyla yazılan makale, Hasan Bey’in ölümünün hemfikirlerini yasa boğduğunu, diğer kalem üstadlarını müteessir ettiği fikrine dikkat çekmektedir.²⁴ “Hasan Bey’in ölümü bizi çok fazla düşündürmüyor. Yetmiş yaşına gelmiş olan bir insanın öleceği labüttü. Bizi düşündüren, bizi ağlatan milletimizin içinde böyle yüreği, dili korkusuz, sözünü çekinmeden söyleyen birinin kayboluşudur.”

1.2. GAZETENİN YAYINLANIŞ ÖYKÜSÜ

1875 yılı Temmuz ayının 22’sinde büyük maarifçi, tabiatşinas alim ve gazeteci Hasan Bey Melik-Zade Zerdabi tarafından Bakü’de ilk milli Azerbaycan gazetesi Ekinci’nin ilk nüshası yayınlandı. İlk sayıdan itibaren demokratik-maarifçi fikirler yayan gazete her tarafa ses getirdi.²⁵ Bu olay Azerbaycan Medeniyeti tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ekinci halk kitlelerinin inkişafına, terakkisine katkıda bulunmuş, onun medeniyetin geniş yollarına çıkmasında mühim rolü olmuştur.²⁶ Gazetenin başyazarı Hasan Bey Melik-Zade Ekinci’nin toplumdaki önemli yerine değinmiştir.²⁷ “Her vilayetin gazetesi gerekir ki, ol vilayetin aynası olsun”. Vilayetin gerçek aynası olan Ekinci’nin neşri Hasan Bey’i çok sevindirmişti. Uzun süren mücadelelerden sonra gazetenin yayınlanmasına muvaffak olmuştu. Bu günü Hasan Bey Zerdabi’nin eşi Hanife Hanım Melik-Zade 64 yıl sonra yazdığı hatıralarında şöyle anlatmaktadır:²⁸ “Hasan Bey’in gözleri sevinçten yaşarmıştı. O çok heyecanlı bir şekilde eve geldi. Bugün onun hayatının en mutlu günüydü. Elinde Ekinci’nin ilk nüshası vardı”. Bu gurur, bu sevinç halk işi uğrunda mücadele eden yorulmaz mübarizin, büyük gazetecinin başarısından doğan milli bir galibiyetin terennümü idi.

Zerdabi Ekinci’nin neşri için dört yıldan fazla uğraşmış, büyük zorlukları metanetle aşmış, sonsuz gayret göstererek gazetenin neşrine muvaffak olmuştur.²⁹ Ekinci gazetesinin

²⁴ Taze Hayat Gazetesi, (1907); Sayı 182, Bakü, s. 3

²⁵ Edebiyat ve İncenanat Gazetesi, (24 Temmuz 1965); Bakü, s. 13

²⁶ Azerbaycan Dergisi, (1975); Sayı 5, Bakü, s. 171

²⁷ Ekinci Gazetesi, (20 Eylül 1875); Sayı 5, Bakü

²⁸ İnkılap ve Kültür Dergisi, (1939); Sayı 6, Bakü, s. 6

²⁹ Muhabir Gazetesi, (1987); “Matbaamızın Kırılacağı”, Sayı 7, s. 23

çıkışı halkımızın hayatında önemli bir hadise olmakla birlikte, tarihi bir zaruretin neticesi idi. Hasan Zerdabi gazetesinin ehemmiyetini ve içtimai inkişaf tarihindeki rolünü anlayarak, onun zaruri olduğunu şu şekilde izah etmiştir:³⁰

İleride bizim terakki tarihimizi yazacak olanlar, yaşadığımız döneme bakarak ne yazacaklarını bilemeyeceklerdir. Hakikaten, belki yüz, belki bin yıldır terakki etmemişizdir. Çünkü bizim dönemimiz terakki devridir. Terakki etmeyen topluluk günden güne tenezzül edip sonunda mahvolacaktır.

Lakin Zerdabi'nin yaşadığı dönemde gazete çıkarmak çok kolay bir iş sayılmazdı. Yerli halkın ana dilinde gazete çıkartılması için hükümet dairelerinden izin almak son derece zor bir meseleydi. Çünkü bu teşebbüs Çarizmin müstemlekecilik siyasetine aykırı idi.³¹ Gazetenin neşrine izin almak için Hasan Bey Zerdabi uzun süre yorulmadan çalışmış ve bu maksatla defalarca Çar Sansür idaresi'ne müracaat etmiştir. Onun ikinci müracaatından sonra Bakü gubernatoru, Kafkas canişini, aynı zamanda Kafkas Sansür Komitesi'nin arasında uzun süren yazışmalar başlamıştır. Bu bürokratik yazışmalar bile Zerdabi'yi yıldırمامıştır. 1873 yılı Temmuz'unda Kafkas Canişininin baş idaresi tarafından Kafkas Sansür idaresi'ne gönderilen mektupta şunlar yazıyordu:³²

Hasan Bey Melik-zade Bakü gubernatoruna müracaat ederek, bu yıl Eylülün 1'inden itibaren Bakü'de Azerbaycan dilinde İkinci adlı gazetesinin neşredilmesi için bizden ricada bulunarak izin verilmesini istemiştir. Gazetenin kontrolünü gubernatorun idaresinde çalışıp, Azerbaycan dilini bilen memurlardan birine havale etmek mümkündür.

Gazetenin Azerbaycan dilinde neşredilmesine mani olmak için Kafkas Sansür Komitesi 1873 yılı 3 Temmuz tarihli 393 nolu emrinde "Baş makale" ifadesini bahane ederek, cevap metninde şöyle yazmıştır:³³

³⁰ İkinci Gazetesi, (12 Mayıs 1877); Sayı 10, Bakü

³¹ A. Zamanov, age, s. 79

³² Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Elyazımları Fonu, Hasan Bey Zerdabi'nin Arşivi, nr. 3/104

³³ B. S. Beydemirova, (1963); "Ekinci Gazetesinin Meydana Gelmesi ve Onun Azerbaycan'm İçtimai-İktisadi Fikir Tarihinde Rolüne Dair", ACİAH, İçtimai İlimler Serisi, Sayı 5, Bakü, s. 108

Arzu ediyoruz ki, ilmi makaleler yalnızca ahalinin maişetinin iktisadi ve en yakın mülki meselelerine dair olsun ve gündemde olan siyasi görüşlerle, yahut muasır hayat şartlarını müzakere etmek fikirleriyle doldurulmasın. Yalnızca yerli ihtiyaç ve talepleri kapsayan baş makaleler adı altında Bay Melik-Zade'nin ne düşündüklerini bilemediğimiz için gazetenin tüm programı hakkında fikir söylemekte zorlanmaktayız.

Bir yıl sonra Kafkas Sansür Komitesi yeniden hususi mektupla Bakü gubernatoru vasıtası ile Hasan Bey Zerdabi'ye müracaat ederek baş makalede ifade edilen “Yerli ihtiyaç ve taleplerin” neden ibaret olduğunu sormuştur. Hasan Zerdabi Sansür Komitesi'ne 1873 yılı 1 Kasım tarihli mektubunda:³⁴ “Baş makale bütün medeni ülkelerin en basit gazetelerinde vardır ve bu nedenle zaruridir” cevabını vermiştir.

Tüm bu zorluklardan sonra, Kafkas Canişinin Baş idaresi büyük bir ciddiyetle Kafkas Sansür Komitesi'ne yazmıştır ki:³⁵ “Ekinci gazetesinin sansürü Bakü gubernatoruna havale edilsin ve onun nezareti altında en inandığı şahsa verilsin”. 1874 yılı 5 Ekim tarihli, 5410 nolu emirde şu fikirler ifade edilmekte idi:³⁶ “Ekinci'nin neşrinde Sansür idaresi tarafından matbaaya dair tespit edilmiş kurallara uyulsun ve hiçbir zaman belirli program dışına çıkılmasın”.

Hasan Zerdabi'nin Ekinci gazetesinin neşri için uğraştığı dönemlerde maddi yardıma çok ihtiyacı vardı. Ona maddi olarak yardım eden kişi, Abdullah Bakühanov olmuştur.³⁷ Gazetenin neşri için Kuba'lı Abdullah Bakühanov'un ona büyük miktarda para verdiği bilinmektedir. Aynı zamanda Abdullah Bey'in meşhur Azerbaycan yazarı Abbaskulu Bakühanov'un kardeşi olduğu elde edilen fikirler arasındadır.³⁸

Ekinci'nin neşredilmesine yardımcı olan şahıslardan birisi, Bakü gubernatoru D. S. Staroselski olmuştur. Gazetenin nerede neşredileceği ve nasıl bir sansür uygulanacağı işine Staroselski katkıda bulunarak, Ekinci'nin Bakü Guberniya İdari Matbaası'nda neşredilmesine izin vermişti.³⁹ Aslen Rus olup Bakü gubernatoru olan Staroselski'nin neden, hangi sebepten dolayı Müslüman halka yardım ettiği ve en önemlisi bir gazete

³⁴ ACİAEF, HBZA, nr. 3/103

³⁵ B. S. Beydemirova, agm, s. 108-109

³⁶ HBZA, nr. 1063

³⁷ A. Zeynalov, agm, s. 66

³⁸ Nazım Ahundov, age, s. 8

³⁹ A. Zeynalov, agm, s. 67

çıkartmak için elinden gelen her şeyi yapması ihtilaf konusudur. Ama İkinci gazetesinin neşri tarihiyle ilgilenen bütün yazarlar aynı noktada birleşmektedirler:⁴⁰ “Dimitri Semyonoviç Staroselski aslen Rus idi, ama eşi Gürcü idi. Bu nedenden dolayıdır ki, Kafkas halklarına büyük rağbeti vardı”. Hasan Bey Zerdabi'nin Staroselski ile yakınlığı, gazetesinin Guberniya Matbaası'nda neşredilmesi ve özellikle gubernatorun kendisi tarafından sansür uygulanması, İkinci'nin demokratik ve maarifçi fikirlerine mani teşkil etmemiş, aksine Zerdabi'nin de ifade ettiği gibi, Azerbaycan halkını düşmanlarından korumuştur.⁴¹

İkinci'nin neşredilmesine katkıda bulunanlardan bir diğeri büyük yazar Mirza Feteli Ahundov olmuştur. Gazete için izin alınmasında ve daha sonraları halk arasında dağıtılmasında onun rolü büyüktür.⁴² Bunu 1873 yılı 7 Haziranında yazılmış olan Zerdabi'nin Ahundov'a mektubunda sezmeğe mümkündür:⁴³ “Benim neşrettirmeye uğraştığım gazetede yazılar yazmak istediğinizi bildirmişsiniz. Müteşekkirim, ama üzgünüm, gereken izni daha alamadım. Gazetenin neşri hakkındaki ilanı size gönderiyorum. Lütfen yayılmasına yardımcı olunuz”.

Gazetenin neşri için izin alındıktan sonra, Zerdabi'nin karşısında matbaa oluşturmak, ona teçhizat temin etmek, hurufat bulmak gibi önemli meseleler durmaktaydı. Daha sonraları eski günlerini hatırlayan Hasan Zerdabi, “Rusya'da Evvelinci Türk Gazetesi” isimli makalesinde şunları yazmıştır:⁴⁴ “Gazeteyi ben nasıl çıkarayım? Para yok, matbaacı yok, kütüphane yok, hurufat yok, amele yok. İkiyüz kişiden fazla okuyacak da yok...” Hasan Bey Rusya'nın büyük şehirlerinde yaşayan dost ve tanıdıklarının yardımı ile matbaa teşkili tecrübesini öğrenmeye çalıştı. Onu çok seven arkadaşı Mürsel Bey Şahmazov 1873 yılı 5 Nisan tarihli mektubunda Moskova'dan yazmıştır ki:⁴⁵ “Matbaa teçhizatı ile ilgili iki listeyi size gönderiyorum. İstediginizi seçiniz. Ama siz kendiniz de bazı eksiklerinizi sipariş ederek getirte bilirsiniz. Hatta onların bazıları olmasa da, zarar etmez”.Gazetenin neşri için gerekli hurufat nasıl bulunabilirdi? Kalıplar yaparak hurufat döktürmek mümkün idi. Lakin hiçbir imalathane karı olmayan bu işe sıcak bakmıyordu.

⁴⁰ Ziyaeddin Göyüşov, (23 Ocak 1980); “Kızıl Gubernator'un Amcası”, *Komunist Gazetesi*, Bakü, s. 3

⁴¹ A. Zeynalov, agm, gös, yer

⁴² V. Mehmedov, age, s. 11

⁴³ Mirza Feteli Ahundov, age, s. 486

⁴⁴ Ziyaeddin Göyüşov, age, s. 229

⁴⁵ HBZA, nr. 5568

Zerdabi, bu arada İstanbul'da yaşayan Azerilerin yardımıyla hurufat bulmayı başardı. Hasan Bey bununla ilgili olarak şunları yazmıştır:⁴⁶ "1874 yılının Temmuz ayında İstanbul'a giderek hurufat aldım. Ama gazeteyi nerede bastıracağımı bilmiyordum. Staroselski bana bu konuda yardımcı oldu. Bakü Guberniya İdari Matbaası'nda gazetenin neşrini gerçekleştirdi".

Gazetenin neşri çok pahalıya malolmuştur. Onun neşrinden elde edilen miktar gazetenin fiyatının on beş, yirmi misli aşağıydı.⁴⁷ Her şeye rağmen, abone işleri de düzene girmişti. Zerdabi tüm maddi ve manevi imkanları göz önünde bulundurarak, gazeteyi iki haftada bir çıkartma kararını vermişti. İkinci gazetesinin 400 kişiden oluşan 1 yıllık aboneliği vardı.⁴⁸

Hasan Bey Zerdabi'nin muasırlarından olan Asker Gorani gazetesinin abonelerinin sayılarının artmasına katkıda bulunmuştur. Asker Gorani mektuplarından birinde bu konu ile ilgili şunları yazmıştır:⁴⁹ "Bizim köy ahalesinde hiç suç yoktur. Ben geçtiğimiz yaz onlarla konuştum. Onların hepsi İkinci için gereken miktarı ödeyerek abone olmak istiyorlar. Ama gazeteyi almak için posthaneye gitmek gereklidir. Ama bu mazlum halk posthanenin ne olduğunu bilmemektedir."

Mirza Feteli Ahundov Zerdabi'ye yazdığı 21 Nisan 1875 tarihli mektubunda gazetesinin abonelerinden şu şekilde bahsetmiştir:⁵⁰

Sizin 5 Nisan tarihli mektubunuzu aldım. Gönderdiğiniz ilanları 25'er nüsha olmak üzere Şeyhül-İslam'a ve müftüye verdim. İkisinden de ricada bulunarak gazetesinin abone işlerinde yardımlarını istedim. Bu meselenin sonuçlarını onlar size bildirecekler. Bana gönderilen ilanlara gelince, onlardan on tanesini benim ricam üzerine buradaki İran konsolosluğu kabul etti. Siz on kişinin parasını onlardan alacaksınız. Diğer on beş ilan daha bende durmaktadır. Ben müsait bir ortam bulduğumda onları ilgili arkadaşlarıma gösterip gazetenize abone olmalarını rica edeceğim.

Ekinci'nin yayılmasında Dağıstan'da Mirza Efendi Elkadari, Mehbus Derbendi ve

⁴⁶ Ziyaeddin Göyüşov, age, s. 230

⁴⁷ Nazım Ahundov, (1976); İlk Azerbaycan Matbaası, ADN, Bakü, s. 9

⁴⁸ Veli Mehmedov, (1976); İkinci Gazetesi, ADN, Bakü, s. 13

⁴⁹ İkinci Gazetesi, (22 Aralık 1876); Sayı 24, Bakü

⁵⁰ Mirza Feteli Ahundov, (1962); Eserleri, Cild: III, ADN, Bakü, s. 387

Ali Ekber Haydari, Kuba’da Abdullah Bakühanov ve Abbas Bey Hakverdiyev, İrevan’da Muhammed Ali Veliyev, Ali Ekber Sultanov ve Mirza Muhammed Yakupaliyev’in faaliyetleri büyüktür. Birçoğu Zerdabi ile hemfikir ve şahsen dost olan bu insanlar gazetenin faal müellifleri ve muhabirleri olmanın dışında, aynı zamanda, abone toplanması işinde yakinen yardımcı olmuşlardır. Hasan Bey Zerdabi’nin Moskova’da tahsil gören öğrencilerinden Necef Bey Vezirov, Ekinci’nin yayılması için yardım amacıyla muallimine şunları yazmıştır:⁵¹ “Gazetenin ilk iki sayısını aldım. Bana gazetenin programını gönderiniz. Çok zor da olsa, aboneler bulmaya çalışacağım”. Gazetenin tesir dairesi giderek genişliyor, okuyucularının sayısı artıyordu. Gazete yavaş yavaş işe yarıyordu. Önceleri onu sadece tanıdıklar, akrabalar ve hükümet idareleri okuyordu. Şimdiyse artık her yerde aboneleri vardı.⁵²

1875-1877 yılları arasındaki Ekinci sayılarının yayınlanış tarihleri Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1:

1875-1877 Yılları Arasındaki Ekinci Sayılarının Yayınlanış Tarihleri

SAYI	AYLAR	GÜNLER
	1875	
1	22 Temmuz	Günleri Gösterilmemiştir
2	5 Ağustos	“
3	21 Ağustos	“
4	5 Eylül	“
5	20 Eylül	Cumartesi
6	5 Ekim	Pazar
7	20 Ekim	Pazartesi
8	4 Kasım	Salı

⁵¹ HBZA, nr. 5671

⁵² İnkılap ve Kültür, (1939); Sayı 6, Baktı, s. 4

9	18 Kasım	“
10	2 Aralık	“
11	18 Aralık	Perşembe
12	1 Ocak/1876	“
	1876	
1	16 Ocak	Cuma
2	30 Ocak	“
3	15 Şubat	Pazar
4	29 Şubat	“
5	15 Mart	Pazartesi
6	29 Mart	“
7	14 Nisan	Çarşamba
8	28 Nisan	“
9	13 Mayıs	Perşembe
10	27 Mayıs	“
11	11 Haziran	Cuma
12	25 Haziran	“
13	11 Temmuz	Pazar
14	25 Temmuz	“
15	9 Ağustos	Pazartesi
16	23 Ağustos	“
17	8 Eylül	Çarşamba
18	22 Eylül	“
19	8 Ekim	Cuma
20	20 Ekim	“
21	6 Kasım	Cumartesi
22	20 Kasım	“
23	6 Aralık	Pazartesi
24	22 Aralık	“
	1877	
1	4 Ocak	Salı
2	18 Ocak	“
3	3 Şubat	Perşembe
4	17 Şubat	“
5	3 Mart	“

6	17 Mart	“
7	31 Mart	“
8	14 Nisan	“
9	28 Nisan	“
10	12 Mayıs	“
11	26 Mayıs	“
12	9 Haziran	“
13	23 Haziran	“
14	7 Temmuz	“
15	21 Temmuz	“
16	4 Ağustos	“
17	18 Ağustos	“
18	1 Eylül	“
19	15 Eylül	“
20	29 Eylül	“

Kaynak: Veli Mehmedov, (1963); *Ekinci Gazetesi Hakkında Aydınlatıcı Bilgiler*, Bakü Devlet Üniversitesi Yayınları, Bakü, s. 34

1.3. EKİNCİ HAKKINDA

XIX. yüzyıl'ın 70'li yıllarından itibaren, Azerbaycan'da matbaanın oluşması edebi inkişafı hızlandırdı. Bu sayede edebiyat dar kalıplardan uzaklaşıp, giderek yaygınlaşarak demokratikleşti. Gazeteciliğin umumi ruhu ile ilişkili olarak, edebiyat giderek daha çok gerçek hayata yaklaşmaya başladı. Hayatın en önemli içtimai meseleleriyle meşgul olmaya çalıştı.

Azerbaycan'da gazeteciliğin tarihini bazıları 1875 yılından, yani Hasan Bey Zerdabi'nin neşirliğinde çıkarılan Ekinci gazetesinin neşriyle birlikte göstermişlerdir. Lakin tarihi bilgiler ve materyaller daha 30 ve 40'lı yıllarda Tiflis'te Azerbaycan dilinde gazete yayınlandığını göstermektedir. Bunun dışında, arşiv materyallerinden anlaşıldığı kadarıyla, 60'lı yılların sonu ve 70'li yılların başında Bakü Real gimnazyumunun muallimi olan Kristian Tsenk isimli bir şahıs “Bakü Haberleri” adlı bir gazete çıkarmak için teşebbüste

bulunmuş ve bu gazetede Azerbaycan dilinde bir şube ayırmayı düşünmüştü. Çünkü “Bakü Haberleri” isimli bu gazeteyi Kristian Tsenk Rus dilinde çıkarmayı planlamıştı.⁵³ 19 Mart 1870 tarihli Kafkas Canişinliği baş idaresi’ne yazdığı makalesinde Kristian Tsenk fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:⁵⁴

Geçen Şubat ayının 25’inde yazdığım dilekçe ile beraber gönderdiğim programla birlikte, ilave olarak aşağıdaki şubeyi de dahil etmeyi izin vermenizi rica ediyorum. Azerbaycan ahali arasında kiraate olan ilginin artması üzerine, Azerbaycan dilinde makaleler şubesi yayınlamayı düşünüyorum. Bu makaleler, bizim Azerbaycanlıları ilgilendiren ve onların anlayabileceği meselelerle ilgili aynı gazetenin Rusça yayınlanan baş makalesinden tercüme edilerek yer alacaktır.

Bu belge daha o zaman yerli ahali arasında gazeteye olan ilgi ve sevginin giderek arttığını, daha doğrusu Azerbaycan dilinde gazete neşrine olan ihtiyacın geliştiğini göstermektedir.

Lakin Çarizmin Azerbaycan’da başlatmış olduğu “Ruslaştırma” siyaseti, kültürün gelişmesini ve milli uyanışı engellemekteydi. Çarizm halk kitlelerinin cehaletten kurtarılmasını, bilgi sahibi olup “dünya işlerinden” anlamalarını katiyetle istemiyordu. Bundan dolayı da, bu olayları şiddetle önlemeye çalışıyordu. Bu konuda sözkonusu gazete çıkmadan önce, onun şiddetli sansürden geçirilmesi ile ilgili emir verilmiştir. 3 Aralık 1870 Yılında Kafkas Canişini Baş İdaresi Defterhanesi Müdürlüğü, muallim Tsenk’in yerine cevap olarak şunları yazmıştır:⁵⁵

Tsenk’in neşredeceği gazete, Azerbaycan dilinde Rusça olan başmakaleden tercüme edilen yazıların yayınlanmasına izin verilsin. Lakin sansürü uygulayacak olanlar, Azerbaycan dilini iyi bilmedikleri için Rusça metin ile tercüme edilen metnin aynı olduğuna karar veremeyeceklerinden dolayı, bu iş mütercimlerden birine veya Azerbaycan dilini iyi bilen memurlardan birine havale edilsin.

Muallim Tsenk’in Azerbaycan dilinde şubesi olan kendi gazetesini çıkarıp çıkarmadığını bilmiyoruz. Bu konu ile ilgili herhangi bir belgeye ulaşmamız mümkün

⁵³ Mirza İbrahimov, (1957); *Büyük Demokrat*, 2. Baskı, Bakü, s. 68

⁵⁴ *Gürcistan Devlet Arşivi*, nr. 546/2

⁵⁵ *GDA*, Sayı 144, nr. 55, Tiflis

değildir. Ama yukarıda açıkladığımız arşiv materyalleri daha 1870 yılında böyle önemli fikirlerin olduğunu kanıtlamaktadır. Bundan birkaç yıl sonra Hasan Bey Zerdabi, kendi *Ekinci*'sini neşretmeye başladı.

Hasan Bey Zerdabi, *Ekinci*'nin neşrine izin alınca kadar birçok engellerle karşılaşmıştır. *Ekinci*'nin neşrine izin verilirken o, birçok taleplerle dar bir çerçevede içerisinde sıkıştırılmıştı. 1873 Yılında Kafkas Sansür Komitesi'nin *Ekinci* hakkında olan emrinde şu fikirler yer almaktaydı:⁵⁶ “İlmi makalelerin yalnız iktisadi ve ahalinin normal yaşantısıyla ilgili olması arzu edilmekteydi. Bu makaleler modaya uygun siyasi görüşler, yahut muasır hayatın bütün yapısını taktir eden fikir ve görüşlerle doldurulmamalıdır”. Bütün bunlar ve sonradan devam eden ağır sansür *Ekinci*'ye kendi fikirlerini sonuna kadar ve açık bir şekilde söyleme fırsatını vermemiştir.

Hasan Bey Zerdabi, patriarkal-feodal Azerbaycan'ını, yeni yola, burjuva-kapitalist ilişkilerinin inkişafı yoluna çıkarmak istemiştir. Hasan Bey ve onun etrafına toplanan insanlar (Necf Bey Vezirov, Haydari vb.) burjuva maarifçileri idiler. Hasan Bey, insanlık tarihinin ebedi ve arkası kesilmez bir hareketle ilerlediğini, bir kuralın, diğer bir kuralla yer değiştirdiğini ve bunun hiçbir şahsın iradesine tabi olmayarak, mutlak bir zaruret olarak tezahür ettiği fikrini ileri sürmüştür. Bunun sonucu olarak da, Hasan Bey, eski, çürük feodal ilişkilerine karşı bu fikirlerini ileri sürerek, “köhne cemiyetin”, “güzellikle” yerini “yeni cemiyete”, feodal ilişkilerin yerini, burjuva ilişkilerine bırakmasını talep etmiştir. O, *Ekinci*'nin ilk sayısında bu konuda şunları yazmıştır:⁵⁷

Dünya öyle bir şeydir ki, sürekli hareket ediyor ve bir değişim içerisindedir. Eğer dünya değişimin dışında kalıyorsa, sen dünyaya değil, bırak dünya sana ayak uydursun. Hiç mümkün müdür, dünyada her zaman bir kuralla hareket edilsin? Yaşadığımız dünya sürekli değişim içerisindedir. Bu durum yaşayan herkese malumdur. Biz de bu değişimi durdurmaya kadir değiliz. O insanlar ki, değişimi taktir etmişler, gün geçtikçe terakki edeceklerdir. Onların ilerlemesine mani olmak, yani onları değişimden uzaklaştırmak hiçbir şey ifade etmeyecektir. Çünkü onlar bu yola biz olmadan da devam edeceklerdir.

⁵⁶ Mirza İbrahimov, (1939); “*Ekinci* Hakkında”, *İnkılap ve Kültür Dergisi*, Sayı 6, Bakü, s. 100-102

⁵⁷ *Ekinci Gazetesi*, (22 Temmuz 1875); Sayı 1, Bakü

Bundan dolayı, Ekinci yeni içtimai kuralların oluşması, cemiyetin ilerlemesi için yol açmaya, cemiyeti “eski zamanın kuralları”ndan temizlemeye çalışıyordu. Ekinci sistematik olarak, toprağın ilmi esaslara dayanarak işlenmesi, umumiyetle ekincilik işlerinin feodal kültürsüzlüğü ve saygısızlığı kaosundan, burjuva kültürü seviyesine çıkarmak için hususi şube açarak ilmi makaleler, milleti dünyada olup bitenlerle alakadar etmek için siyasi haberler, mektuplar ve b. materyaller yayınlamıştır. Bütün bunlar fikirleri kamçulamak, halkı gaflet uykusundan uyandırmak ve halkı hayata ve dünya işlerine karşı tevekkülden ibaret görüşlerden kurtarmak için atılan büyük bir adım sayılırdı.

Ekinci Doğu feodalizminin cehalet, zulüm, despotizm ve fanatizmine karşı çıkarak, Batı Avrupa ülkelerinden, burjuva demokrasisi ve onun getirdiği kuralları öğrenmeye davet etmiştir. Ekinci, tüm içtimai hayatın feodalizm esareti ve köleliğinden kurtulmasını demokratikleştirilmesini talep ederek yazmıştır:⁵⁸ “Özellikle Şark aleminde bağımsızlık olmadığı için, biz Avrupa ahalisinden geri durumdayız. Bu durum böyle devam ederse, bizim terakki edip ilerilememiz mümkün değildir”.

Ekinci sürekli olarak kendi burjuva maarifçi görüşlerinin yayılması ve burjuva ilişkilerinin gelişmesi için mücadele etmiştir. Gelişmemiş, son derece ibtidai ziraat aletleri yerini kapitalist münasebetlerinin oluşturduğu gelişmiş aletlere bırakacaktı. Bu sayede insan emeği önemli bir şekilde değerlendirilecekti. Bütün bu büyük işleri yapabilmek için orta asır zihniyetinden kurtulmak gerekiyordu. Necef Bey Vezirov, Hasan Bey Zerdabi'nin burjuva maarifçi görüşlerine destek vererek, tüm şair ve yazarları bu fikirleri desteklemeye, zamana uygun olarak düşünmeye, gözlerini açmaya davet etmiştir.

Tüm Şark aleminin ağır bir hastalığa yakalandığını, feodal sınıf ve katmanlarının sonsuz zulüm ve istismarı sonucu cemiyetin, geniş halk kitlelerinin yoksulluk ve sefaletle düştüğünü gören Hasan Bey Zerdabi ve onun etrafına toplanmış maarifperver, terakkiperver, “şimdi Şark-i zemin yaşlı ve hastadır” diye çırpıyan gençler, bu hastalığın dehşetli ve felaketli sonucunu önceden görerek, bundan kurtulmanın yollarını aramışlardır.⁵⁹ “Aslında insan kendi hareket ve davranışlarının sonucunu görüp, onun çaresini kendisi aramalıdır”.

⁵⁸ Ekinci, (9 Haziran 1877); Sayı 12

⁵⁹ Ekinci, (15 Mart 1876); Sayı 7

Ekinci ve onun etrafına toplanan kitle ile 1905 yılı döneminde aktif bir şekilde faaliyete başlayarak “milleti düşünen” boşboğaz burjuva-kitleyi ayıran büyük bir fark mevcuttur. İkinciler ilim, kültür ve sanatı sadece cemiyetin “seçilmiş” adamlarına, bir grup istismarcılara layık görmüşlerdir. Buna karşılık birinciler, halkın bilgilendirilmesi fikrini savunuyor, ilim ve kültürü tüm halkın malı ilan ediyorlardı.⁶⁰ “Haçperest vilayetler tüm halkın ilim yolu ile bilgileneceği fikrini savunuyorlar. Ama Şark vilayetleri ilim yollarını halktan gizli tutuyorlar”.

Hasan Bey Zerdabi, Ekinci’de Şark tenbelliğini ve işsizliğini kamçılıyarak, “iyi yaşamak, hoş vakit geçirmek” için herşeyden önce ilmin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Hatta cemiyetin bu kadar geri kalmasının, yüz yıllarca gelenek ve göreneklerle yaşamasının nedenleri arasında, ilmin yayılmamasını en önemli faktör olarak görüyordu. Hasan Bey’e göre, eğer ilim tahsil etmek için mektepler açılırsa, herşey düzene girecektir. Bu fikir, 70’li yılların ilim adamlarının genel görüşleri idi.

Diğer taraftan, Hasan Bey’in “Yaşam Savaşı” teorisi o dönem Bakü’de kapitalist inkişafı şeklinin ve ayrı ayrı mülkiyetçilerin, kapital sahiplerinin kapital biriktirmek uğruna açgözlü mücadelesinin, başlamak üzere olan şiddetli kapital rekabetlerinin, pazar çekişmelerinin umumileştirilmiş nazari ifadesinden başka bir şey değildi. Hasan Bey’e göre:⁶¹

Hoş vakit geçirmek ve lezzet dışarı atılmamıştır ki, herkes arayıp bulabilsin. Onları bulabilmek için ilk önce devleti kazanmak gereklidir. Devleti kazanmak isteyenler ise, zahmette bulunup mücadele ederlerse, devlet bazı idarecilerin elinden onların eline geçecektir. Bu mücadele öyle bir savaştır ki, bu savaşın adına yaşam savaşı derler. Aslında herbir insan sürekli böyle bir savaşla meşguldür. Bu savaşta galip olanlar lezzet sahibi, mağlup olanlar ise lezzetten mahrum kalacaklardır.

Hasan Bey Zerdabi, ilim tahsil etmeyi yaşam savaşının esası olarak kabul ederek, savaşta köhne feodal, orta asır yaşantısının metodları, silahlarıyla değil, yeni daha zarif yöntemlerle, yani kapitalist cemiyetin metod ve silahlarının gerekli olduğunu ifade

⁶⁰ Ekinci, (13 Mayıs 1876); Sayı 9

⁶¹ Ekinci, (20 Eylül 1875); Sayı 5

etmiştir.⁶² “Zikredilen yaşam savaşında tüfek ve hançer işlemez, güç ve kahramanlık işe yaramaz. Onun çaresi sadece akıldır, kullandıkça giderek artar. İlim tahsil ettikçe sonuçları güzel olur”. Hasan Bey Zerdabi, burada yine dikkati Batı Avrupa ülkelerine çekmiştir. Her şeyi onlardan öğrenmeye davet etmiştir. Zerdabi, Azerbaycan halkını İngiliz halkıyla mukayese ederek, Azerbaycan halkının zor durumundan bahsetmiştir.⁶³

Müslüman tayfası ahireti bekliyorum diye, beş günlük dünya ömrü için gayret etsem neye yarar deyip, hiçbir şey yapmıyor. Ama bir şeyi hiç düşünmüyor ki, dünyası olmayanın ahireti de olmaz. Dünyada herkes bir yaşam savaşı içerisindedir. Bu savaşta mağlup olan herkes hem ahiretten, hem de dünyadan mahrum kalacaktır. Ey kardeşler, vakit varken ilim tahsil edip, yaşam savaşını kazanın ki, hem dünyanızı, hem de ahiretinizi garanti altına alınız. Vakit geçerse, korkunun ecele faydası olmadığı gibi, hiçbir şeyin size faydası dokunmayacaktır.

Ekinci, burjuva pozisyonu itibariyle ilgili olarak, humanizm fikirlerini savunmuştur. Bu onun tarihi gelişim yönüyle müsbet bir hadiseydi. Ekinci, İslam ümmetini geri kalmakla suçlamasına rağmen, diğer milletler terakki ettiler, biz geri kaldık fikrini savunmasına rağmen, milletler arasında kardeşlik fikrini ileri sürmüştür.⁶⁴ “Ben-i adem kardeşdir. Bundan dolayıdır ki, kardeşler arasında gereklidir ki, savaş değil, sulh olsun”.

Ekinci neşredildiği dönemde, Azerbaycan’da halk kitleleri umumi cehalet, kültürsüzlük ve iki kat zulüm altında eziliyordu. Geniş halk kitleleri tamamen cahil olmakla birlikte, hayatları da fanatizmle doluydu. Ezilen halk kitleleri milli-manevi kültür oluşturma işinde iştiraktan mahrum bırakılmışlardı. Bundan dolayıdır ki, Ekinci bazen trajik bir tonla, “mezarlıktan bir ses gelmediği gibi, bizim halkımızdan da hiçbir ses-seda çıkmıyor”, diye şikayet etmiştir. Halk kitlelerinin bu ağır vaziyeti, içtimai ilişkilerin yetersizliği, ülkenin en geride kalmış patriarkal-feodal ilişkileri durumunda talan edilmesi, Çarizmin ağır kolonizasyon siyaseti ve s. o zamanki ilim adamlarını halkı uyandırmak için kamçulamaya yeterliydi.

Çarizmin ağır ve dayanılmaz sansür uygulaması, maddi vaziyetin giderek kötüleşmesi, Ekinci’nin yayın hayatına devam etmesini giderek zorlaştırıyordu. Hasan Bey

⁶² Ekinci, ags.

⁶³ Ekinci, (6 Aralık 1876); Sayı 23

Zerdabi, Ekinci'de yazmıştır ki:⁶⁵ “Bir meseldir ki, at ölünceye kadar otlar. Biz de bize yeter deyinceye kadar fikirlerimizi savunacak ve susmayacağız”.

Lakin 1877 yılından itibaren Ekinci gazetesinin devamı mümkün olmadı. Bu Azerbaycan gazetesi zulüm, haksızlık ve cehalet aleminde, tatlı bir umut, zarif bir kıvılcım olarak zulmet içerisinde parlayarak söndü.

1.4. HALKIN EN BÜYÜK DESTEKÇİSİ OLARAK EKİNCİ

1.4.1. Kadın Haklarının Savunucusu

Ekinci gazetesi, maarif, ilim, medeni terakki fikirleri ile birlikte, kadın hakları konusunu da her zaman gündemde tutarak, bu mevzuya çok önem vermiştir. Gazete kadınlara kötü davranılması fikrine karşı çıkararak, özellikle evlenmek amacıyla kızların kaçırılması olayını kadınların onurunu kırıcı, aşağılayıcı bir davranış olduğu için keskin dille eleştirmiştir.

Necef Bey Vezirov, böyle kötü adetlerin halk arasında hala varolduğuna üzülerken, “Bizim adet-i kadime, yaşadığımız dönem ile uyuşmuyor” demiştir. O, kızların kaçırılması olayını gerici olarak değerlendirmiştir. Necef Bey Vezirov, kendi vatanında vuku bulan bir olayı anlatmıştır:⁶⁶ “15-20 gün önce bizim Şuşa şehrinde akşamüzeri 7 kişi ellerinde hançerleriyle S. hanımın kızını kaçırmak üzere evinin içerisine dalmışlar. Ama etrafta yaşayan insanlar yardım ettikleri için kızını kaçıramadan gitmek zorunda kalmışlar”.

Kadınların erken evlendirilmesi onlara kötü münasebet beslemenin tezahürüdür. O zaman için çok gündemde olan kadınların erken evlendirilmesi meselesine son noktayı yine Ekinci koymuştur. Nikah yaşı olarak erkek için 25-30, bayan için 20-25 yaşlarını uygun gören gazete, 20 yaşın altında evliliğin sakıncalı olduğu fikrini savunmuştur.

⁶⁴ Ekinci, (25 Haziran 1876); Sayı 12

⁶⁵ Ekinci, (3 Mart 1877); Sayı 5

⁶⁶ Ekinci, (22 Eylül 1876); Sayı 18

Gazete akraba evliliği fikrini de tenkid ederek, böyle evliliklerin doğru olmadığını ifade etmiştir. Bu evlilikler sonucunda sağlıksız çocukların dünyaya geldiğini, delillerle ortaya koymuştur.⁶⁷

Ekinci kadınlarla ilgili adaletsizlikleri halka ulaştırarak, böyle çirkin davranışlardan dolayı bunu yapanları ifşa etmeyi başarmıştır. Gazete hanımları “güçsüz, zayıf, kıymet bilmeyen yaratıklar” olarak adlandıranlara karşılık, onları mübariz, mücadeleci, cesaret simgesi olarak taktir etmiştir.⁶⁸

Gazete, diğer ülkelerde kadınlara tanınan hak ve hürriyetlerle ilgili malumatları yayımlayarak, kadınların gözlerini açmaya çalışmıştır. “Taze Haberler” şubesinde böyle bir yazı yayınlanmıştır.⁶⁹ “Rusya’da bayanların posthanelerde ve demiryolunda çalışmalarına izin verilmiştir. Ayrıca, bayanların artık avukat olma hakları da mevcuttur”.

Ekinci gazetesi Kars’ta çalışan kadın ve çocukların haklarını savunarak, onlara erkeklere göre daha kolay işlerde çalışmalarını önermiştir. “İlim Haberleri” şubesinde yayınlanan bu makalede kadınlarla ilgili fikirler şöyleydi:⁷⁰ “Kadınlar geceleri ve cuma günleri çalışmamalıdır. Hamile bayanların doğumdan yedi hafta önce ve doğumdan sekiz hafta sonra çalışmaları yasaklanmalıdır. Bu süre içerisinde kadınlar istirahat etmelidir”.

Gazete kadınların içtimai hayattaki faal rolünü anlatarak, onların erkeklerin hep bir adım önünde olmalarını istemiştir. Gazetede bu konu ile ilgili şu fikirler yer almıştır:⁷¹

Kadın, aynı zamanda anadır. Ana ise, genç neslin ilk muallimi, ilk terbiyecisidir. Çocuğun okula kadarki eğitiminden anne ve babası mesuldür. Yalnız okul, çocuğu terbiye ve medeniyet sahibi etmeye muktedir değildir. Yalnızca bilgili, ilimli anne kendi evladının terbiyesi ile mükemmel bir şekilde meşgul olabilir ve onun kitaplara karşı sevgisini güçlendirebilir.

⁶⁷ Veli Mehmedov, (1964); “Matbaa Tarihimizden. Kadın Hakları’nın Savunucusu”, **Azerbaycan Kadını Dergisi**, Sayı 1, Bakü, s. 21

⁶⁸ Ekinci, (6 Kasım 1876); Sayı 21

⁶⁹ Ekinci, (1875); Sayı 12

⁷⁰ Ekinci,(17 Şubat 1877); Sayı 4

⁷¹ Ekinci, ags.

1.4.2. Dil, Edebiyat ve Sanat Mevzusu

Ana dilinin saflığı ve matbaa dilinin zenginliği uğrunda yapılan mücadelede, İkinci gazetesinin tarihi hizmetleri vardır. Necef Bey Vezirov, Moskova'da gazetenin ilk sayılarını mütalaa ettikten sonra, Zerdabi'ye yazmıştır:⁷² "İkinci benim ana dili muallimim olmuştur". Gerçekten de, gazete sadece Necef Bey Vezirov'un değil, aynı zamanda tüm önde gelen Azerbaycan bilim adamlarının, hususiyile, okuma yazmayı yeni öğrenenlerin ana dili muallimi rolünü oynamıştır.

Gazetenin sade, açık ve anlaşılır bir dilde çıkması okuyucuları çok memnun etmiştir. Gazetenin sade ve herkesin anlayabileceği bir dille yayınlanması hiç de tesadüfi bir hadise değildir. Çünkü gazetenin çıkmasını arzulayan bütün ilim ehli, başta Mirza Feteli Ahundov olmak üzere, herkes gazetenin Azerbaycan dilinin düzgün olmayan ifadelerden temizlenmesi gerektiğini savunuyordu. Mirza Feteli Ahundov, gazetenin yayılması için ona gönderilen ilan nüshasını dikkatle gözden geçirerek, bazı düzeltmeler yapmış ve gazete işinde ciddi ehemmiyeti olan bazı fikirleri söylemeyi gerekli görmüştür.⁷³ Ahundov, ilandaki yanlışları kırmızı kalemle işaretleyerek, Hasan Bey'e göndermiştir. Ayrıca, Mirza Feteli, özellikle, kendi komedilerini yayınlarken, müharrirlerin bu konuda çok dikkatli olmaları gerektiğini ifade etmiştir.⁷⁴

Gazetede sürekli yazısı yayınlanan yazarlardan olan Haydari, dil öğrenmenin ehemmiyetinden, hususiyile Azerbaycan dilini kamil bilmenin büyük öneminden bahsederek, yürek acısıyla üzülmeye demiştir ki:⁷⁵ "Çok üzgünüm, ama kendi dilimizde doğru dürüst mektup yazanların sayısı çok azdır". Haydari, İkinci'yi mütalaa etmenin okuyucuların dünya görüşünde büyük rolü olabileceğini yazmıştır.

Hasan Bey Zerdabi'nin gazetecilerden talebi şu idi:⁷⁶ "Gazeteyi halkın ana dilinde yazsınlar, çünkü gazete halk içindir. Halk gazete için değildir". Hasan Bey, gazetecileri mümkün olduğu kadar, Arapça ve Farsça ifadelerden kaçınmaya çağırmıştır:⁷⁷ "Gazetede

⁷² Necef Bey Vezirov, (1974); *Hatıralarım*, Cild: I, Bakü, s. 93

⁷³ Veli Mehmedov, (1976); *İkinci Gazetesi*, 1.Baskı, ADN, Bakü, s. 62

⁷⁴ Mirza Feteli Ahundov, (1962); *Eserleri*, Cild: II, ADN, Bakü, s. 249

⁷⁵ *İkinci*, (25 Haziran 1876); Sayı 12

⁷⁶ Hasan Bey Zerdabi, (1960); *Seçkin Eserleri*, 1. Baskı, ADN, Bakü, s. 245

⁷⁷ Hasan Bey Zerdabi, *age*, s. 245-246

yazanlar hiç unutmazınlar ki, gazeteyi okuyanların çoğu cahil halktır. Rica ediyorum, Arap ve Farsça ifadeleri bir tarafa itiniz, bizim ifadeleri kullanınız, çünkü aksi taktirde okuyanlar okuduklarını anlayamazlar”.

Ekinci’de yayınlanan yazıların tümünün sade, anlaşılır bir dille yazıldığını söylemek çok zordur. Gazetenin bir çok yazısında anlaşılması zor ibareler, ağır kelimeler yer almıştır. Bu özellikle kendini Ahsenü’l Gavaid ve Haydari’nin yazılarında göstermektedir. Aynı ayrı yazarların yazılarında kendi yörelerine ait şiveler dikkat çekmektedir. Bütün bu eksik ve kusurlara rağmen, diyebiliriz ki, Ekinci büyük bir mekteptir, ve matbaa dilimizin temelini atmıştır.

Büyük yazar Mirza İbrahimov, Ekinci’nin meydana çıkmasının edebiyatımızın inkişafında önemli rolüne değinerek şunları yazmıştır:⁷⁸ “Geçen yüzyılın 70’li yıllarından başlayarak, Azerbaycan’da matbaanın oluşması edebiyatın gelişmesine oldukça müsbet tesir etmiştir. Edebiyatın genişlemesine, globalleşmesine, yayılmasına ve demokratikleşmesine neden olmuştur”. Azerbaycan medeniyeti tarihinde edebi eserlerin neşri ilk defa Ekinci vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Gazete terakkinin mühim şartlarını ilimde, maarifte aradığı gibi, edebiyat ve sanattan da güzel şeyler beklemiştir. Ekinci, klişeleşmiş olan bazı ifadelerden vazgeçilmesi gerektiğini söylemiştir:⁷⁹ “Ben ayna gibiyim. Herkes bende kendi yüzünü görmektedir”. Kendini ayna olarak gören Ekinci gazetesi, artık halka doğruları söylemenin vaktinin geldiğini ifade ediyordu.

Ekinci, klasik şiir incilerinden nümuneler yayınlamıştır. Bununla birlikte, gazete hayatın önemli problemlerini halleden yazılar yazılmasını arzu etmiştir. Hasan Bey, Ekinci’nin edebi mücadelesinin derin içtimai manasını, edebiyat karşısında duran büyük tarihi vazifeyi tüm ciddiyetiyle değerlendirerek: “Bu durumda müslüman tayfası fırtınaya düşmüş gibidir. Her dalga onun bir kısmını yok edebilir” demektedir.⁸⁰ Şüphesiz ki, Zerdabi burada hiç de klasik şiirlere, veya eski halk destanlarına ve masallarına karşı çıkmıyor. Aksine, Hasan Bey medeniyetimizin bu önemli parçalarına büyük sevgiyle yaklaşmış ve onları yüksek değerler olarak görmüştür. Hasan Bey Zerdabi, onun devrinde

⁷⁸ Mirza İbrahimov, (1957); *Büyük Demokrat*, s. 67

⁷⁹ Ekinci, (13 Mayıs 1876); Sayı 9

⁸⁰ Ekinci, (14 Nisan 1876); Sayı 7

yazarlar arasında edebiyatın yeni vazifelerini anlamayan, yerinde sayan taklitçi, formalist şairlerle, edebiyatın her zaman halkla birlikte yürümesi gerektiğini anlayamayan yazarların olduğunu bildiği için problemi bu şekilde ortaya atmıştır. Ekinci, her zaman yazar ve şairleri modern hayattan, maarif ve ilmin ehemmiyetinden, halkın arzu ve dertlerinden yazmaya çağırmıştır.⁸¹ “Bizim şairler ve yazarlar birbirilerini tenkid veya medh etmek yerine, halkın terakkisi bakımından önemli olan metinler yazsalar çok daha faydalı olurdu. Bu işlerle halkı bilinçsizlikten bilgilî olmaya doğru bir yola davet edeceklerdir”.

Ekinci gazetesinde tüm yayın hayatı boyunca 150’den fazla eleştiri içerikli makale, şiir, hikaye, biyografi, günün önemli meselelerine dair çeşitli eserler yayınlanmıştır.



⁸¹ Veli Mehmedov, *Ekinci Gazetesi*, s. 69

2. BÖLÜM

EKİNCİ GAZETESİ'NİN AZERBAYCAN'IN FİKİR HAYATINDAKİ ROLÜ

2.1. GAZETENİN MUHABİRLERİ

1875 yılı 22 Temmuzunda neşredilen Ekinci gazetesi ile Azerbaycan Milli Matbaası'nın temeli atıldı. İlk milli Azerbaycan gazetesi olan Ekinci iki haftada bir neşrediliyordu. Toplam 56 sayısı çıkan gazete 29 Eylül 1877'de neşrini durdurmak zorunda kaldı. Ekinci az yaşadı, ama şerefli bir ömür sürdü. Karanlık bir muhitte hiçbir şeyle ölçülmesi mümkün olmayan çok büyük işler başardı. Ekinci zor ve dürüst olmayan bir dönemde doğdu, lakin cehaletin, bilgisizliğin üzerine korkmadan yürüdü. Ekinci'yi ışığından, başarısından dolayı boğmaya çalıştılar, ama öldüremediler.¹

Ekinci'nin neşre başladığı dönem Azerbaycan'ın en zor yıllarına rastlamaktadır. Bir taraftan asırlardır devam eden cehalet, diğer taraftan yerli feodallerin zulmü, istismarı ve Çarizmin milli müstemleke siyaseti ülkede dayanılmaz içtimai-iktisadi durum yaratmış, halkı çok zor şartlarda bırakmıştır.² Ekinci'nin neşri Azerbaycan'ın içtimai-siyasi hayatında çok büyük tarihi hadise idi. Yazarlar, özellikle Rusya'nın çeşitli üniversitelerinde eğitim gören Azerbaycan'lı talebeler Ekinci'yi büyük bir sevinçle karşıladılar. Ekinci etrafına açık fikirli eğitimcileri, yazarları, şairleri toplamıştı.³ Kısa bir zamanda gazetenin etrafına müterakki müharrir grubu toplanmıştı. Hasan Bey Zerdabi'nin başında bulunduğu bu topluluğa Necef Bey Vezirov, Seyid Azim Şirvani, Ahsenü'l Gavaid, Asker Gorani, Haydari ve başkaları dahil idi. Zerdabi ve Ekinci gazetesi sayfalarında yazılar yazan diğer müharrirler demokratik fikirler için mücadele eden Azerbaycan maarifçileri idiler.⁴ Bu insanlardan hiç birisi Ekinci'de şöhret veya para kazanmak amacıyla yazılar

¹ Kulu Halilov, (1980); "Maarif ve Zeka Meşalesi", Azerbaycan Dergisi, Sayı 4, Bakü, s. 185

² A. Zamanov, (1956); Amel Dostları, s. 78

³ Muhabir Gazetesi, (1975); "Matbaamızın Kırılacağı", Sayı 7, Bakü, s. 2-3

⁴ A. Zamanov, age, s. 79

yazmamışlardır. Mirza Feteli Ahundov yazmıştır:⁵ “Azerbaycan halkını ilimsiz, kendi dilinde yazmak ve okumaktan mahrum gördüğüm ve bunları düşündüğüm zaman ateşim yükseliyor, kendimi koca sahrada yalnız hissediyorum. Bu nedenle dertlerimi Ekinci aracılığıyla halka anlatıyorum”. Ekinci sırf böyle fedakar insanların, gerçek vatanperverlerin, canlarını halkın saadeti yolunda feda etmeye çalışanların gazetesi idi. Ekinci yalnızca Azerbaycan’ın fikir adamlarını değil, aynı zamanda bütün Kafkas Müslümanlarının tanınmış yazarlarını etrafına toplamıştı. Gazete Azerbaycan dışında, Orenburg’ta, Omsk’ta, Tümen’de, Kırım’da ve Volgaboyu’nda ilgiyle okunuyordu.⁶

Tüm yayın hayatı boyunca Ekinci’nin sayfalarında 1100’den fazla makale, mektup, haber, şiir ve diğer materyaller yayınlanmıştır. Gazetede 21 muhabirin 36 imzasıyla 200’den fazla yazısı neşredilmiştir. Anlaşılacağı üzere, yazıların büyük bir kısmı imzasız olarak yazılmıştır. Ekinci’nin muhabirlerini gazetede ki mevkilerine göre beş ayrı grupta toplayabiliriz:

- 1-Muntazam Yazı Yazarlar.
- 2-Aradabir Yazı Yazarlar.
- 3-Mürteci Muhabirler.
- 4-Tesadüfi İmzalar.
- 5-İmzasız Yazı Yazarlar.

Ekinci muhabirleri ve onların mevkilerine göre sıralaması Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2:

Ekinci Muhabirleri ve Onların Mevkilerine Göre Sıralaması

1. Muntazam Yazı Yazarlar	2. Aradabir Yazı Yazarlar	3. Mürteci Muhabirler	4. Tesadüfi İmzalar	5. İmzasız Yazı Yazarlar
Seyid Azim Şirvani	Mirza Feteli	Hadiyü’l Karabaği	Kafkas Şeyhü’l-	Abbas Bey
Asker Gorani	Ahundov	Kaptan Sultanov	İslam’ı Ahmed	Hakverdiyev
Ahsenü’l Gavaid	Muhammed Şirvani	Badkubeli Molla	Hüseyin-Zade	Mirza Masum

⁵ Teşvik Gazetesi, (1976); “Demokratik Fikirlerin Esasları”, Sayı 8, Bakü, s. 43

⁶ Ziyaeddin Göyüşov, (1976); “Maarif ve Terakkinin Esasları”, Azerbaycan Komünisti Gazetesi, Sayı 5, Bakü, s. 83

Ali Ekber Haydari Necf Bey Vezirov Derbendi	Mirza Hasan Elkadari Muhammed Ali Veliyev		Mehdi Salyani Muhammed Rahim Bey Möhsün Badkubeyi Hayırhah-i İran	Molla Mehmed Kadı Hacı Halil Avşaroğlu Abraham Abdullah Mehmandarov Alikulu Nevruzov
---	---	--	---	---

Kaynak: Veli Mehmedov, (1976); *Ekinci Gazetesi*, 1. Baskı, ADN, Bakü, s. 51

ASKER GORANI: Ekinci gazetesinin önemli müharrirlerinden biri Asker Gorani olmuştur. Gazetenin neşre başladığı ilk aylarda Petersburg'ta olan Asker Gorani buradan eski muallimi Zerdabi ile ilişki kurarak, Ekinci'nin neşri ile yakından ilgilenmiştir.⁷ Asker Gorani Ekinci'de yayınlanan 39 mektup ve makalesinde birçok önemli konuya parmak basmıştır. Ekinci gazetesinde ilmi mevzularda en çok yazılar yazan Asker Gorani olmuştur.⁸ Gorani muallimi Hasan Zerdabi'nin başlatmış olduğu yolda metanetle yürümek istiyordu. Sevgili muallimi Hasan Bey'e mektuplarından birinde yazmıştır ki: "Gelecek sene okulu bitirip Gence'de ana dilimizde bir dergi yayınlamayı düşünüyorum. Bütün masraflarını kendim karşılayacağım". Ama Asker Gorani bu arzusunu gerçekleştirememiştir.⁹ Orijinal yazıları ve tercümelemleri ile gazetenin sayfalarında sık sık görünen Asker Gorani usta kalem sahiplerimizdendir.¹⁰

ALİ EKBER HAYDARI: Fars, Arap ve Rus dillerini mükemmel bilen Ali Ekber Haydari müterakki bir yazar, her zaman yenilik duygularıyla yaşayan önemli bir gazeteci olmuştur. Ekinci'de ilk imzası görünen muhabir Ali Ekber Haydari olmuştur. Gazete'nin 15 sayısında 20'ye yakın mektup ve makalesi yayınlanmıştır. Onun yazıları genellikle "Mektubat" şubesinde yayınlanmıştır. Bazen iki veya üç yazısı aynı gün gazete sayfalarında görünmekteydi. Haydari halkın hayatı ile ilgili meselelerden bahsettiği için, okuyucuların dikkatini çekmeyi başarmıştır. Mübariz ruhlu, cesaretli gazeteci olan Haydari, gazetenin ortaya atmış olduğu problemleri zamanında çözümlenmeyi başaran ender kalem

⁷ Veli Mehmedov, *Ekinci Gazetesi*, s. 52

⁸ Nazım Ahundov, (1976); *İlk Azerbaycan Mathaası*, ADN, Bakü, s. 30

⁹ Veli Mehmedov, *age*, s. 53

¹⁰ Veli Mehmedov, (1976); "Ekinci'nin Muhabirleri", *Muhabir Gazetesi*, Sayı 5, Bakü, s. 4

sahiplerimizden biridir. Ali Ekber Haydari içtimai hayattaki noksanlarla barışamayan, kusurları görüp kamçulamayı bilen bir muhabir olmuştur. Halkçılık ve sadelik onun yazılarının en önemli özelliklerindedir.¹¹

AHSENÜ'L GAVAİD: İkinci gazetesinin müharrirleri arasında Ahsenü'l Gavaid'in önemli bir yeri vardır. O, İkinci gazetesinin en faal yazarlarından biri olmuştur. Asıl adı Hacı Muhammed Sadık olan bu maarifperver yazar, İkinci'nin ilk basıldığı dönemlerde Bakü'de bulunmaktaydı. Daha sonraları İran'a giderek, buradan gazeteye makale ve mektuplarını göndermişti. Ahsenü'l Gavaid, şiiri insanların eğitilmesinde tesirli bir vasıta olarak görüyordu. O, sanatkarları kamil eserler yaratmaya davet etmiştir. Ahsenü'l Gavaid, şairlerin kitlelerin şuuruna, kalbine tesir etmelerini, geri kalmalarına sebep olan etkileri ortadan kaldırmalarını tavsiye etmiştir. Ahsenü'l Gavaid mefkure aleyhdarlarına İkinci'nin sayfalarında keskin cevaplar vermiştir.¹²

Ahsenü'l Gavaid İkinci'nin çeşitli sayılarında 25'den fazla yazısını neşrettirmiştir. Bu yazılardan 19'u imzalı, 6'sı imzasız yayınlanmıştır. Onun İran'da İkinci gazetesinin yayılmasında büyük hizmetleri olmuştur.¹³

Ahsenü'l Gavaid, dönemin değiştiğini hissediyor, hayatın diğer sahalarında olduğu gibi, mefkurevi meselelerde, aynı zamanda şiirde yeni ufuklar aramaya çalışıyordu. Elbette, İkinci'nin neşredildiği dönemlerde böyle açık bir şekilde konuşmak büyük cesaret istiyordu. Ahsenü'l Gavaid böyle bir cesarete sahip olan önemli tenkitçi gazetecilerimizdendir.¹⁴

NECEF VEZİROV: İkinci gazetesinin faal müelliflerinden olan Necef Bey Vezirov, Ahsenü'l Gavaid'in şiir hakkındaki fikirlerini savunuyordu. Necef Bey Vezirov, halkın duygu ve heyecanlarını, keder ve ızdıraplarını terennüm eden, halkın maariflenmesinde önemli rolü olan şairleri dönemin en faydalı şahısları olarak değerlendirmiştir. Onları "halkın gözcüsü" olarak adlandırmıştır.¹⁵

¹¹ Veli Mehmedov, agm, gös, yer.

¹² İkinci, (13 Mayıs 1876); Sayı 9, Bakü

¹³ Veli Mehmedov, agm, s. 5

¹⁴ Sadık Hüseyinov, (1956); İkinci Gazetesi'nde Edebiyat Meseleleri, Azerbaycan Devlet İlimler Akademisi Neşriyatı, Bakü, s. 144

¹⁵ İkinci, (12 Mayıs 1877); Sayı 10

Tanınmış Rus yazarlarının ve Batı Avrupa'nın önemli filozoflarının eserlerini yakından takip eden Necef Bey, Azerbaycan'ın zengin medeniyetinden ve edebiyatından bahseden kitapların yazılıp kitlelere ulaştırılmasını esas gayesi saymıştır. Lakin Azerbaycan'da böyle bir durum olmadığı için oldukça kederlenerek yazmıştır:¹⁶ “Bu durumda bizde kitap yazan yoktur. Kitap yerine, tenkit yazmakla meşgulüz”.

Necef Vezirov, mekteplerde tedaris edilen edebiyatın yeterli olmadığından bahsederek, bu kitaplardan çoğunun yararsız olduğunu, öğrencilerin eğitiminde menfi tesiri olduğunu ifade etmiştir. O, mekteplerde faydalı olan ilim ve edebiyatın okutulmasını savunmuştur.¹⁷

Necef Bey Vezirov, İkinci gazetesinde dört farklı imza ile yazılar yazmıştır. Bu yazılarında Necef Bey fikirlerini şöyle ifade etmekteydi:¹⁸ “Biz kusur ve noksanlarımızı kapatmamalıyız, ister maişette, isterse de edebiyatta inkişaf ve ilerlememize mani olan her türlü çürük adet-ananeleri, kuralları tenkit ederek ortadan kaldırmak bizim şeref vazifemizdir”. Necef Bey Vezirov muasır edebiyatın terakkisi yolunda mücadele eden coşkun mübarizlerden biri olmuştur.

SEYİD AZİM ŞİRVANİ: Gazetenin neşrini alkışlayan, onun faal müherrirlerinden olan Seyid Azim Şirvani'nin İkinci'de yayımlanan şiirleri Azerbaycan edebiyatında yeni bir akım olarak değerlendirildi. Seyid Azim Şirvani'nin İkinci'de 8 şiiri ve 3 mektubu neşredilmiştir. Şair'in oğlu Cafer'e yazdığı şiir ilmin, maarifin, özellikle Rus dilini öğrenmenin zaruretini bir baba, aynı zamanda eğitimci olarak vatan evlatlarına anlattığı dikkat çekicidir.¹⁹

Cehd eyle nimet-i tamama yetiş,
İlim tahsil kıl, makama yetiş.
Ey gözüm, her lisana ol rakip,
Hasse kim Rusçadır bize vacip.
Onlara ihtiyacımız çoktur,
Bilmesek dil çaremiz yoktur.

¹⁶ İkinci, ags.

¹⁷ Sadık Hüseyinov, age, s. 147

¹⁸ Sadık Hüseyinov, (1960); “Meşale”, Azerbaycan Dergisi, Sayı 5, Bakü, s. 173

¹⁹ İkinci, (11 Haziran 1876); Sayı 11

Hasan Bey Zerdabi ile yakın arkadaş ve hemfikir olan Seyid Azim Şirvani Ekinci'nin parlak fikirlerini aksettiren güzel şiirleri ile maarifi, ilmi tebliğ ediyordu. O, gazetenin ortaya atmış olduğu mühim meselelere vaktinde cevap vermiştir. Baş makalede, veya muhabir mektuplarında ileri sürülen fikirler onun şiirlerinin konusunu oluşturmaya yardımcı olmuştur.²⁰ Hasan Zerdabi'nin Ekinci gazetesi aracılığıyla Azeri halkına gösterdiği tarihi hizmeti ve bu yolda karşılaştığı zorlukları çok iyi bilen Seyid Azim, bütün Azerbaycan şairlerini, alimlerini, filozoflarını gazetenin etrafında birleşmeye davet etmiştir. Şirvani "gaflet ehlini" cehalet uykusundan uyandıran Ekinci'yi ve onu neşreden Zerdabi'yi "Kafkas halklarının kurtarıcı meleği" olarak adlandırmıştır.²¹

MİRZA FETELİ AHUNDOV: Büyük yazar, alim ve gazeteci Mirza Feteli Ahundov, Ekinci gazetesinde yazmış olduğu yazılarla gazeteyi daha okunabilir hale getirmiştir. Ekinci gazetesinde "Vekili Namalum", "Vekili Namalum-u Millet" imzaları ile yazılar yazan Mirza Feteli Ahundov, Hasan Bey Zerdabi ile sıkı ilişkiler içerisindeydi.²² Mirza Feteli Ekinci gazetesinin halk arasında yayılamamasının en büyük nedeni olarak halkın cahil olmasını görmüştür.²³ "Şehirlerde, köylerde ve kasabalarda hanzademiz, beyzademiz, ekincilerimiz okumayı ve yazmayı bilmiyorlar". Ahundov, her şehir veya kasabada beş-on mekteb açtırarak orada ilim öğretmekle vazifelerinin bitmediğini, yaralarının iyileşmeyeceğini savunarak, bu meselede daha derinlere nüfuz ediyordu. O, ülkenin baştan sona cahillikten kurtulmasını mevcut kuruluşta müşkül bir iş olarak görmüştür.²⁴

Ekinci'nin neşri ile ilgili olarak Hasan Bey Zerdabi'nin mektuplaştığı, fikir mübadelesinde bulunduğu kişilerin başında Mirza Feteli Ahundov gelmekteydi. Zerdabi, onunla daha 1866 yılında Tiflis'te çalıştığı zamanlarda tanışıp arkadaş olmuştu. Sonraki yıllarda Zerdabi birkaç makalesinde M. Feteli Ahundov'la dostluğunu ve samimiyetini anlatmıştır. Zerdabi, Ahundov'un şahsında halkın terakkisi için tüm varlığı ile çalışan vatanperver bir insanı, büyük ilim adamını görmüştür. Bu nedenle Ekinci'yi neşre

²⁰ Veli Mehmedov, agm, s. 3

²¹ Sadık Hüseyinov, Ekinci Gazetesi'nde Edebiyat Meseleleri, s. 152

²² Veli Mehmedov, agm, s. 3-4

²³ Ekinci, (18 Ocak 1877); Sayı 2

²⁴ Veli Mehmedov, (1962); "Ekinci ve Mirza Feteli Ahundov", ADÜ, İçtimai İlimler Serisi, Sayı 4, Bakü, s.

hazırladığı dönemde fikirlerinden yararlandığı insanların başında Mirza Feteli Ahundov gelmekteydi.²⁵

M. F. Ahundov, Ekinci'nin karşısında duran problemlerden bahsederek:²⁶ “Sizin gazetenizin esas meziyetlerinden biri ifadenin güzelliği, ibarelerin zarıflığı ve aydınlığı, kelimelerin düzgünlüğü olmalıdır. Çünkü sizin gazeteniz diğer meselelerle birlikte, Azerbaycan dilindeki düzgün olmayan ifadelerden temizlenmeye çalışılmalı ve bu dilde yazan bütün insanlar için örnek teşkil etmelidir” demektedir. Hasan Bey Zerdabi, Mirza Feteli Ahundov'un fikirlerinden etkilenecek, 1906 yılında Hayat gazetesinde Azerbaycan muallimlerine yazdığı mektubunda sanki Ahundov'un diliyle konuşarak düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:²⁷ “Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, ilim ilim diye insanların feryatları yeri-göğü inletiyor. Ama siz öğretmenler sanki hiçbir şeyi duymuyor, görmüyorsunuz. Nasıl okuyacağımızı, ne okuyacağımızı, nerede okuyacağımızı bizlere anlatınız”.

Mirza Feteli Ahundov, Ekinci gazetesinin faal ve mübariz muhabirlerinden olmuştur. Ahundov gazetede aradabir yazılarıyla görünse de, her zaman çok önemli konulara değinmiştir. O, Ekinci'de maarifçi fikirlerin yayılmasında, gazetenin okuyucularının sayısının artmasında etkili bir yazar olarak büyük hizmet vermiştir.²⁸

MUHAMMED ALİ-ZADE ŞİRVANİ: Ekinci'nin mübariz hareketinin müdafaacıları arasında Muhammed Ali-Zade Şirvani mühim bir yere sahiptir. Muhammed Ali-Zade XIX. yüzyıl Azerbaycan içtimai fikrinin inkişafı sahasında önemli hizmetleri olan bir şahsiyet olmuştur. Diğer muhabirlerden farklı olarak Muhammed Şirvani, Ekinci'nin sayfalarına geç gelmiş, 1877 yılının üçüncü ve dördüncü sayılarında iki makalesi yayınlanmıştır.²⁹

Ekinci neşre başladığı zaman Muhammed Ali-Zade Şirvani Bakü gimnazyumunda talebe idi. “Muhammedtağı Ali-Zade Şirvani”, “Halis-i Şiayi İsnaaşeri Ali-Zade Şirvani” imzalarıyla yazılar yazan Şirvani bu makalelerinde maarifçiliği tebliğ etmiştir. M. Ali-Zade

²⁵ Neriman Zeynalov, (1977); “Mirza Feteli Ahundov ve Ekinci Gazetesi”, ADÜ, İlmî Eserler Gazetecilik Serisi, Sayı 2, Bakü, s. 16

²⁶ Mirza Feteli Ahundov, (1962); Eserleri, Cild: III, ADN, s. 387

²⁷ Ziyaeddin Göyüşov, (1960); Hasan Bey Zerdabi, Seçkin Eserleri, ADN, Bakü, s. 249

²⁸ Veli Mehmedov, (27 Eylül 1962); “Mirza Feteli Ahundov ve Ekinci Gazetesi”, Azerbaycan Muallimi Gazetesi, Bakü, s. 13

²⁹ Hayrullah Mehmedov, (25 Nisan 1970); “Ekinci'nin Evladı”, Edebiyat ve İncəsənət Gazetesi, Bakü, s.

Şirvani muallimi Hasan Bey Zerdabi gibi büyük mütefekkirlerin fikirlerini beğeniyor, Azerbaycanlılar arasında birliğin olmamasından, ilim öğrenmenin zorluklarından bahsediyordu.³⁰ Muhammed Ali-Zade, muasırlarını cehalete karşı mücadeleye davet etmiştir. Zerdabi'nin "Gökten bize yardım gelmeyecektir" dediği gibi M. Ali-Zade Şirvani de "Bu susuz, ateşli sahranın kendi kendine gülizar olacağına" inananlara itiraz etmiştir.³¹

Şirvani, muallimi Zerdabi'yi destekleyerek, cemiyet-i hayriye oluşturmayı ve toplanan miktarla ahalinin maariflenmesi fikrini savunuyordu. Ali-Zade milletin terakkisine nail olmak için onun birliğini en önemli faktör olarak görüyordu. Makalelerinde halk içerisine tefrika salanları tenkit hedefine çevirmiştir. Onun düşüncelerine göre, birlik beraberlik içerisinde yaşayan millet servetin, paranın yokluğunda bile birarada yaşamayı başaracaktır ve daima ileri gidecektir.

Ali-Zade Şirvani vatanın geleceği, çiçeklenmesi, terakki edip dünyanın medeni ülkelerinin sırasına katılması için mücadele ederek, bu yolu kendisi için mutluluk yolu olarak seçmiştir.³²

Ekinci gazetesinde müterakki fikirli yazarların makaleleri yayınlanmakla birlikte, mürteci fikirli yazılar da ara sıra dikkat çekmekteydi. Hadiyü'l-Müzillin Karabaği, Hadimü'l-Gavaid Kaptan Sultanov, Badkubeli Molla mürteci yazarların başında gelmekteydi. Bu mürteci muhabir grubu gazeteye sürekli hücum durumundaydı. Bu muhabirlerden Hadiyü'l-Müzillin Karabaği, gazetenin iki sayısında dört mektubunu ve iki şiirini yayınlamıştır. "Badkubeli Molla" imzası ile yazı neşrettiren müellif Ekinci'de yazılar yazan diğer müharrirlerin tepkisini çekmiştir. Onun gazetede sadece bir yazısı neşredilmiştir. Kaptan Sultanov'un ise Ekinci'de sadece üç makalesi yayınlanmıştır.

Ekinci'nin sayfalarında öyle imzalar vardır ki, birkaç kez görüldükten sonra bir daha aynı imzalara rastlanmamıştır. Bu imzaları "Tesadüfi imzalar" olarak adlandırmak mümkündür. Böyle müharrirlerden birisi Kafkasya Şeyhü'l-İslam'ı Ahund Ahmed Hüseyin-Zade'dir. O, gazetede dünyevi ve dini ilimlerle ilgili bir makale yayınlamıştır.

³⁰ Neriman Zeynalov, agm, s. 21

³¹ Ekinci, (3 Şubat 1877); Sayı 3

³² Hayrullah Mehmedov, agm, s. 15

Ali Ekber Elçi-Zade Ekinci'de bir mektubunu neşretmiştir. O, aynı zamanda Ekinci'nin abonelerinin sayısının artmasında önemli role sahiptir. Ali Ekber Elçi-Zade gazetede yayınlanan "yersiz şakaların" ortadan kaldırılması fikrini savunmuştur.³³

Ekinci gazetesinde müellifi belli olmayan birtakım yazılar yayınlanmaktaydı. Bu yazıların kim tarafından yazıldığını bulmak ilginç olduğu kadar, aynı zamanda zor bir işti. Ekinci'de makaleler yazan bazı müellifler dayanılmaz sorgu-suallerden, takiplerden, cehaletin hat safhada olmasından galeyana gelmişlerdi. Bu nedenle yazılarının isimsiz yayınlanmasını istemişlerdir. Bu müelliflerden bir kısmını arşivlerde bulunan belgelerle bulmak mümkündür. Ekinci'de isimsiz olarak yayınlanan müelliflerin sayısı otuzdan fazladır. Bu müellifler arasında Abdullah Bakühanov, Abdullah Mehmandarov, Abraham, İsmail Hacı İbrahimhaliloğlu Marufi, Halil Sadıkbeyov, Seyfettin Seyidov vb. vardı.³⁴

Ekinci, sözün gerçek anlamında halkın gazetesi olduğu için, onu müdafaa eden, neşrine katkıda bulunan, elinden gelen yardımı yapan şahısların çoğu terakkiper insanlardı. Gazete halktan ilham alarak onun saadeti için mücadele veriyordu.

Ekinci muhabirleri ve onların gazetede açık ve gizli imza ile yayınlanan yazıları Çizelge 3'de gösterilmiştir.

Çizelge 3:

Ekinci Muhabirleri ve Onların Gazetede Açık ve Gizli İmza İle Yayınlanan Yazıları

İMZALAR	YAZILARIN GÖNDERİLDİĞİ YER	SAYI
Necef Vezir-Zade	Moskova	8
Asker Gorani	Petersburg-Moskova	39
Vekil-i Namalun (Vekil-i Namalun-u Millet)	Tiflis	2
Şeyhü'l İslam Kafkas Ahund Ahmet Hüseyin-Zade	Tiflis	1
Hayrullah-i İran	Tiflis	1
Haydari	Petrovski	1

³³ HBZA, nr. 5604

³⁴ Veli Mehmedov, Ekinci Gazetesi, s. 50

Ahsenü'l Gavaid	Reşt	21
Seyid Azim Şirvani	Şemahı	10
Muhammed Tağı Ali-Zade Şirvani (Halis-i Şiayi-İsnaaşeri Ali-Zade Şirvani)	Şemahı	2
Şülarayi-Erbeyil-Şirvan	Şemahı	1
Ali Medet Abdullah-Zade (Abdullah Medet Abdullahoğlu, Derbendi, Mebus Derbendi)	Derbend	10
Mirza Hasan Elkadari (Memnun Elkadari)	Cenubi Tebasaran	4
Muhammed Rahim Bey	İrevan	1
Muhammed Ali Bey Veliyev	İrevan	2
Ali Ekber Elçi-Zade	İrevan	1
Haçatur Korkmazov	Kars	2
Hadimü'l Gavaid Kaptan Sultanov (Sultanov)	Kuba	3
Hadimü'l-Müzillin Karabağı (Hasan Kara Hadi)	Şuşa	6
Muhammed Ali İsnaaşeri Salyani	Bakü	1
Badkubeli Molla	Bakü	1
Muhsin Badkubeyi	Bakü	1

Kaynak: Veli Mehmedov, (1963); *Ekinci Gazetesi Hakkında Aydınlatıcı Bilgiler*, Bakü Devlet Üniversitesi Yayınları, Bakü, s. 32-33

2.2. EKİNCİ GAZETESİ'NİN AZERBAYCAN'IN İÇTİMAİ-İKTİSADİ FİKİR TARİHİNDEKİ ROLÜ

Ekinci gazetesinin neşredildiği dönemde Azerbaycan; sanayinin muayyen ölçüde gelişmesine rağmen, hala tarım ülkesi olarak kalmaktaydı. Ekinci gazetesinde tarım ve ziraat meselelerine büyük ehemmiyet verilmesi ve gazetenin adının Ekinci olması da hiç

tesadüfi değildir.³⁵ Gazetede baş makaleden sonra verilen ikinci materyal ekin ve ziraat ile ilgiliydi. Bu şubede gazete tarım ve ziraatın muhtelif sahalarından müfassal bahsetmekle birlikte, tarımın ve ziraatın inkişaf ve ilerlemelerine de münasebetini aksettirmiştir.

Bahsettiğimiz dönemde Azerbaycan ahalisinin esas meşguliyetini tahılcılık, hayvancılık, bağçecilik, ipekçilik, tütüncülük, pamukçuluk teşkil ediyordu.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya ekonomisinin tesiri altında Azerbaycan'da ticaret ekinciliğinin inkişafı neticesinde tahıl satışı bir hayli artmıştır.

Azerbaycan tahılı bir hayli miktarda yurtdışına da ihraç ediliyordu. XIX. yüzyılın son çeyreğinde Karadeniz limanları-Batum ve Poti aracılığıyla dış pazarlara yılda 7 milyon tondan fazla Azerbaycan tahılı gönderilmiştir.³⁶

Tahılcılık Azerbaycan ekonomisinde önemli bir yere sahip olduğundan dolayı, Ekinci kendi sayfalarında tahılcılığa büyük yer vermiştir. Buğdayın çeşitleri, onun kullanım alanları, mahsulün daha kaliteli olması için ekilecek tarlaların gerekli işlemden geçirilmesi, teknolojinin kullanımı ve diğer mühim meselelerle ilgili konular Ekinci'de yayınlanmıştır.³⁷ Gazetede aynı zamanda tahılın kalitesini yükseltmek için tohumun düzgün seçilmesinden, onun en iyi şekilde toplanmasından da bahsedilmiştir.³⁸ Ekinci'de Azerbaycan buğdayının yurtdışına ihraç edilmesi fikri de geniş yankı uyandırmıştır. Ekinci'nin 1875 yılında Avrupa ve Amerika'da bazı sebepler yüzünden buğdayın azalmasını ifade etmekle beraber, Azerbaycan buğdayının pazar fiyatının yükseleceğini göstermesi bunun en bariz kanıtıdır.³⁹

Zerdabi, tarım ve ziraata ait yazdığı makalelerinde köhne cemiyetin ve onun eski kurallarının, ekincilik işlerinin feodal usullerine göre devam ettirmenin boşluğundan bahsederek, yeni fikirleri denemenin zaruretini ifade etmiştir. Ekinci gazetesinde Azerbaycan'ın ekonomik durumunun iyileştirilmesi ve harici emperyalistlerin tesirinden kurtarılması yolları da gösterilmiştir.⁴⁰

³⁵ B. S. Beydemirova, (1965); "Ekinci Gazetesi Tarım ve Ziraat Meselelerine Dair", ACİAH, Sayı 1, Bakü, s. 37

³⁶ E. S. Sumbat-Zade, (1948); "XIX. Yüzyılda Azerbaycan'da Tarım ve Ziraat", Kùltür Dergisi, Sayı 12, Bakü, s. 174

³⁷ Ekinci, (18 Ocak 1877); Sayı 2

³⁸ Ekinci, (3 Mart 1877); Sayı 5

³⁹ Ekinci, (22 Temmuz 1875); Sayı 1

⁴⁰ İzzet Rüstemov, (1969); Hasan Bey Zerdabi, s. 67

Ekinci gazetesi tarım ve ziraat ülkesi olan Azerbaycan'da mahsul yetiştirmek, hayvancılık, ekin-biçin işlerinin ilmi esaslar üzerine oturtulmasını öngörmüştür. Gazete insanların maişetinden başlayarak, at, koyun, inek, kuş beslemenin yanısıra, zararverici böceklerle karşı mücadelenin yollarını da göstermiştir. Bu anlamda Ekinci'yi o dönemin "Tarım ve Ziraat Akademisi" olarak adlandırmak mümkündür. Tabiatın, toprağın dilini, sırrını iyi bilen Zerdabi, sebze ve meyvaların faydalarından, hastalıkların çeşitlerinden ve tedavi yollarından uzun uzun bahseden makaleler yazmıştır.⁴¹

Azerbaycan'ın iktisadi hayatında hayvancılığın büyük rolünün olması, her şeyden evvel ülkenin zengin tabiatının, geniş yaylalarının ve yamaçlarının varlığı ile ilişkiliydi. Böyle bir dönemde demokratik Ekinci'nin Azerbaycan'da hayvancılığın inkişafına dair makaleler yayınlaması çok mühim bir hadiseydi. Gazete o dönemde Azerbaycan'da hayvancılığın durumunu doğru bir şekilde aksettirmiştir. Ekinci gazetesinin öyle bir sayısı yoktur ki, orada tarım ve ziraatdan, hayvancılıktan bahsedilmesin. O dönemde hayvancılıkla ilgili ilmi fikirler ileri süren yegane alim Hasan Bey Zerdabi olduğu gibi, onun neşrettirdiği Ekinci gazetesi de bu işte tekti.⁴²

Gazetede hayvancılığın inkişafında hayvan yeminin de önemli rolü olduğundan bahsedilmiştir. Azerbaycan'da hayvancılığın inkişafına mani teşkil eden esas engellerden biri kış için yem tedarik edilmesi idi. Hususiyle konar-göçer köylüler hayvanlar için hiçbir yem tedarik etmiyorlardı. Bunun için tabiatın merhametine güveniyorlardı. Ekinci hayvanlar için kışa yem tedarik edilmesi fikrini ileri sürmekle birlikte, yeni yem bitkilerinin ekilmesini de gerekli görüyordu. Gazete, hayvancılığın gelişmesinde mısırın büyük önemi olduğundan defalarca bahsetmiştir. Mısırın büyük iktisadi ehemiyetini anlayan Ekinci köylülere mısır ekmelerini tavsiye etmiştir.⁴³

Ekinci gazetesinin daha bir yüzyıl öncesinden mısırın iktisadi yönden kıymetli bir yem bitkisi olduğunu göstermesi onun naşirinin ne kadar iyi bir ziraatçı olduğunu kanıtlamaktadır.

İktisadi yönden çok önemli yem bitkisi olan ucuz et, süt ve yumurta elde edilmesini

⁴¹ Kulu Halilov, (1980); "Maarif ve Zeka Meşalesi", Azerbaycan Dergisi, Sayı 4, Bakü, s. 185

⁴² B. S. Beydemirova, agm, s. 38

⁴³ Ekinci, (18 Ocak 1877; 17 Şubat 1877); Sayı 2 ve 4

temin eden mısırın çok büyük özelliklerini değerlendiren Ekinci gazetesi, onu sevgi ile yetiştirmeyi tavsiye etmiştir.⁴⁴ Ekinci gazetesi mısırın iktisadi önemini sadece yem bitkisi olmasında değil, aynı zamanda tahıl ihtiyacı olmasında da görmüştür. Gazetenin fikrince mısırın yetiştirilmesiyle birlikte, buğday az olsa bile, buğdayın fiyatı çok yükselmez.⁴⁵

Ekinci gazetesi ipekçiliğin Azerbaycan ekonomisinde büyük rolünü görerek, ipekçiliğin gelişmesinde Azerbaycan'ın ikliminin de etkili olduğunu ifade etmiştir. Azerbaycan ipeğinin başarısı dış tüccarların dikkatinden kaçmadı. Dış tüccarlar ipekçiliğe yardım adı altında ülkeye girerek, ipeği yurtdışına taşımaya başladılar. Gazete, bu olayı önlemenin zaruriliğini ortaya koymakla birlikte, Çar Rusya'sının Kafkasya ve özellikle Azerbaycan'da ipekçiliği genişletmek tedbirlerinden de haber vermiştir.⁴⁶ Ekinci Azerbaycan'da ipekçiliğin inkişafını temin etmek amacıyla onu ilmi esaslar üzerine oturtmayı önermiştir. İpekçilikteki yeniliklerle okuyucularını tanıştıran gazete, o dönemde Fransa'da ipekçilikle ilgili olanların ipekböceği dışında, diğer usullerle ipek elde ettiklerinden bahsetmiştir. Ama bu usullerin ekonomik yönden ucuz olmadığını ileri sürerek, Azerbaycan'da uygulanmasının mümkün olamayacağını ileri sürmüştür.⁴⁷ Azerbaycan'da ipekçiliğin inkişaf ettirilmesinin taraftarı olan Zerdabi, Ekinci'de ipekçilikten daha çok iktisadi menfaat elde etmek için yılda iki defa mahsul veren ipekböceğini kullanmayı tavsiye etmiştir. Çünkü bu ipekböceği öncelikle ucuzdur, hızlı oluşarak, yavaş yavaş ipeği örüyor, yılda iki defa mahsul veriyor.⁴⁸

XIX. yüzyılın 60-70'li yıllarında Rusya'da kapitalizmin inkişafı ile ilişkili olarak, ABD'den Rusya'ya pamuk getirilmesinin tamamen kesilmesi Kafkasya'da, özellikle Azerbaycan'da pamukçuluğun gelişmesine katkıda bulundu. Diğer taraftan ABD'den alınan pamuğun pahalıya malolması Azerbaycan pamuğunun zaruriliğini ortaya koydu. Ekinci bununla ilgili olarak şunları yazmıştır:⁴⁹ "Rus Devleti Kafkasya'da ve Türkmenistan'da pamuk yetiştirmek amacıyla Amerika'ya birkaç kişi göndererek

⁴⁴ Ekinci, (9 Haziran 1877); Sayı 12

⁴⁵ Ekinci, (22 Temmuz 1875); Sayı 1

⁴⁶ Ekinci, (20 Eylül 1876); Sayı 22

⁴⁷ Ekinci, (27 Mayıs 1876); Sayı 10

⁴⁸ Ekinci, (7 Temmuz 1877); Sayı 14

⁴⁹ Ekinci, (25 Temmuz 1876); Sayı 14

Amerikan pamuğu konusunda bilgi edinmesini sağladı. O kişiler bilgi edinerek Moskova'ya döndüler”.

Günlük maişetimizde çok önemli bir yeri olan şeker mahsullerinin Azerbaycan'da imal edilmesi teklifi ile ortaya atılan Ekinci, bunun için şeker pancarı ekilmesi fikrini ileri sürmüştür. Bu dönemde Azerbaycan'da şeker pancarı ekilmediği ve şeker mahsulleri imal edilmediği için şeker başka ülkelerden getiriliyordu. Azerbaycan'a şeker, dış ülkelerden, özellikle Fransa'dan getiriliyordu. Fransa'dan ithal edilen şekerin çok kaliteli olduğu fikrini ileri süren gazete, onun kalitesinin teknoloji ile yakından bağlantılı olduğunu yazmıştır.⁵⁰ Ekinci'nin fikrinde Azerbaycan'da şeker imaline başlanması halkın sosyal durumunu iyileştirmekle birlikte, aynı zamanda şeker için dışarıya giden sermayenin ülke dahilinde kalmasına neden olabilir. Azerbaycan'da ve Kafkasya'da şekerin imal edilmesi dışarıdan aldığımız şekerin fiyatını yarı yarıya azaltacaktı. Çünkü Kafkasya ve Azerbaycan'ın iklim şartlarının bunun için uygun olması, ayrıca az parayla işçi çalıştırmanın mümkünlüğü, dış ülkeden getirilen malın üzerine gümrük borcu konulduğundan hiç de uygun olmadığı için şeker imalının şart olduğu kanıtlanmaktaydı.⁵¹

Ekinci gazetesi o dönemde daha yeni oluşmakta olan ticaret ekinciliğinin tütüncülük sahasının Azerbaycan'da yayılmasını alkışlayarak, bununla ilgili olarak onun çeşitleri, ekilmesi usulleri ile okuyucuları tanıştırmıştır.⁵² Gazete Azerbaycan toprağını tütün ekimi için yararlı hesap ederek, burada tütüncülüğün imalini yükseltmek için dışarıdan gelen tütün ve tütün mamulleri üzerine gümrük vergisi konulması fikrinin doğru olduğunu savunmuştur.⁵³ Gazete, Azerbaycan köylülerine tütüncülükle yakından ilgilenmelerini tavsiye etmiştir.

Ekinci hususiyle toprağın bereketli olması için ormanların korunması gerektiği fikrini savunuyordu. Zerdabi bu konuya da temas etmiştir:⁵⁴ “Eskiden kışımız bu kadar soğuk, yazımız bu kadar sıcak olmamıştı. Bunun en önemli nedeni ormanlarımızın yok oluşudur”. Ekinci' de yayınlanan makalelerde Kuraboyu ahalisinin ağır yaşam

⁵⁰ Ekinci, (29 Mart 1876); Sayı 6

⁵¹ B. S. Beydemirova, *agm*, s. 43

⁵² Ekinci, (14 Nisan 1877); Sayı 8

⁵³ Ekinci, (9 Haziran 1877); Sayı 12

⁵⁴ Kulu Halilov, *agm*; s. 185

tarzlarından bahsederek, kıtlığın asıl nedeni olarak ormanların kırılması görülmüştür. Kura nehri sahilindeki ormanların kırılması çok ağır sonuçlar doğurmuştur. Muntazam olarak devam eden tahıl kıtlığı köylüleri zor durumda bırakıyordu. Gazete bu zor durumdan kurtulmanın yegane yolunu mevcut ormanların korunmasında ve Kuraboyu'nda yeni ormanların yapılmasında görüyordu.⁵⁵

Gazetede sebze ekilmiş yerleri rüzgardan korumak amacıyla onların kenarlarına çınar, kavak, aynı zamanda meyva ağaçları dikilmesinin yararlı olacağından bahsediliyordu. Çünkü ağaçlar rüzgarın etkisini durdurarak, toprağın nem kalmasına katkıda bulunuyorlar. Ayrıca, yangınların olmasını önleyerek, ağaçlarda mesken tutan kuşlar aracılığıyla zararlı böcekleri ortadan kaldırmak mümkündür.⁵⁶

Ekinci gazetesi, tarım ve ziraatın tüm sahalarında, özellikle ekincilikte teknolojiden yararlanmayı tavsiye etmiştir. Malum olduğu üzere, Ekinci'nin neşri devrinde, Azerbaycan'da teknolojiden hiç yararlanılmıyordu. Aynı zamanda ekincilik medeniyeti ibtidai durumda idi. Ekinci'nin teknolojiden yararlanılması fikrini tebliğ etmesi, onun Azerbaycan'da kapitalist münasebetlerin gelişmesine müsbet yaklaştığının bir göstergesidir.⁵⁷ Teknolojiden faydalanmakla birlikte, köylülerin yaşam tarzları iyileşecek, mahsul daha fazla ve çok daha kaliteli olacaktır.

Ekinci sulama işlerinde teknolojinin büyük yararından bahsetmiştir. Bağ-bahçeleri, ekin sahalarını kasıp kavuran susuzluk, aynı zamanda hayvancılığı da zor duruma sokuyordu. Su meselesi ciddi bir problem teşkil ediyordu. Bu problemin yanıtı ise Ekinci gazetesinde yer almıştır. Gazete su meselesinin köklü bir şekilde hallini ormanları korumakta, meyva ağaçları dikmekte, köyleri, şehirleri yeşilleştirmekte görüyordu. Nehirlerde suyun azalma sebebini ormanların tüketilmesinde aramaktaydı.⁵⁸

Büyük zorluklar, çetin mücadeleler pahasına çıkardığı gazeteyi Hasan Bey Zerdabi'nin Ekinci şeklinde adlandırması hiç tesadüfi değildir. Öncelikle, o dönemde daha ilk adımlarını atan Bakü petrol sanayii istisna edilirse, Azerbaycan baştan sona tarım ve ziraat ülkesi idi. Ayrıca, Hasan Bey Zerdabi kendisi fakir köylülerin durumunu çok iyi

⁵⁵ Ekinci, (6 Kasım 1876); Sayı 21

⁵⁶ Sovyet Köyü Gazetesi, (28 Şubat 1967); "Toprağa Sevgi ve Saygı", Bakü, s. 9

⁵⁷ Ekinci, (23 Ağustos 1876); Sayı 16

⁵⁸ Sovyet Köyü Gazetesi, (16 Mart 1967); "Su Meselesi", Bakü, s. 9

biliyor ve yakinen ilgileniyordu. O, büyük toprak sahiplerinin köylüleri ezip istismar etmelerine fırsat veremezdi. Zulüm edenlere karşı mücadele etmenin gerekli olduğunu savunan Zerdabi, Ekinci gazetesini okuyan tüm insanları köylülerin haklarını korumak için birleşmeye davet etmiştir.⁵⁹

2.3. EKİNCİ GAZETESİ'NİN AZERBAJYCAN PETROL SANAYİ'NE HİZMETLERİ

Ekinci gazetesini müterakki, demokratik ve maarifçilik fikirlerini tebliğ etmekle birlikte, devrinin içtimai-iktisadi meselelerine büyük ehemmiyet vererek, sayfalarında sanayi, tarım ve ziraat, ticaret gibi önemli sahalardan bahsetmiştir.

1861 yılında Rusya'da yapılan ıslahatlar sonucunda, sanayinin yükselişi ve petrole olan ihtiyacın artmasıyla birlikte, Azerbaycan petrol sanayinin gelişmesini engelleyen usullerin ortadan kaldırılmasını zorunlu kılıyordu. 17 Şubat 1872 tarihli kanunname ile büyük toprak sahiplerinin elinde bulunan araziler alınınca, Azerbaycan petrol sanayii gelişmeye başladı. Ucuz insan emeğinden yararlanılmaya başlandı ve bunun sonucunda petrol sanayiine büyük kapitalin girmesi için yol açıldı.⁶⁰ Ekinci gazetesinde bu konu ile ilgili olarak şunlar yer almıştır:⁶¹ “Birkaç sene bundan önce Badkubé'nin petrolü Mirzayev'in elinde bulunuyordu. Ama bu kanunname meydana çıkınca, petrol kuyuları Mirzayev'in elinden alınarak, birkaç kişinin hissesine verildi. İsteyen kişilerin hakkı var ki, istediği kadar petrol kuyusu kazsın”. Petrol sanayiinde meydana gelen bu gelişmelerden sonra, özellikle Balahanı'da 1873 yılında elde edilen büyük miktarda petrolden sonra Bakü'de petrol sanayii ile uğraşanların sayısı artmıştır. Petrol hasılatı ise durmadan yükselmekteydi. Kapitalin yetersizliği sanayinin tüm sahalarına menfi etkisini göstermekteydi. Dokumacılık ve diğer sanayi sahaları ile ilgilenen Rus kapitalistleri önceleri kapıtaillerini petrol sanayiine yatırmak istemiyorlardı. Bu durumdan faydalanan dış

⁵⁹ Sovyet Köyü Gazetesi, (1967); “Köylülerin En Yakın Savunucusu”, Sayı 12, Bakü, s. 11

⁶⁰ B. S. Beydemirova, (1967); “Ekinci Gazetesi Azerbaycan Petrol Sanayii'nin İnkişafına Dair”, ACİAH, Ekonomi Serisi, Sayı 2, Bakü, s. 77

⁶¹ Ekinci, (7 Temmuz 1877); Sayı 14

kapitalistler, Çar hükümetinin ucuz hizmetinden yararlanarak, Bakü petrolünü tekellerine almaya çalışıyorlardı.⁶² Ekinci, dış kapitalistlerin Bakü petrolünü ellerine geçirme teşebbüslerini diğer bir yazıda şöyle anlatmaktaydı:⁶³ “Amerika’dan Badkube’ye 1-2 kişi gelip memleketlerinde petrol şirketi sahibi olduklarından bahsediyorlar. Buraya gelmelerindeki amaçları, buradan yer alarak petrol çıkarmaktır”. Ekinci gazetesi büyük kapitalin, özellikle dış kapitalin Bakü petrol sanayiine yaptığı menfi etkileri göstermekle birlikte, petrol sayesinde büyük gelire sahip olan dış kapitalistlerin teknolojinin tekmlleşmesi sonucunda zengin olduklarını ileri sürmüştür.

Ekinci petrolün taşınması işinin kolaylaştırılması ile ilgili birtakım fikirler ileri sürmüştür:⁶⁴ “Petrolün pahalı olmasının sebebi budur ki, onu gayri yerlere bidonlarla götürdükte, petrol sıvı olduğu için bidonlardan akıyor”.

Petrolün taşınmasını kolaylaştırmak amacıyla 1873 yılında Bakü’de Abşeron demiryolu kampanyası oluşturuldu. Bu kampanya Bakü’nün diğer şehirlerle olan bağlantısını oluşturmayı amaçlamıştır. Ekinci bu kampanyanın göreceği işle ilgili olarak şunları yazmıştır:⁶⁵ “Şimdi Badkube şehrinde iki kampanya bina tutmuştur. Birisi Balahani’dan petrolü yeraltı yollarla getirmeyi düşünüyor, diğeri ise demiryolu aracılığı ile petrolü taşımayı düşünüyor. Petrolü yeraltı yollarla taşımak isteyenlere devlet tarafından izin verilmiştir ve bu baharda işe başlayacaklar”.

Lakin bu layiha tasdik edilmedi ve bu iş Bakü-Tiflis demiryolunu yapan kampanyaya verildi. Demiryolu’nun olmayışı yüzünden Rusya’nın dahili guberniyalarında Bakü petrolü yerine, genellikle Amerikan petrolü kullanılıyordu. 1872 Yılında Bakü’den Rusya’nın iç bölgelerine ihraç edilen beyaz petrolün miktarı Rusya’ya getirilen petrolün tahminen %20’sini oluşturmaktaydı. Daha sonraları Bakü petrolü ve petrol ürünleri fiyatı daha yüksek olan Amerikan petrolünü Rusya pazarlarında sıkıştırmaya başladı.⁶⁶

Ekinci petrol sanayiinde teknolojinin tatbiki, petrol temizleme sanayiinin tekmlleştilmesi neticesinde petrol ürünlerinin kalitesinin artması ve bununla bağlantılı

⁶² Ekinci, (20 Kasım 1877); Sayı 22

⁶³ Ekinci, (25 Temmuz 1876); Sayı 14

⁶⁴ Ekinci, (14 Nisan 1877); Sayı 8

⁶⁵ Ekinci, (18 Ocak 1877); Sayı 2

⁶⁶ B. S. Beydemirova, agm, s. 79

olarak bu ürünlerin pazar fiyatının yükselişinden bahsetmiştir.⁶⁷ “Petrol ürünleri satanlar geçen sene çok zarar etmişler, önceleri onun tonunu Moskova ve gayri şehirlerde birbuçuk manata⁶⁸, iki manata satıyorlardı, ama şimdi üç, dört, hatta beş manata satıyorlar”.

Ekinci, genellikle Bakü petrolünün fiyatı meselesine özenle yaklaşmıştır. Gazetenin her bir sayısında Bakü petrolünün Rusya ve dünya pazarlarında olan fiyatından bahsedilmiştir. Mesela, 1877 yılında yayınlanan yazılardan birinde Bakü petrolünün kalitesinin uluslararası pazarda artık kabul edildiğini savunmuştur. Ekinci, Azerbaycan’da petrol sanayinin inkişafı ile bağlantılı olarak yeni petrol sahiplerinin meydana çıkışından bahsederek, bunun sonucunda da büyük kapitalin oluştuğunu vurgulamıştır.⁶⁹

Ekinci, Azerbaycan’da petrol sanayiinin gelişmesine büyük önem vererek, onu bu dönemde ekonominin mühim bir sahası olarak değerlendirmiştir. Gazete, Azerbaycan’ın diğer sanayi sahalarından da bahsetmiş, özellikle teknolojinin ülkenin kalkınmasında büyük etkisinin olduğunu vurgulamıştır.

Azerbaycan’da sanayinin büyük önemini anlayan Ekinci, onun gelişmesine mani olan her tür olumsuzluğa karşı mücadele etmiştir. Ekinci, ülkeye dış malların getirilmesine karşı çıkarak, bunun ülke ekonomisine olan zararlarından bahsetmiştir.⁷⁰ Gazete, birtakım malların dışarıdan getirilmesi yerine, Azerbaycan’da imal edilmesinin önemine değinerek, bu sayede dış borçlardan kurtulabileceğimizi savunmuştur.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan’ın iktisadi-içtimai fikir tarihinde büyük rolü olan Ekinci gazetesi, kendi sayfalarında Azerbaycan’da yeni kapitalist münasebetlerin, özellikle petrol sanayinin gelişmesine büyük yer vermiş, bazı sanayi sahaları, sanayide teknolojinin uygulanması, demiryolları yapılmasının ülkenin iktisadi hayatına katkısı ve diğer önemli konular hakkında değerli fikirler ileri sürmüştür.

⁶⁷ Ekinci, ags.

⁶⁸ Manat: Azerbaycan’ın para birimi

⁶⁹ Ekinci, (17 Mart 1877); Sayı 6

⁷⁰ Ekinci, (5 Mayıs 1875); Sayı 6

2.4. MAARİFÇİ FİKİRLERİN MERKEZİ OLARAK EKİNCİ

2.4.1. Gazetenin Yayıncılık İstikameti

Maarifçi-demokratik fikirlerin savunucusu olan Ekinci gazetesini Hasan Bey Zerdabi, keskin mefkure silahına çevirmişti. Akıl ve idrakın gücüne inanan maarifçiler halkın ilim ve bilgiye ihtiyacı olduğu fikrini savunuyor ve bu uğurda çırpınıyorlardı. Zerdabi, Azerbaycan'da o dönem için maarifçilik işinin büyük önem arzettiğini Mirza Feteli Ahundov'a yazdığı mektubunda şu şekilde ifade etmiştir:⁷¹ “Öyle zannetmeyiniz ki, halkın maariflenmesi bir makale veya bir tiyatro oyunuyla hallolacak kadar basit bir meseledir. Hayır! Bu konuda görülecek bir hayli iş vardır. Bu uğurda Ferhat gibi dağları yaracak onlarca adamın hayatı ve emeği bile az gelir”.

Hasan Bey Zerdabi, maarifçi fikirlerini yaymak için yeni yollar aramaktaydı. O, Ekinci'yi de bu amaçla neşretmeyi planlamıştı. Zerdabi, her bir meseleye maarifçilik açısından yaklaşıyordu. Cemiyetteki hasta halli durumları düzeltmenin tek çaresini gazete her şeyden evvel halkın maariflenmesinde, medeni terakki yoluyla ilerlemesinde görmüştür. Tahsil işlerine, talim ve terbiye meselelerine ciddi bir şekilde önem vermiştir.

Ekinci, tahsilin faydasından konuşmakla yetinmiyor, tekitle gençleri mekteplere davet ediyor, bu konuyla ilgili sık sık yazılar yayınlıyordu. İlim tahsil etmenin önemini giderek daha çok vurgulayan Ekinci gazetesi, Bakü gimnazyumunda tahsilin vaziyetinden bahsetmiştir:⁷² “Son on yılda Rusya'da tahsil konusuna büyük önem verildiği halde, Azerbaycan'da bu konu hala korku arz etmektedir. Öğrenci kapasitesi 500 kişi olan gimnazyumda 100 öğrenci eğitime devam etmektedir”.

Her sahada olduğu gibi, tahsil işinde de gazete yenilik taraftarı idi. Azerbaycan mektebinin kendi eğitim ve öğretiminde hangi ilimlere önem vermesi gerektiğine karar verebilmek için, Ekinci, faal yazarlarından biri olan Haydari'nin “İlm-i Ebdan (Dünyevi İlimler) ve “İlm-i Edyan (Dini İlimler) hakkında makalesini tartışma yolu ile almak için yayınlamıştır.

⁷¹ Mirza Feteli Ahundov, *Eserleri*, s. 485

⁷² Ekinci, (20 Eylül 1875); Sayı 5

Tartışmada Zerdabi, Vezirov, Ahsenü'l Gavaid, Kafkasya Şeyhü'l-İslam'ı Ahmed Hüseyin-Zade, Mebus Derbendi ve diğerleri bu konuda fikirlerini açıkladılar. Tartışmaya ilk katılan Ahsenü'l Gavaid oldu, bu meseleyle ilgili birkaç makale yazdı. Ahsenü'l Gavaid maarifçi olmak itibarıyla aklın, idrakın gücüne inanıyor, hatta onun aracılığıyla insanların azad olmuş bir şekilde, her türlü mutsuzluktan uzak yaşayacağı fikrini savunuyordu. Bu nedenle de tahsil yoluyla akli geliştirmenin, meslek öğrenmenin gerekliliğinden bahsederek, halkın sadece ilimle “cehalet toprağını” üzerinden atacağını, dünyevi ilimler öğrenmesi gerektiğini, ama bunun yanında da dininin güzelliklerini unutmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁷³ Dünyevi ilimlerin hayati önemine değinen Ali Mehmet Abdullahoğlu, ilim ve mesleğin değerini anlamayan vatandaşlara kızgınlığını ağır bir dille ifade ederek, Derbent'te meslek okulu açmayı teklif etmiştir.

Hasan Bey Zerdabi, örnek ders kitaplarının olmasını tahsilin en önemli şartlarından biri olarak görüyordu. Ana dilinde ders kitaplarının yazılması fikrini savunan Zerdabi, hiç olmazsa diğer Müslüman-Türk halklarından bazı kitaplar elde ederek, tercüme yoluyla uygun kitaplar oluşturmanın önemini vurgulamıştır.

Mektepler açmak, ahaliyi cehaletten kurtarmak için, Zerdabi, bütün eğitim ve öğretim metodlarını gözden geçiriyordu. Maarif sahasında zararlı zihniyetin ortadan kaldırılmasına önayak olan Ekinci gazetesi, köhne usul ve kuralların ortadan kaldırılması fikrinin lüzumuna değinmiştir.

Ekinci'yi muntazam olarak izleyen Mirza Feteli Ahundov, ilim tahsil etmede okulların büyük önemine değinerek, bu konu ile ilgili fikirlerini gazetede açıklama fırsatı bulmuştur. Ekinci'nin 1877 yılı 18 Ocak tarihli 2. sayısında Mirza Feteli Ahundov, “Vekil-i Namalun-u Millet” imzasıyla makalesini yayımlamıştır. Makalede günün bir takım mühim meselelerine değinilmiştir. Burada ilim öğrenmenin gerekliliği, usulleri, bu yolda karşılaşılan zorluklar, aynı zamanda, Ekinci'nin az yayılmasının sebepleri geniş bir şekilde açıklanmıştır.⁷⁴

Mirza Feteli Ahundov, talim terbiye işine büyük içtimai iş olarak bakıyordu. Büyük yazar olan Ahundov, ülkenin baştan sona okur-yazar olmasının Çarizmin acımasız

⁷³ Ekinci, (16 Ocak 1876); Sayı 1

⁷⁴ Veli Mehmedov, Ekinci Gazetesi, s. 27

kurallarıyla idare edilen bir toplumda mümkün olamayacağını gayet iyi biliyordu. Bu nedenle, makalesinde tahsilin, özellikle, ilköğretimin uygulanmasının gerekliliğini ifade etmekle birlikte, bu yolda ciddi zorluklar olduğunu yürek acısıyla kağıda dökmüştür. Mirza Feteli, Hasan Bey'e ısrarla sormuştur:⁷⁵ "Bize lütfen söyleyiniz, ilmi nerede, kimden, hangi dilde öğrenebiliriz?" Bu sözlerle Ahundov, muallimlerin ve Azerbaycan dilinde ders kitaplarının olmayışından şikayetçiydi. Makalesinin sonunda Ahundov, Ekinci'nin gerektiği kadar okunmamasının en önemli nedeni olarak cehalet ve eski alfabenin zorluklarını görüyordu. Mirza Feteli bu konu ile ilgili yazmıştır:⁷⁶ "Şehirlerde, köylerde, kasabalarda hanzademiz, beyzademiz, ekincilerimiz, çobanlarımız okuma ve yazma bilmiyorlar".

Büyük üstadın mektubu Zerdabi'ye "kışın çilesinde fırtına gibi" tesir etmiştir. Tahsil işinin içtimai-siyasi zeminle sıkı sıkıya bağlı olduğunu, hakim dairelerin köhne talim-terbiye usullerini bilerek savunduğunu tam anlamıyla anlayamayan Zerdabi, bu konuda Mirza Feteli Ahundov'a tutumundan dolayı kızmıştı bile. Zerdabi, ilim öğrenmek için sadece okulların yeterli olduğunu düşünmüyor, okuldan çıktıktan sonra da okumak gerektiği fikrini savunmuştur. Bu amaçla da gazeteler, dergiler, kitaplar neşredilmelidir. Mirza Feteli Ahundov'un mektubu tartışma konusu oldu. Bu konu ile ilgili gazetede Asker Ağa Gorani, Muhammed Ali-Zade Şirvani vb. makale ve mektupları da yayınlandı.⁷⁷

Mirza Feteli Ahundov'un mektubunda bir konu "Müslüman dillerinde okumak çok zordur" fikri Zerdabi ve Ekinci'nin diğer muhabirlerini memnun etmemiştir. Bunun dışında, Zerdabi, Arap alfabesinin zorluklarından bahseden Ahundov'la kısmen anlaşsa da, onunla tartışmaya girerek şunları yazmıştır:⁷⁸ "Ama hakikat sizin anlattığınız kadar zor değildir. Asıl güç olan mekteplerde bu çocuklara gerekli eğitimi verecek olan öğretmenlerin olmayışdır". Zerdabi'nin düşüncesine göre, örnek bir okul ve kamil bir öğretmen olursa, mevcut alfabeyi okuyup yazmak hiç de sorun teşkil etmeyecektir. Tartışmaya son noktayı koymak gerekiyordu. Bu amaçla "Vekil-i Namalun-u Millet" gazetede yeni bir makalesi ile göründü. Ahundov, fikren yalnız kaldığını anlayınca, Zerdabi'nin görüşlerini

⁷⁵ Ekinci, (18 Ocak 1877); Sayı 2

⁷⁶ Ekinci, ags.

⁷⁷ Veli Mehmedov, age, s. 29

⁷⁸ Hasan Bey Zerdabi, Seçkin Eserleri, s. 110

desteklemeye başladı. Çünkü, Zerdabi'nin naşirliğini yaptığı Ekinci, bilimin, maarif ve medeniyetin tebliği için bir gazeteden beklenen her şeyi yapıyordu. Gazete feodal istismarına itiraz ediyor, halkı soyup soğana çeviren, onun haklarını elinden alan, insan şahsiyetini aşağılayan muhafazakar güçler aleyhinde konuşmaktan çekinmiyordu. Zerdabi, Avrupa ülkelerinin Şark ülkelerine göre yüksek terakki seviyesinde olmasının sebeplerini Ekinci'de şöyle belirtmiştir:⁷⁹ “Bu sebeplerden en önemlisi, onların bizden daha fazla ilim tahsil etmeleridir. Bunun dışında bir de özgür ve bağımsız yaşamalarıdır”.

İçtimai sistemin bilimin ışığıyla değişeceğine inanan Hasan Bey, devrin birçok maarifçileri gibi, ilmi terakkiyi bağımsızlığın temel şartlarından biri olarak görüyordu. Gazete, orta çağ zihniyetine ve köhnemiş adetlere karşı ciddi bir şekilde mücadele ediyor, kapitalizmin gelişmesini destekliyordu. Bütün bunlarla birlikte, Ekinci'ler cemiyette istismar, zulüm ve bağımlılığın hüküm sürdüğü bir ortamda nelerin yapılabileceğini kestiremiyorlardı. Çünkü, meselenin derinliklerine inmek gerçekten çok zordu. Ama, Ekinci yine de, emekçi kitlelerin hak ve hukuklarını, vazifelerini onlara anlatmaya devam ediyordu. Böyle bir ortamda yaşayabilmek için, bilgili olmanın labütlüğünü gösteriyordu.

Ekinci, halkın bilinçlenmesi, medeni yönden terakki etmesi için çalışıyordu. Gazete bilimi, teknolojik terakkiyi halkın yaşamını kolaylaştıran esas şartlardan, en önemlisi olarak görüyordu. Lakin gazetenin muhabirleri en önemli unsuru bilmiyorlardı. Teknolojik aletler istismarcıların ellerinde olduğu sürece, halkın iyi yaşaması gerçekleşmeyecektir.

Ekinci halkların huzur ve dostluk ortamında yaşamaları için, savaş aleyhinde, halklar arasında kardeşlik ve dostluğun oluşması için, ayrı dinlerden olan insanların bu nedenle çekişmemeleri için elinden geleni yapıyordu. Gazete adeletsiz savaşları delilik olarak değerlendiriyor, bunun için savaşan insanları “beyni bozuk” olarak görüyordu.⁸⁰

Ekinci, dünyadaki tüm siyasi olayları muntazam şekilde izliyor, devletler arasındaki diyaloglara, özellikle günden güne büyüyen Türk-Rus münasebetlerine dikkati çekiyor, Balkanlar sorununun devrin ciddi siyasi-diplomatik hadisesi olduğunu anlıyor ve anlatıyordu. Devletler arasında ciddi fikir anlaşmazlıklarının olduğu bu münakaşanın savaşa dönüşebileceğini çok önceden yazmıştır. Bu konuyla ilgili olarak, Avrupa'da

⁷⁹ Ekinci, (9 Haziran 1877); Sayı 12

⁸⁰ Veli Mehmedov, age, s. 34

cereyan eden “Soğuk Savaş” kampanyası ile alakalı olarak neşredilen yazı çok ilginçtir. Bu makalede, dünyaya hükmetmek niyetinde olanlar “deli” olarak adlandırılır, onların sersem davranışları kötüleniyordu.⁸¹ “Deli olan bir şahıs, her hangi bir şeyi düşündüğü için deli olur. Bazıları kendini padişah olarak görür, bütün dünyaya hükmedebileceğini düşünür, dünyadaki herkesin ona borçlu olduğunu varsayıyor”.

Ekinci Rus-Türk savaşının gidişatı ile ilgili olarak, “Tiflis Haberleri” ve “Kafkas” gazetelerinden malumatlar, resmi senetler olarak yayınlamıştır. Savaşın Rusya’yı ciddi buhrana sürüklediğini, mali sıkıntı yaşattığını ifade eden Ekinci gazetesi, artık Rusya’nın devlet adamlarının başlarının çaresine bakmaları gerektiğini yazıyordu.

Gazete Rusya’nın yabancı devletlerden borç almasını, kağıt paranın değer kaybettiğini şu şekilde okuyucularına iletmiştir:⁸² “Rusya’nın kendi halkından dünya kadar para toplatılmasını emreden Çar, sürekli kağıt para bastırılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Paraların üzerinde şu ibareler yer alacaktı: Osmanlı savaşından dolayı”. Ekinci, bu fikirleri ifade ederek, savaşın israfçı, halkı zor durumda bırakan, ızdırap içerisinde yaşamaya mahkum eden kötü, uğursuz bir durum olarak nitelendiriyordu:⁸³ “Savaş olunca, yetimlerin sayısı giderek çoğalıyor, bu nedenle fakir fukara da artıyor”. Bu yazıda, savaşın sadece Rusya’nın değil, savaşa katılmayan Avrupa ülkelerinin de ekonomisine ciddi zararları olduğundan bahsedilmiştir.

Milletler ve halklar arasında kardeşlik, dostluk fikirleri yayan Ekinci, dostluk deyince, muhtelif millet ve halkların dostluğunu, kardeşliğini ifade etmiştir.

Ekinci, halkların ve milletlerin dostluğunu her halükarda devam ettirmelerini temenni ediyor, milletler arasında düşmanlık oyunu oynayanları keskin dille ifşa ediyordu. Özellikle, Kafkaslar’da yaşayan halkların kardeş olduklarını sık sık dile getiren Ekinci, Azerbaycan, Dağıstan ve Gürcü halklarının bir aile ortamı içerisinde yaşamlarını devam ettirmelerini diliyordu.

⁸¹ Ekinci, (31 Mart 1877); Sayı 7

⁸² Ekinci, (23 Haziran 1877); Sayı 13

2.4.2. Azerbaycan Gazetecilik Mektebi

Azerbaycan medeniyeti tarihine şerefli sayfalar yazmış, XIX. yüzyılın 70'li yılları Azerbaycan'ın ilmi-felsefi, içtimai-siyasi, edebi fikrinin, demokratik maarifçilik, halklar dostluğu fikirlerinin savunucusu, içtimai zulüm ve berabersizliğe, orta asır geriliğine, cehalete karşı faal ve aralıksız mücadele eden Ekinci gazetesi milli matbaamızın layıkli selefi kabul edilmektedir.

Azerbaycan'da matbaanın, gazetecilik işinin gerçek tarihi Ekinci ile başlamaktadır. Milli matbaamızın temelini, bütün varlığı ile halkına bağlı olan, onun terakkisi ve tekamülü için türlü zorluklara göğüs geren, bu yolda çeşitli meşakketlerle karşılaşan, büyük yetenek sahibi, Hasan Bey Melik-Zade Zerdabi atmıştır.

Hasan Bey, Azerbaycan halkının tarihini, kadim ve zengin maddi ve manevi servetlerini yakından biliyordu. Bu kendini Ekinci gazetesinde göstermektedir. Ekinci'nin 1875-1876 yıllarında yayınlanmış sayılarını gözden geçirirsek, kapitalizm yoluyla ilerleyen Azerbaycan'da içtimai terakkinin öyle mühim bir problemi, meselesi yoktur ki, Ekinci bu veya başka bir şekilde ona dokunmamış ve inceleme alanına almamış olsun. Hasan Bey, Ekinci'de yazmıştır:⁸⁴ “Gazete gereklidir ki, halkın her derdiyle ilgilensin, halkın bütün istekleri gazetede yerini alsın ve halk da gazeteye kendini aynada görür gibi baksın”.

Hasan Bey, kendi dilini unutan, milli dilde gazete gerekli değildir, diyenlere karşı kızgın bir dille, “Bize destek olmak yerine, bu işimizi baltalamak daha kolaydır” diyerek onları ifşa etmiştir.⁸⁵ Ekinci, kendi okuyucularında siyasete, teknolojik gelişmelere karşı merak, ilgi uyandırmaya çalışıyordu. Halkın da bu mevzulara karşı olan ilgisini gördüğü zaman çok sevinerek yazmıştır:⁸⁶ “Şimdi bizim gazeteyi okuyanlar bizden sadece taze haberler istiyorlar. Bu oldukça mutluluk verici bir hadisedir”.

Çarizmin katı müstemleke rejimi içerisinde, sansürün olduğu bir ortamda halka yüreyindeki şeyleri söylemek, onun terakki ve tekamülü için mücadele etmek, bunu da açık

⁸³ Ekinci, (15 Eylül 1877); Sayı 19

⁸⁴ Ekinci, (18 Ağustos 1875); Sayı 11

⁸⁵ Ekinci, (5 Ekim 1875); Sayı 6

⁸⁶ Ekinci, (28 Nisan 1877); Sayı 9

bir dille gazete ile gerçekleştirmek, gerçek anlamda yetenek, cesaret, fedakarlık talep eden bir işti. Ekinci gençlere hitaben şöyle yazmıştır:⁸⁷

Ey ilim tahsil eden gençlerimiz! Bizim kardeşlerimizle anlaşmak çok zordur. Belki diğer milletler sizin zekanızı görüp, size daha cazip şeyler teklif edeceklerdir. Ama lütfen kabul etmeyiniz. Beş günlük ömrü iyi veya kötü şartlar altında geçirmenin ne önemi var. Dünyadaki leziz şeylere uyup, kardeşlerinizi yalnız bırakmayınız. Her kes sizi suçlasa da, siz mücadele etmeye devam ediniz. Çünkü siz millet için uğraşıyorsunuz. Milletın gözü açıldığı vakit sizi şehit hesap edecek, aynı zamanda arkanızdan hayır okuyacaktır.

Maarifçiliği, içtimai terakkiyi, teknolojik gelişmeleri, cemiyetteki değişiklikleri tüm varlıklarıyla tebliğ ve teşvik eden Ekinci müharrirleri feodalizm, müstemlekecilik ve onların iktisadi, içtimai ve medeni alanlardaki tezahürlerine karşı durmadan mücadele etmiştir. Hasan Bey Zerdabi milli gazeteciliğimizin temelini sağlarken gazetenin en önemli vazifesi olarak, halkı gaflet uykusundan uyandırmakta, halka doğru ile yanlış ayırmakta görüyordu. Ekinci'nin gayesi, okuyucularına düşmanın düşmanlığını, dostun dostluğunu gösterip anlatmak, sonuçtan kesinlikle çekinmeyip olayların üstüne gitmeği öğretmek, kendine gelecek zarardan asla korkmayan, yiğitlik gösteren, millet ve ülke karşısında vazifesini yerine getiren genç neslin yetişmesine katkıda bulunmak idi:⁸⁸

Gazetenin muradı halkın gözünü açmaktır. Gazetenin asıl görevi, iyi ve kötülerini ayırmakta halka yardımcı olmaktır. Bu sayede halk kendi durumundan haberdar olacaktır. Ama bizim halkın işlerine bakınca, doğru dürüst bir örnek yoktur ki, millet onunla gurur duysun. Giyim kuşamdan bazı yiyecek içecekler kadar yurtdışından getirtiyoruz. Her zaman yoksulluğumuz sözkonusu olduğu zaman bunun sebeplerini ilim bilmemekte niçin aramıyoruz?

Vatanın ilerlemesine katkıda bulunmayan, onun terakki ve tekamülüne çalışmayan insanları, Ekinci “eşek arısına” benzetiyordu. Gazete hemşehrilerine hitaben şunları yazmıştır:⁸⁹ “Dedelerimiz size güzel, bereketli, zengin bir devlet, vatan toprağı bırakmışlar.

⁸⁷ Ekinci, (11 Haziran 1876); Sayı 11

⁸⁸ Ekinci, (14 Nisan 1876); Sayı 7

⁸⁹ Ekinci, (16 Ocak 1876); Sayı 1

Yerde ve gökte olan şeyleri sizin istifadenize bırakmışlar. Lakin başkaları bu hazineden yararlanıp, kendi devletlerine ve milletlerine kuvvet veriyorlar. Bizim halkımızda ise tepki yoktur”.

Ekinci halkımızın zengin tarihi geçmişini hatırlatarak da şunları yazmıştır:⁹⁰ “Eskiden akli başında olan adamlar her zaman milletin ileri gitmesi için düşünüyorlardı. Ama şimdi tam tersi oluyor. Herkes para kazanmaya, zengin olmaya çalışıyor. İyi yemek ve iyi yaşamak esas gayeleridir. Böylelerinden “milletperverlik” beklemek yanlıştır”.

Ekinci’yle birlikte bizim matbaa dilimiz-üslubumuz oluşmuştur. Zerdabi ve onun meslektaşları geniş halk kitlelerinin anlayabileceği sade, aydın, açık ve temiz ana dilinde yazıyorlardı. Zerdabi ve Ekinci gazetesi yazarların Azerbaycan diline münasebeti, bu dilin saflığı, temizliği, yaşaması uğrunda mücadelesi en değerli tarihi mirasımızdır. Zerdabi, bu konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:⁹¹

Dünyada zikr olan milletler kendi lisanlarına ana dili lisanı deyip, ol lisan ile insan olarak tanınmaktadırlar. Bunun için bir lisan bir millete mal olduğundan, lisanın esası da millet olduğundan, her bir kişiye milletin ileri gitmesi uğruna canını bile feda etmesi vaciptir. Çünkü milletin hizmetinde bulunmayan kişilere millet iyi nazarlarla bakmayacaktır.

Ekinci ana dilinde tahsille meşğul olmaya çağırıyordu, Azerbaycan dilinde gazete ve dergi okumanın vacipliğinden bahsediyordu:⁹² “Gazete ve dergi okumak insanı dünyadan haberdar ediyor, öz dilini öğretiyor”. Ekinci, Azerbaycan edebi dilinin milli dile çevrilmesi ve öğrenilmesinin süratlendirilmesinde, matbaa üslubunun oluşmasında mühim bir yere sahiptir. Ekinci yazmıştır ki:⁹³ “Herkes gereklidir ki, birbiriyle muhabbet ve doğruluk ile davransın. Ona binaen ki, insan maişet için birbirine muhtaçtır, adamın işi adam ile olur. Kişiler arasında doğruluk olmazsa hiçbir iş yürümez”. “Sevgi, İnsanlık ve Dürüstlük” gazetenin tebliğ ettiği esas fikirdir. Lakin, Ekinci’nin müharrirleri, zengin, fakir herkesin kendi haklarına razı olmamalarına binaen, hiç kimsenin birbirlerine inanıp

⁹⁰ Ekinci, (11 Temmuz 1876); Sayı 13

⁹¹ Ekinci, (2 Aralık 1875); Sayı 10

⁹² Ekinci, (15 Mart 1876); Sayı 5

⁹³ Ekinci, (29 Şubat 1876); Sayı 4

güvenmediğini görüyorlardı. Ekinci bir başmakalesinde yazmıştır:⁹⁴ “Biz Ekinci gazetesini neşretmeye başladık ve arada sırada bir kişinin uykudan uyanacağına inandık”. Hasan Bey Zerdabi'nin yaktığı bu umut ışığı Çarizmin, dahili irticanın zulüm ve tazyikine, vahşice baskınlarına rağmen sönmedi. Vatan sevgisiyle, millet aşkıyla dolu gençlerin eline geçti. Rusya'da içtimai-siyasi faaliyetin yasak olduğu bir durumda, Zerdabi Ekinci gazetesini Azerbaycan içtimai-siyasi, ilmi-felsefi ve pedagojik fikrinin aynasına çevirmeyi başarmıştır. Hasan Bey Zerdabi ve onun meslek arkadaşlarının Azerbaycan halkının maarif ve medeniyetinin , ekonomi ve mâişetinin, içtimai ve siyasi dünya görüşünün terakkisi yolunda Ekinci'de gösterdikleri misilsiz fedakarlık, onlardan sonra gelen neslin güvendiği, güç ve kuvvet aldığı zengin ve manevi bir hazinedir.

⁹⁴ Ekinci, (1 Ocak 1876); Sayı 1

3. BÖLÜM

EKİNCİ'NİN RUSYA MÜSLÜMANLARI AÇISINDAN ÖNEMİ

3.1. RUSYA MÜSLÜMANLARI'NIN İLK GAZETESİ

1875 yılı 22 Temmuzunda Ekinci gazetesinin ilk sayısı neşredildi. Ekinci'nin neşri sadece Hasan Bey Zerdabi'yi, onun dostlarını ve hemfikirlerini sevindirmede, gazetenin ilk sayısının çıktığını duyan tüm Rusya müslümanlarını sevince boğarak, fikirlerini ifade etme cesareti verdi.¹ Ekinci'nin ilk sayısı bütün Kafkasya'ya sesini duyurdu. Kafkasya'nın muhtelif köşelerinden, ayrıca Omsk'tan, Orenburg'tan, Ufa'dan, Volgaboyu'ndan, Kırım'dan tebrikler gelerek, gazetenin abonelerinin sayısı arttı.

Mirza Feteli Ahundov'un Ekinci'nin Tiflis'te yayılması işinde müstesna hizmetleri olmuştur. Zerdabi, daha 1875 yılında gazetenin neşri hakkında ilanname neşrederek, ülkenin ayrı ayrı şehirlerine, itibar ettiği arkadaşlarına yollayarak, gazeteye aboneler bulmayı onlardan rica etmişti.

Ekinci'nin Dağıstan'da yayılmasında Mirza Hasan Efendi Elkadari, Mehus Derbendi ve Ali Ekber Haydari'nin rolü inkar edilmezdir.²

Kuba'da Abdullah Bakühanov, ayrıca Abbas Hakverdiyev, İrevan'da Muhammed Ali Veliyev, Ali Ekber Bey Sultanov, Mirza Muhammed Yakupalibeyov gibi önemli şahıslar Ekinci'nin yaşaması için ellerinden gelen maddi-manevi yardımı yapmışlardır. Bir çoğu Hasan Bey'in yakın dostu ve hemfikirleri olan bu insanlar, gazetenin faal muhabirleri olmanın dışında, aynı zamanda abone toplanması işinde güçlü tebligatçıları olmuşlardır.

Hasan Bey Zerdabi'nin Moskova'da, Petrovsko-Razumovskaya Akademisi'nde eğitim gören talebeleri Necef Vezirov, Asker Gorani gazetenin ilk sayılarını büyük sevinçle karşılamışlardır. Moskova'da ve Rusya'nın diğer önemli şehirlerinde gazetenin yayılmasında ve Rusya müslümanları arasında etkili olmasında onların rolü büyüktür.³

¹ İnkılap ve Kültür Dergisi, (1939); Sayı 6, Bakü, s. 19

² Veli Mehmedov, Ekinci Gazetesi, s. 16

³ HBZA, nr. 5671

Ekinci'nin tesir dairesi giderek genişliyor, okuyucuları çoğalıyordu. Ekinci gazetesi eskiden tanıdıklar, akrabalar ve hükümet idaresinde çalışanlar tarafından okunuyordu. Daha sonraları ise ona her taraftan aboneler geliyordu.⁴

B. Primov adlı bir kişi Kafkas gazetesinde neşrettirdiği makalesinde, Ekinci'nin Civanşir kazasında büyük ün bulmasından, onun ahali arasındaki yerinden bahsetmiştir.⁵ O devirde Tiflis'te yayınlanan Rus ve Gürcü matbaasında, Taşkent'te neşredilen "Türk Vilayeti'nin Gazetesi"nde ilk Azerbaycan gazetesinin neşri ve faaliyeti ile ilgili malumatlar yayınlanmıştır.

Kafkas gazetesinin ilk sayfasının üç sütununda Ekinci'nin 7. sayısının başlığı yayınlanmış ve onun altında gazetenin yarım yıllık faaliyetiyle ilgili yazı yer almıştır. Bu yazıda, Ekinci'nin şubeleri hakkında bilgi verilerek, halkın eğitiminde oynadığı büyük rolü takdir edilmiş, ama gazetenin bazı kusurları da gösterilmiştir. Makale bu sözlerle son bulmuştur:⁶ "Kafkasya'da Türk dilinde neşredilen gazetenin Müslüman banisine hürmet ve ihtiram! Görüldüğü üzere, o gazete işiyle meşgul olan ve ona rağbet gösteren yegane insandır. O gazetecilik yapmakla birlikte, aynı zamanda çok iyi bir yazar, bir müharrir ve bir müretteptir".

Kafkas'ın, yerli gazetelerden alıp neşrettiği haberler içerisinde Ekinci ile ilgili bir malumat vardı. Ekinci'nin 1875 yılında yayınlanan 12. sayısının başmakalesinden alınan bu malumatta gazetenin naşirine tashih edilmek üzere, Londra'dan Azerbaycan Türkçesi'nde bir matbu metin gönderilmesinden bahsedilmiştir:⁷ "Oradan bir kitabın bir faslının Türk dilinde olan tercümesini bize yanlışlarını düzeltmemiz için göndermişler".

1870 yılından itibaren Taşkent'te çıkan Rusça "Türkistan Haberleri" gazetesine ilave olarak neşredilen "Türkistan Vilayeti'nin Gazetesi" Azerbaycan hayatına büyük ilgi göstererek, ülkedeki iktisadi inkişafı, medeni terakkiyi muntazam olarak izlemiştir. Bu sahada Ekinci bahis konusu olan gazete için itibarlı kaynak sayılırdı. Her iki gazete materyal mübadelesinde bulunuyordu. Zerdabi, Ekinci'nin 15'e yakın çeşitli sayısında bu gazetenin adını rağbetle anmış, onun sayfalarında yayınlanan birkaç yazıyı kendi

⁴ İnkılap ve Kültür, (1939); ags, s. 21

⁵ Kafkas Gazetesi, (1876); Sayı 125, Bakü, s. 8

⁶ Kafkas Gazetesi, (1876); Sayı 5, Bakü, s. 9

⁷ Veli Mehmedov, Ekinci Gazetesi, s. 17

gazetesinde neşretmiştir. Aynı zamanda, “Türkistan Vilayeti’nin Gazetesi” de Ekinci’den bahsederek, onun faaliyetlerini dikkatli bir şekilde izlemiştir. Gazete, Ekinci’nin dünyevi ve dini ilimlerle ilgili ortaya attığı meselelere dair büyük bir makale neşretmiştir.⁸ Makalede mubahesinin mahiyeti şerh edildikten sonra, gazete kendi okuyucularını tartışmaya katılmaya çağırıyordu.

Kısa bir süre sonra, “Taşkent” gazetesinin sayfalarında aynı konuyla ilgili makale ve yazılar yer almaya başladı. Bu konuyla ilgili olarak Ekinci’de böyle bir haber yer almıştır:⁹ “Taşkent şehrinde Türk dilinde neşredilen “Türkistan Vilayeti’nin Gazetesi”nde dünyevi ve dini ilimlerle ilgili bir tartışma başlatılmıştır”.

İki halkın yayın organları arasındaki yakınlık, onların fikirlerinin uyuşması, maarif ve medeni terakki fikirleri yaymaları, aynı soydan olan Orta Asya halklarının Azerbaycan halkı ile kadim dostluğunun, tarihi, edebi-medeni ilişkilerinin devamı idi.

Ekinci gazetesi ile aynı dönemlerde yayınlanan diğer mecmualarda, Ekinci gazetesinin içtimai fikir tarihindeki rolünün büyük olduğu ifade edilmiştir:¹⁰ “Kafkasya’nın tüm Müslüman ahalesinin maariflenmesi işi bir zamanlar tamamen Bakü’de yayınlanan Ekinci gazetesinin üzerinde idi”.

Hasan Bey’in en yakın yardımcısı ve eşi Hanife Hanım’ın da ifade ettiği gibi,¹¹ “Gazete tüm Rusya Müslümanlarını hareketlendirdi. O bir bayrak gibi Müslüman alemini dolaştı. Uykuda olan Müslüman dünyasını hareketlendirmek için hiçbir şey, okul, tiyatro bu kadar etkili olamazdı”.

Ekinci gazetesinin tüm Kafkasya’da yayıldığını kanıtlayan bir belge daha mevcuttur. O dönemde Stavrapol gimnazyumunda okuyan Dağıstanlı talebe Sultanov, Ekinci’yi okuduktan sonra gazetenin naşirine şöyle yazmıştır:¹² “Sizin Ekinci’niz nedir? O yalnız gazete mi? Hayır, yalnızca gazete değildir, o maarif hazinesinin kapılarını dağlı halklarının yüzüne açan bir anahtardır”.

⁸ Ekinci, (30 Ocak 1876); Sayı 2

⁹ Ekinci, (29 Şubat 1876); Sayı 4

¹⁰ İnkılap ve Kültür Dergisi, (1939); Sayı 7, s. 2

¹¹ İnkılap ve Kültür Dergisi, ags, s. 12

¹² Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Elyazımları Fonu, HBZA, nr. 3/52

Ekinci gazetesinin kendi itirafına göre, gazete tüm Batı Avrupa ülkelerinde de tanınmaktaydı.¹³

3.2. GAZETENİN ŞUBELERİ

İlk Azerbaycan milli matbaasının oluşturulması tarihi büyük maarifçi ve demokrat Hasan Bey Zerdabi'nin neşrettiği Ekinci gazetesi ile başlamaktadır. Daha 1871 yılında Bakü gimnazyumunun muallimi Kristian Tsenk'in teşebbüsleriyle Bakü'de Rus dilinde "Bakinsky Listok"¹⁴ adlı haftalık gazete çıkarılmıştı. Bu durum matbaa tarihinde müsbet bir olay olsa dahi, Azerbaycan matbaası tarihinde ciddi bir iz bırakmamıştır.

Hasan Bey Zerdabi, uzun mücadelelerden sonra, nihayet Ekinci'nin neşri için Sansür idaresinden izin almayı başarmıştı. 1875 yılında hususi ilan neşrederek Kafkasya'nın büyük şehirlerine göndermiştir.¹⁵

Gazetenin adının Ekinci olması tesadüfi bir olay olmamakla birlikte muayyen zaruret sonucudur. Hasan Bey Zerdabi, gazetenin yayıncılık istikametinden bahsederken, gazetenin Ekinci olarak adlandırılmasının büyük ehemmiyetini vurgulamıştır:¹⁶ "Bizim gazetenin adı malum ediyor ki, onun en önemli amacı gereklidir ki, ekin ve ziraat, ayrıca ilim haberleri olsun".

Lakin işin aslında Ekinci kendi faaliyetinde sadece ekincilikle, ilim meseleleri ile değil, aynı zamanda devrin içtimai-siyasi ve mefkure meselelerine de büyük yer vermiştir. Gazete içtimai-millî ve demokratik bir yayın merkezine çevrilmiş ve esas amacı halk kitlelerinin itibarına ihanet etmeyerek, onun gözlerinin açılmasına yardımcı olup, onların yeni yol ile kısa sürede terakki etmesine, maariflenmesine ve bilgili olmasına çalışmaktı. Bunun için de Zerdabi'nin gazetesinin asıl amacının ekincilik ve ilmi meseleler olduğunu yazmaktaki gerçek maksadı, gazetenin istikametini ve amacını belirtmek değil, her şeyden önce, Çar Sansür idaresi'nin dikkatini gazetenin gerçek amacından uzaklaştırmak idi. Bunu

¹³ Ekinci, (25 Haziran 1876); Sayı 12

¹⁴ Bakinsky Listok: "Bakü Haberleri" anlamındadır.

¹⁵ B. S. Beydemirova, (1963); "Ekinci Gazetesi'nin Meydana Gelmesi ve Onun Azerbaycan'ın İçtimai-İktisadi Fikir Tarihinde Rolüne Dair", ACİAH, Sayı 5, Bakü, s. 107-109

¹⁶ Ekinci, (28 Nisan 1877); Sayı 9

itiraf eden Zerdabi, sonradan yazmıştır:¹⁷ “Gazetenin adını Ekinci koydum ki, güya gerçekten ekin ve ziraatdan bahsedecektir”.

Ekinci'nin ilanında gazetede toplam dört şube olacağından bahsetmişti: Dahiliye, Ekin ve Ziraat Haberleri, İlim Haberleri, Taze Haberler.

1-Dahiliye: Bu şubede ticaret, sanayi, demiryolları vb. konularda ilgili makaleler yayınlanacaktı.

2-Ekin ve Ziraat Haberleri: Bu şubede ziraatın ve hayvancılığın tüm alanlarına dair, aynı zamanda toprağın bereketini artırmak için uygulanan yeni metodlardan bahsedilerek, tarım ve ziraatla ilgili makaleler ve yazılar yayınlanacaktı.

3-İlim Haberleri: Bu şubede tabiatla ve ilimle ilgili haberler yer alacaktı.

4-Taze Haberler: Bu şube beş ayrı şubeye ayrılmıştı.

Sonraları gazetenin en mühim şubesi olan Mektubat şubesini Zerdabi, nedense bu ilk programına dahil etmemişti. Onun etrafına toplanan mütefekkirlerin yazıları bu şubede yayınlanmıştı. Bu şubede yayınlanan makaleler, yapılan tartışmalar gazetenin okunaklı bir hal almasına sebep olmuş, gazetenin abonelerinin sayısının artmasına neden olmuştur.¹⁸

3.3. GAZETENİN DAİMİ ŞUBELERİ

3.3.1. Dahiliye Şubesi ve Yer Alan Konular

Hasan Bey Zerdabi, gazetenin ilk sayısında onun şeklinden ve nelerden oluşacağından bahsederek şunları yazmıştır:¹⁹ “Evvelinci şube Dahiliye olacaktır. Yani gazetenin münşisinin kendi tarafından yazılan yazılar olacaktır”. Dahiliye şubesinin yazıları onun baş makaleye nasıl ciddi bir şekilde yaklaştığını, bu yazıların gazetenin en önemli, en ciddi makaleleri olduğunu ortaya koymaktadır.

M. Feteli Ahundov gibi, Zerdabi de lüzumsuz materyallerle doldurulmuş gazeteyi asıl matbaa örneği olarak görmemekteydi. Ekinci sayfalarında Zerdabi'nin Ruzname-i İran

¹⁷ Hayat Gazetesi, (1905); Sayı 115, Bakü, s. 22

¹⁸ Veli Mehmedov, Ekinci Gazetesi, s. 41

¹⁹ Ekinci, (22 Temmuz 1875); Sayı 1

gazetesini tenkit eden fikirlerine rastlamaktayız.²⁰ “Geçmişte olan işleri anlatıp durmaktan bıkmadınız mı? Gaflet uykusundan uyanıp, Avrupa’yı seyredin artık!”

Dahiliye’de, başmakalenin dışında, imzasız yazıların bir kısmı, özellikle, Ekin ve Ziraat Haberleri, Ef’ali-Ehli-Dehat ve Taze Haberler şubelerinde neşredilen yazıların birçoğu Zerdabi’nin kaleminden çıkmıştır. Gazetenin diğer şubelerinde, aynı zamanda Mektubat’ta neşredilmiş olan yazıların başında veya sonunda olan düzeltmeler de Zerdabi tarafından yapılmıştır.

Ekinci’de bazen Dahiliye başlığı altında iki yazı neşrediliyordu. Bunlardan biri başmakale, diğeri ise ya resmi devlet senedi, ya da gazeteye gönderilmiş olan yazılar idi. Sonuncu makale gazetenin birinci sayısında “İkinci Dahiliye” başlığı altında yayınlanmıştır. Daha sonraki sayılarda bu başlık bir daha tekrarlanmasa da, ikinci makalenin ikinci dahiliye niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır.

Gazetenin neşri süresince Dahiliye şubesinde toplam 60 makale yayınlanmıştır. Bunlardan 55’i başmakale, 5’i gazeteye gönderilmiş olan yazılar ve resmi devlet senetleridir. Gazetenin 1877 yılı 29 Eylül tarihli son sayısı dışında, bütün sayılarında baş makale yayınlanmıştır.²¹

Dahiliye makalelerinde maarif ve medeniyetin yayılmasına, cehaletin ifşasına, ahalinin sağlığına, ticaret, tarım ve ziraat meselelerine dair fikirler yer almıştır.

Gazetenin tüm şubelerinde olduğu gibi, Dahiliyede de bir makalede bazen iki, bazen de daha çok meseleye dikkat çekiliyordu. Bunun iki sebebi vardı: Birincisi, gazetenin onbeş günde bir çıkması, ikincisi, siyasi mahiyeti olan makalelerin sansüre uğramasından korumaktı. Böyle makalelerde Zerdabi, siyasi meseleyi ihtiva eden fikri dikkatle, bazen bir kelime, bazen de bir cümle ile ifade etmiştir. Bazı durumlarda da Zerdabi, içtimai-siyasi fikirlerini Sansür idaresi’nin dikkatini çok da çekmeyen “İlim Haberleri” ve “Taze Haberler” şubelerinde yayınlanan yazılarda aksettirmiştir.

Ekinci’nin tüm yazılarında, özellikle başmakalede maarifçilik önemli bir cereyan olarak dikkat çekmektedir. Başmakale hangi mavzuda olursa olsun, halkın şuurunu terbiye etmek, onu maariflendirmek mefkuresi, kısmen de olsa, tebliğ ediliyordu.

²⁰ Ekinci, (23 Haziran 1877); Sayı 13

²¹ Veli Mehmedov, Ekinci Gazetesi, s. 42

Ekinci'nin başmakaleleri kitlelerin içtimai-siyasi şuurunu kuvvetlendirmek, onların yolunu maarif ışığıyla nurlandırmak, köhne kurallardan vazgeçip, yeni usullerle yaşamanın gerekliliğini tebliğ etmek için gazetenin naşiri tarafından yazılıyordu. Dahiliye'nin mataryelleri zengin, üslubu aydın, dili anlaşılır idi. Bu yazılar başmakale'den istenen tüm özelliklere sahipti.²²

1875-1877 yılları arasında Dahiliye şubesinde yer alan konular şöyle idi:²³

(1875)

- No: 1 a) Ekinci Fasıllarının Şerhi ve Terakki Etmesiyle İlgili; b) İkinci Dahiliye-Ticaret Meselelerine Dair.
- No: 2 Ticaret Edenlerin Mali Durumuyla İlgili.
- No: 3 Ekinci'nin Neşrindeki Zorluklar ve Maddi Yetersizliklere Dair.
- No: 4 a) Tiflis'ten Bakü'ye Demiryolunun Yapılmasının Ehemiyeti; b) Okuyucuların Gazeteye Dikkat Etmemelerine Dair Şikayet.
- No: 5 Zamanın Bereketsiz Olmasının Sebepleri. İlim Tahsil Etmenin Zaruriliğine Dair.
- No: 6 Uyuşturucu ve Şarabın İnsan Sıhhatine Menfi Etkileri.
- No: 7 Hava Temizliğinin İnsan Sağlığına Faydaları.
- No: 8 Son 10 Yıl İçerisinde Rusya'da Tahsil İşine Önem Verilmesine Dair. Azerbaycanlı'ların Bu İşin Dışında Kalmalarına Dair.
- No: 9 Yangına Karşı Yürütülen Mücadeleden ve Onun Zararlarını Ödemenin Güçlüklerine Dair.
- No: 10 Mahkemelerin ve Avukatların Adaletsizliği Hakkında.
- No: 11 Gazetenin "İlm-i Ebdan" ve "İlm-i Eryan" Hakkında Tartışma Açmasına Dair.
- No: 12 Ekinci'nin Abonelerinin Azalması. "İlm-i Ebdan"ın Gerekliliğine Dair.

(1876)

- No: 1 Kafkasya'da Ticaret Yapanların Hukuk ve Vazifelerine Dair.
- No: 2 Çiçek, Veba, Yatalak vb. Hastalıkların Meydana Çıkma Sebepleri, Onlara Karşı Mücadele Yolları Hakkında.
- No: 3 İnsana Tıbbi Yardımın Önemiyle İlgili.
- No: 4 Ticaret Kurallarına Dair.

²² Veli Mehmedov, age, s. 43

²³ Veli Mehmedov, (1963); Ekinci Gazetesi Hakkında Aydınlatıcı Bilgiler, Bakü Devlet Üniversitesi Yayınları, Bakü, s. 7-9

- No: 5 İstanbul'da Gazete Neşri Hakkında.
- No: 6 Ders Kitaplarının Azerbaycan Diline Tercüme Edilerek Mekteplerde Okutulmasının Zaruriliğinden.
- No: 7 "İlm-i Ebdan" Hakkındaki Tartışmaya Son Verilmesiyle İlgili.
- No: 8 Sağlığın Korunması Hakkında.
- No: 9 Wambery Adlı Alman Alimi Hakkında.
- No: 10 Bakü ve Gence'de Devlet Tarafından Mektep Açılmasına Dair.
- No: 11 Köhne Adet Ananelerinin İlim Tahsil Etmeye Engel Teşkil Etmesi Hakkında. Tahsilin Gerekli Olduğuna Dair.
- No: 12 Bakü Gubernatoru Staroselski'nin Ekinci'nin Neşrine Yardımda Bulunmasına Dair.
- No: 13 Gazetenin Abonelerinin Azalması.
- No: 14 Avrupa Matbaası ve Ekinci.
- No: 15 Ekinci'nin Neşri Hakkında.
- No: 16 a) Milletine, Halkına Güvenip İnanmayan Bir Gencin İfşasına Dair; b) Ekinci Abonelerinin Azalması. Gazetenin Kapanma Tehlikesi.
- No: 17 Konar-Göçer Hayatın Acı Sonuçlarına Dair.
- No: 18 "İlm-i Ebdan'ı İlm-i Edyan'dan" Ayırma Çabası.
- No: 19 a) Gazeteyi Haftada Bir Kere Çıkarmanın Gerekliliği. Abone Kıtlığı. Ekinci'nin Kapanması Tehlikesi, b) Yeni Tipli Mekteplerde Ana Dilini Tedris Etmenin Gerekliliği.
- No: 20 Yeni Haberler Yayınlanmanın Zorlukları. Sansürün Gazete Üzerindeki Kötü Etkileri.
- No: 21 İnsan Cildinin Muhtelif Renklerde Olmasına Dair.
- No: 22 Azerbaycanlı'ların İlim ve Maarif Dışında Kalmasının Nedenleri Hakkında.
- No: 23 Times'le Ekinci'nin Mukayese Edilmesi. İlim Tahsil Etmenin Zaruriliği.
- No: 24 Dini Bayramlar Hakkında.

(1877)

- No: 1 Ekinci Abonelerinin Azalmasının Sebepleri.
- No: 2, 3 Mirza Feteli Ahundov'un Maarif Meselesiyle İlgili Ekinci'de Neşredilmiş Makalesine Cevap.
- No: 4 Tiflis'te Yayınlanan Ermeni Yayın Organı Mışak Gazetesinin Yanlış Yayın İstikametine Dair.
- No: 5 Cahil Bir Halk İçin Gazete Çıkarmanın Zorlukları Hakkında.
- No: 6 Halkın İlimsiz Kalmasının, Ara-Sıra Okuyanların İse Beylik Rutbesi Kazanmak İçin Mücadele Etmelerinin İfşa Edilmesine Dair.
- No: 7 Bilimle Din Arasındaki Farklılıklar Hakkında.
- No: 8 Gazetenin Tenkitlerinden Şikayet Edenlere Cevap.

- No: 9, 10 Yeni Haberler Yayınlanmanın Zorlukları ve Gazeteyi Haftada Bir Kere Çıkarmanın Zaruriliği.
- No: 11 Teknolojinin Büyük Faydaları. Emeye, Zamana Kanaat Meselesi.
- No: 12 Avrupa Halklarının İlimli ve Bağımsız Yaşamaları. Şark'ın İse Eski Adetlere Kul-Köle Oluşu Hakkında.
- No: 13 Tahran'da Yayınlanan Gazetenin Zamana Ayak Uyduramaması Hakkında.
- No: 14 Bakü'de Petrol Çıkan Beldeleri Alıp Satanların Tenkidi Hakkında.
- No: 15 Reşt Şehrinde Veba Hastalığı Oluşuna Dair.
- No: 16 Seçim Meselesi Hakkında.
- No: 17 Badkubeye Gelen Telgrafların Gazetede Neşredilmesinin Gerekliliğine Dair.
- No: 18 a) Gazetenin Kapanması Tehlikesi; b) Şairlerin ve Yazarların Saçma Yazı Türlerini Bırakıp, Anlamlı Yazılar Yazmalarının Gerekliliği Hakkında.
- No: 19 Kafkas Vilayeti'nin Hayvanlarında Bulunan Taun Hastalığına Dair.

3.3.2. Ekin ve Ziraat Haberleri

Bu şubede ekin ve ziraat meselelerine ışık tutularak, yerli ahalinin toprakları kullanması, ekin-biçim işlerini düzenlemesiyle ilgili konular yer almıştır.

Ekin ve ziraat haberleri şubesinde yayınlanan yazılar büyük olduğundan dolayı, iki-üç sayıda hisselerine ayrılarak neşrediliyordu. Burada toprağın münbitleştirilmesi, hayvancılığın inkişafı, tarım ve ziraat aletleri ve tarladaki haşaratlara karşı alınan tedbirlerle ilgili yazılar yayınlanmıştır. Bu yazıların çoğu biyolog-gazeteci Hasan Bey Zerdabi'nin kaleminden çıkmıştır.²⁴

XIX. yüzyıl'ın ikinci yarısında Azerbaycan'da tarım ve ziraat çok geri durumda idi. Böyle bir durumda Ekinci yoksul köylülerin, aç insanların durumlarının iyileştirilmesini teknolojinin kullanılmasında, aynı zamanda özellikle cahil halkın tahsil almalarında, gerekli bilgileri öğrenmelerinde görmüştür. Zerdabi, köylülere, ekmek parası olan toprağın özelliklerinden, kullanılmayacak durumda olan toprakların yararlı hale getirilmesi kurallarından sıklıkla bahsederek, bunları çok sade, anlaşılır bir dille, ilmi esaslara dayanarak anlatmıştır.

²⁴ Hayat Gazetesi, (1905); Sayı 115, Bakü, s. 13

Ekin ve ziraat haberleri şubesinde açık imza ile Necef Vezirov bir yazı yazmıştır. Bu yazı, tahminlere göre, Necef Vezirov'un ilk matbaa yazısıdır.²⁵

Ef'ali-Ehli-Dehat: (Köy Ahalisinin İşlerine Dair) Bu şube Ekinci'de 14 Nisan 1876 tarihli 7. sayısından itibaren görülmeye başladı. Bu tarihten itibaren gazetenin hacmi giderek büyüdü ve genişledi. Ekin ve Ziraat Haberleri başlığı bir daha gazete sayfalarında görünmedi. Bundan sonra Ef'ali-Ehli-Dehat gazete sayfalarında yer almaya başladı. Bu şubede köy yaşantısının çeşitli alanları hakkında fikirler yer alıyor, ahaliye sanki talimat veriliyordu.

Bu şube mevzuları itibari ile, ekin ve ziraat haberlerine yakın olsa dahi, makale ve mektupların yazılması, yerleştirilmesi hususiyetleri itibariyle ayrılır.

Ef'ali-Ehli-Dehat şubesinde 100'den fazla makale, mektup ve haber yayınlanmıştır. 1876 yılında yayınlanan Ef'ali-Ehli-Dehat materyallerinin büyüklüğü, sayı itibariyle ise azlığı şubeyi ekin ve ziraat haberlerine yakınlaştırmıştır.

Şubede gazetenin faal muhabirlerinden Asker Gorani açık imza ile 5 farklı sayıda 15 makale ve çeşitli yazılar yazmıştır. Burada diğer imzalara rastlanmamaktadır. Şubede yayınlanan materyallerin çoğu Hasan Bey Zerdabi'ye, diğerleri ise Asker Gorani'ye aittir.

Yazılarda genellikle, faydalı bilgilerden, Avrupa'da yapılan yeniliklerden bahsedilmiştir. Şubede bununla bağlantılı olarak 40'tan fazla yazı yayınlanmıştır. Bunun dışında Ef'ali-Ehli-Dehat şubesinde tarım ve ziraatın o dönemdeki ağır vaziyetini tahlil eden, gerilikten kurtarmak için çözümler üreten yazılar da yer almıştır.

Hasan Bey Zerdabi, Ef'ali-Ehli-Dehat şubesinde yayınlanan yazılarında köylülerin ağır hayat şartlarından, onların yarı aç, yarı tok durumlarından bahsetmiştir.²⁶ "Her zaman ve her yerde köy ehlinin çoğu her ne kadar mutlu görünse dahi, topraklarından elde ettikleri gelir onlara sadece bir yıl yetiyor. Zavallı köylü kötü gün için bir kuruş bile biriktiremiyor".

Zerdabi, "Şarki Kafkasya'da Suya İhtiyaç" adlı makalesinde köylülerin maddi durumlarının çok kötü oluşundan bahsetmiştir.²⁷ "Köylüler cepleri boş olarak geziyorlar,

²⁵ Veli Mehmedov, *Ekinci Gazetesi*, s. 44

²⁶ *Ekinci*, (3 Şubat 1877); Sayı 3

²⁷ *Kaspi Gazetesi*, (1899); Sayı 14, s. 11

onların sadece sağlıklı bir tek elleri vardır ki, bu da yaşamak ve ayakta durmak için mücadelede onların yardımcılarıdır”.

Hasan Bey Zerdabi ve onun kalem dostları, Ef'ali-Ehli-Dehat şubesinde köylülerin gözünü açmak için mücadele ederek, onların yaşam tarzlarını iyileştirmek için gerekli fikirleri ileri süren yazılar yazmışlardır.

1875-1877 yılları arasında önce ekin ve ziraat haberleri, daha sonra Ef'ali-Ehli-Dehat şubelerinde yer alan konular sırasıyla şöyle idi:²⁸

(1875)

- No: 1, 4 Sütten Yağ Yapılması Hakkında.
- No: 5, 9 Toprağın Bereketlendirilmesine Dair.
- No: 6 Ekilecek Yerlerin Hususiyetini Tecrübe Yoluyla Tespit Etmek Hakkında.
- No: 7 Fransa'da ve İtalya'da Küçük Çaplı Alış Veriş İşleri Hakkında.
- No: 8 Kumlu, Lilli Toprakların Yararlı Hale Getirilmesine Dair.
- No: 11 Necef Vezir-Zade: Moskova Petrovski Akademisi Hayvancılık Enstitüsü'nün İşlerine Dair.
- No: 12 Traktörün İncelenmesi ve Kullanılması Hakkında.

(1876)

- No: 1, 2 Traktörün Parçaları ve Çeşitleri.
- No: 4 Bitkilerin Kurallarına Göre Yetiştirilmesi.
- No: 5 Farelerin Çoğalmasına Karşı Mücadele Tedbirleri Hakkında.
- No: 6 Avrupa Hayvanlarının İş Tecrübesi. Et ve Süt İçin Hayvan Beslemenin Ehemiyeti Hakkında.

EF'ALİ-EHLİ-DEHAT

- No: 7 Asker Gorani: Koyun ve Kuzularda Olan Bazı Hastalıklar Hakkında.
- No: 8 Asker Gorani: Hollanda'da Peynir Yapılmasına Dair.
- No: 9, 15, 16, 19, 24. Ekin Topraklarını Yararlı Duruma Getirmeye Dair.
- No: 10 İpekböceğini Yetiştirmek Hakkında.
- No: 12 Kemikten Gübre Olarak İstifade Edilmesine Dair.
- No: 13 İpeğin Kalitesini Artırmanın Yolları Hakkında.

²⁸ Veli Mehmedov, (1963); *Ekinci Gazetesi Hakkında Aydınlatıcı Bilgiler*, s. 10-13

- No: 17 a) Ormanların Faydaları Hakkında; b) İpekböceğinin Yaşam Şartları Hakkında.
 No: 20 Ormanların Tarlaları Rüzgardan Korumasına Dair.
 No: 21 Su Meselesi. Gübrenin Toprak Üzerinde Denenmesine Dair.
 No: 22 Dut Ağacı Dikmenin Şartları Hakkında. İpekböceği Yetiştirmenin Yolları Hakkında.
 No: 23 Merinos Koyunların Önemine Dair.

(1877)

- No: 1 Asker Gorani. a) Köy Ahalisinin İşlerine Dair; b) Londra'da Arap Dilinde Gazete Neşredilmesi Hakkında.
 No: 2 Güzlük ve Yazlık Buğday Çeşitleri, Tohumun Temizliği Hakkında.
 No: 3 Asker Gorani. Köy Ahalisinin Faizcilerden Kurtulmasının Yolları Hakkında.
 No: 4 a) İtalya'da Alış Veriş İcmasının Oluşturması Hakkında; b) Mısır, Tütün, Üzüm, Fasulye, Gül Bitkileri Hakkında.
 No: 5 a) İngiltere'de, Amerika'da Traktör Kullanılmasına Dair; b) Tahıl Toplamak; Buğdayın Biçileceği Zamanı Doğru Ayarlamak; Ekin Yerlerini Sulamak; Çamaşırdan Lekenin Çıkarılmasına Dair.
 No: 6 Avrupa Ülkelerindeki Yeniliklerden.
 No: 7 a) Elmanın Çürütmesi; b) Mısır Ekmeğinin Küflenmesi; Avrupa'da Kuşların Avlanmasının Yasak Olduğuna Dair; Demir ve Çelikten Aletler Yapılması Hakkında.
 No: 8 Tütün Yetiştirmek Hakkında.
 No: 9 Asker Gorani: a) Güvercin Beslemek Hakkında; b) Hayvan Beslemekten; Hayvanlarda Olan Hastalıklara Dair; Yoğurttan Yağ Yapmanın Yolları Hakkında; Hayvanların Çeşitleri Hakkında.
 No: 10 a) Buğday Tohumu Seçmek Hakkında; b) İyi Yağ Elde Etmek Hakkında; Tavuk Yumurtasının Faydalarından; Şeker Pancarından Şeker Yapılmasına Dair.
 No: 11 a) Meyveciliği Geliştirmek Hakkında; b) Çin'de Ağaç Dikilmesi Hakkında; Meyve Ağaçlarının Aşılmasına Dair; Sütten Kaymak Elde Edilmesi Hakkında.
 No: 12 a) Sütün Yararları Hakkında; b) Mısırdaki Bulunan Zararlı Kurtlarla Mücadeleden; Süt ve Et Veren Hayvanlar Hakkında; Yağmurdan Korunmak İçin Yapılan Kıyafetlerden.
 No: 13 a) Atların Çeşitleri Hakkında; b) Hastalıklı Hayvanların Özellikleri Hakkında; Şeker Yapımından; İran'da Altın Madeni Bulunduğu Haberinin Yalan Oluşundan.
 No: 14 a) Kiraz Ağacının Budama Yollarından; b) Çin'deki Kıtılıktan; Kerpiç Yapımından.
 No: 15 a) Petersburg'ta Tütünün Fiyatının Yükselmesinden ve Onun Ekilmesinin Önleminden; b) Patatesi Korumanın Yollarından; Odessa Beyleri'nin Avrupa Ülkelerine Kuru Ot Satmalarına Dair; İpeği, Kadifeyi Yıkama Kuralları Hakkında.

- No: 16 a) Yeni Çeşit Mısır Pamuğundan; b) Fabrikalarda Buğdaydan Nişasta Yapma Usullerinden; Peynir Yapımından; Havanın Nasıl Olacağını Bilme Yollarından.
- No: 17 a) Farelerle Mücadele Yollarından; b) Traktörle Yerleri Kazmak ve Tohumları Serpmek İşleminde.
- No: 18 a) Zararlı Hayvanları Telef Etme Yollarından; b) Patateste Olan Çürükleri Ortadan Kaldırma Faydalarından. Yollarından; Hayvanlarda Olan Hastalıklara Karşı Mücadeleden; Yazın Özellikle Beyaz Giyilmesinin
- No: 19 a) Vergi ve Harçların Halka Olan Zararlarından; b) Havanın Temiz Tutulması Yollarından; Taze ve Dondurulmuş Et Arasındaki Farklılıklar Hakkında.
- No: 20 a) İngiltere’de İneklerin Çobansız, Köpeklerle Otlak Yerlere Gönderilmesiyle İlgili; b) Moskova’da Büyük Kavun Yetiştirilmesine Dair; Sütten Kaymak Yapımı Hakkında; Yazın Ekilen Tahılın Kalitesiz Olması Hakkında; Böcek Yetiştirilmesinin Zorluklarından; Tohumların Çeşitleri Hakkında.

3.3.3. İlim Haberleri

Bu şube Ekinci’de muayyen aralıklarla devam etmiştir. Gazetenin 1875 yılının 7. sayısında, 1876 yılının 15. sayısında ve 1877 yılında 10 ayrı sayısında “İlim Haberleri” şubesi yayınlanmıştır. İlk sayılarında bu şubede sadece bir yazı neşrediliyordu. 1875 Yılında yayınlanan 5. sayısından itibaren bu şubede neşredilen yazıların sayısı giderek artmaya başladı. Bazen bu şubede 2, bazen ise 3-5 veya 8-10 materyal yayınlanmıştır.

Şubede 100’e kadar makale, mektup ve çeşitli yazılar neşredilmiştir. Burada teknolojik gelişmelerden, tabiatşinaslığın başarılarından, ziraat meselelerinden, aynı zamanda temizlik kurallarından bahseden yazılar yer almıştır.

Bu şubede Necef Vezirov’un “Necef Vezir-Zade” imzasıyla sadece bir makalesi yayınlanmıştır.²⁹ Şubenin en verimli muhabiri Asker Gorani idi. O, sadece bu şubede 23 mektup ve çeşitli yazılar yazmıştır.

İmzalı ve imzasız yazıların bir kısmı tercüme materyalleridir. Bunu kanıtlayan bazı arşiv belgeleri de mevcuttur.³⁰

Gazetedeki imzasız yazıların bir kısmı Zerdabi tarafından yazılmıştır.

²⁹ Ekinci, (17 Mart 1877); Sayı 6

³⁰ HBZA, nr. 5671

İlim Haberleri şubesinde yer alan konular aşağıda gösterilmiştir:³¹

(1875)

- No: 1 Selin Maişetimize Zararı ve Tarlalar İçin Büyük Önemi.
 No: 2 Orman Yerlerine Çok Yağmur Yağmasının Nedenleri.
 No: 3 Ormanın Büyük Ehemiyeti Hakkında.
 No: 4 Abşeron Yarımadasının Yeşilleştirilmesinin Gerekliliği.
 No: 5 a) Bayat Etin Zararları Hakkında; b) Sütün Kalitesinin Test Edilmesi; Kışın Deriye Özen Gösterilmesine Dair; Meyvelerin Çürüme Sebepleri.
 No: 7 Mirza Adıgüzel-Zade Gorani: a) Su Kuyularının Mezarlıklardan Uzak Olmasının Gerekliliğine Dair; b) Atık Suları Test Etmenin Yolları; Armudun Çabuk Olgunlaştırılması Yollarından; İpekböceği Yetiştirilmesi Hakkında.
 No: 9 Asker Mirza Adıgüzel-Zade Gorani: a) Yumurtası Bol Olan Tavuk Elde Etmenin Yolları; b).İngiltere’de İneklerin Makinelerle Sağılması Usullerinden; Gümüş Eşyaları Temizleme Kurallarından; Gürcistan’da Yaşayan Ud Tayfası’nın Maişetinden; Amerika’da Yangınların Su Buharıyla Söndürülmesi Yollarından.

(1876)

- No: 3 a) Hastalıklı Hayvanların Etinin Yenilmemesinin Gerekliliği Hakkında; b) Çocuklara Hasta Annelerden Bulaşan Hastalıklar Hakkında.
 No: 7 a) Köy Ahalisinin Ömrünün Uzun Olması Sebepleri Hakkında; b) Fransa’da Veba Hastalığına Karşı Alınan Tedbirler Hakkında.
 No: 8 a) Ev İçerisinde Ateş Yakmanın Zararlı Olması Hakkında; b) Çamaşırda Bulunan Lekenin Çıkarılması Hakkında.
 No: 9 a) İngiltere’de Yeni Araba Keşfedilmesi Hakkında; b) Dövülmüş Etin Mide Rahatsızlığı Olan İnsanlara Faydaları Hakkında.
 No: 12 a) Avrupa’da Zengin Kütüphanelerin Oluşundan; b) Yurtdışında Çok Miktarda Kahve Tüketilmesinden; En Eski Tıp Terimlerinin Bulunduğu Kitap Hakkında.
 No: 13 Askerlere İlim Öğretmenin Gerekliliğine Dair.
 No: 15 Adaletsiz Muharebeye Karşı İtiraz.
 No.16 a) Kars’taki Hekimlerin Hamile Olan İşçi Kadınlara ve Çocuklara Bazı Kolaylıklar Sağlaması Hakkında; b) Bilimin Büyük Ehemiyeti Hakkında.

³¹ Veli Mehmedov, age, s.14-16

No: 17 a) 1875 Yılında Yeryüzü'nde 97 Defa Deprem Olmasına Dair; b) Elektrikle Çalışan Değirmen Hakkında; İnsan Ömrünün Uzama Nedenleri; İslam Dininin Tarihi Analizi; Okul Yaptırmanın, Gazete Çıkartmanın Zaruriliği Hakkında.

No: 18 Deprem Çeşitleri Hakkında.

No: 19 a) Depremi Önceden Bilmenin Sırları Hakkında; b) Amerika'da Daktilo İcat Edilmesi Hakkında; Paris'te İtfaiye Araçlarının Yapılmasından.

No: 20 a) Osmanlı Devleti'nin Avrupa Kıtasında Olan Vilayetlerinde Kaç Millet Yaşadığından; b).Londra'da Etin Pahalı Oluşundan; Savaş Sırasında Kötü Seferberliğin Acı Sonuçlarından; Rusya'da Yangınların Giderek Artmasından; Saçın Erken Beyazlaması Nedenlerinden.

No: 22 Hava Hakkında İlmi-Kütleli Sohbet.

No: 23 a) İncinin Nasıl Oluşmasından; b) Boya Çeşitleri Hakkında.

No: 24 Asker Gorani: a) Hayvanlara Tuz Verilmesinden; b) Ormanlarda Olan Mantarların Çeşitlerinden; Avrupanın Bazı Bölgelerinde Hayvanların Beslenmelerine Dair; Ağaç Yapraklarının Hayvanlara Faydalarından.

(1877)

No: 1 a) Akraba Evliliğinin Tıbbi Açından Sakıncaları Hakkında; b) Kızamık Hastalığına Karşı Mücadele Yolları Hakkında.

No: 4 Asker Gorani: Şark Halklarının Bilimden Uzak Kalmalarına Dair.

No: 6 Necef Vezir-Zade: Avrupa Alimlerin "İlmi Kanaat Politikası" Oluşturması Hakkında.

No: 7 Teknolojik Gelişmeler Hakkında.

No: 8 Asker: Tarih Bilimi Hakkında Fikirler.

No: 9 a) Telefonun Amerika'da İcat Edilmesinden; b) Avrupa'da Yeni Aletlerin Kullanılmasına Dair.

No: 15 İnsanın İlim İle Dünyayı Anlayacağı Gerçeklerine Dair.

No: 16 a) İngiliz ve Rus Devletleri'nin Şark'la Ticaret Yapmaları Hakkında; b) Dünyada 23 Bin Gazete Neşredilmesi Hakkında.

No: 17 Eski Adet-Ananelerin Tenkidi Hakkında.

No: 18 Bitki ve Hayvanların İnsanlara Faydaları Hakkında.

3.3.4. Taze Haberler

Ekinci'nin program makalelerinde Taze Haberler'in birkaç gruba ayrılacağından bahsedilmiştir. Gazetenin meramnamesine istinaden şubenin materyallerini, bu gruplara ayırmak mümkündür:

a) Ticaret Haberleri; b) Siyasi Haberler; c) Hükümet Fermanları; d) Mahkeme Kararları; e) Tıp ve Gayri Haberler.

Bu şube bazı özelliklerine göre diğer şubelerden ayrılır. Öncelikle, burada yayınlanan yazılar hacim olarak küçük, sayıca fazladır. Şubede, genellikle 8-15, arasında 20'den fazla haber yer alıyordu.

Taze Haberler'in materyalleri, genellikle Tiflis'te, Moskova'da, Petersburg'da çıkan gazete ve dergilerin sayfalarından alınarak tercüme edilir ve matbaanın ilginç esaslarından yararlanarak hazırlanıyordu. Gazetenin tüm sayılarında ardıcıl olarak verilen bu şubede 650 kadar haber ve malumat neşredilmiştir. Yazıların çoğu içtimai-iktisadi ve askeri konuları içermektedir.

Şubenin yazılarını mevzularına ve miktarlarına göre bu şekilde tasnif etmek mümkündür: Hukuk, devlet, savaş ve anlaşma ile ilgili konulardan bahseden yazılar-50; Tıp işleriyle ilgili yazılar-40 adet; Medeniyet, maarif ve matbaa ile ilgili yazılar-60; Cehalet aleyhine yazılan yazılar-35; Maliye, nakliye ve kominikasyon işlerine dair-50; Tarım ve ziraat ile ilgili-45; Teknolojik gelişmeler ile ilgili-50 adet.³²

Taze Haberler'de "Gorani" imzasıyla Petersburg kütüphanesiyle ilgili yazılmış yazı dışında başka imzalı yazı yoktur. Bu şubenin yazılarını genellikle Hasan Bey Zerdabi, Asker Gorani ve İsa Sultan Şahtahtinski hazırlıyorlardı.³³

İsa Sultan Şahtahtinski 1876 yılı Mayıs ayının 9'unda Tiflis'ten Zerdabi'ye yazdığı mektubunda fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:³⁴

Eğer sizin Rusça'dan tercüme yapmak gibi bir fikriniz varsa, o zaman ben memnuniyetle sizin naşiri olduğunuz gazetede çalışmak isterim. Bu durumda gazetede dış siyaset şubesi açmak mümkün olurdu ve ben

³² Veli Mehmedov, *Ekinci Gazetesi*, s. 46

³³ Aziz Mirahmedov, (1970); "Gorani", *İlim ve Hayat Dergisi*, Sayı 1, Bakü, s. 37

³⁴ HBZA, nr. 5537

iki haftada bir size siyasi konularda yazılar gönderirdim. Böylece, size karşı olan sevgi ve rağbetimi sözle değil, işle kanıtlamış olurdum. Sizin cevabınızı bekliyorum.

Genellikle, “Taze Haberler” büyük ilgiyle karşılanıyordu. Okuyucular gazetenin neşrinden savaşa bağlantılı olarak yazılan haberlerle ilgili resimler de yayınlanmasını arzu ediyorlardı. Zerdabi, bu düşüncelere karşı fikirlerini şöyle ifade etmiştir:³⁵

Müşterilerimizden birisi cenk olan yerlerin resmini yayınlamamızı istemiştir. Bu şekilde herkes savaş hakkında fikir sahibi olacaktır. İyi de bu hiç mümkün değil ki? Biz gazeteyi neşretmek için gerekli hurufatı zor bulduk. Cenk olan yerlerin resmini nasıl çekeriz? Çok üzgünüm, şundan dolayı ki, diğerlerinden çok gerideyiz.

Bu itirafın arkasında gerçekten büyük bir hakikat vardı. Öncelikle, Ekinci, özellikle Taze Haberler üzerinde sıkı bir sansür vardı. Zaten böyle bir sansür olmasa bile, Ekinci'nin bu istekleri karşılayacak teçhizatlı matbaası ve durumu yoktu.

Hasan Bey Zerdabi, bütün zorluklara ve takiplere rağmen, her türlü baskıları aşarak, Taze Haberler'i gazetenin son sayısına kadar devam ettirmeyi başarmıştır.³⁶

Taze Haberler şubesinde aşağıdaki konular yer almıştır:³⁷

(1875)

- No: 1 Hukuk, Devlet, Ticaret ve Muharebe.
- No: 2 Hukuk, Devlet, Tıp, Maarif ve Ticaret.
- No: 3 Devlet, Ticaret, Muharebe. Tarım ve Ziraat.
- No: 4 Hukuk, Devlet, Muharebe ve Ticaret. Edebiyat ve Medeniyet.
- No: 5 Hukuk, Devlet, Maarif ve Muharebe.
- No: 6 Hukuk, Devlet ve Ticaret. Tıp, Maarif, Medeniyet ve Tarım ve Ziraat.
- No: 7 Devlet, Diplomasi, Muharebe, Maliye, Tıp ve Din.
- No: 8 Maarif, Maliye ve Muharebe.
- No: 9 Hukuk, Devlet ve Din.

³⁵ Ekinci, (1877); Sayı 18

³⁶ Veli Mehmedov, age, s. 47

³⁷ Veli Mehmedov, Ekinci Gazetesi Hakkında Aydınlatıcı Bilgiler, s. 22-24

- No: 10 Muharebe, Diplomasi ve Ticaret. Tıp, Maarif ve Medeniyet.
 No: 11 Devlet, Sulh ve Muharebe. Ticaret, Teknoloji. Tarım ve Köy İşleri.
 No: 12 Devlet, Ticaret, Sulh ve Muharebe. İlim, Maarif, Tıp ve Teknoloji.

(1876)

- No: 1 Diplomasi, Maliye ve Teknoloji. Asker Gorani: Petersburg Kütüphanesi Hakkında.
 No: 2 Diplomasi, Mahkeme ve Muharebe. İlim, Maarif, Medeniyet.
 No: 3 Hukuk, Ticaret, Muharebe ve Maliye.
 No: 4 Hukuk, Sulh, Muharebe ve Maliye. Tıp, Kominikasyon, Maarif, Medeniyet, Tarım ve Köy İşleri.
 No: 5 Devlet, Hukuk, Ticaret ve Mahkeme.
 No: 6 Hukuk, Devlet ve Muharebe. Nakliye ve Kominikasyon.
 No: 7 Hukuk, Devlet, Ticaret ve Kominikasyon. Muharebe, Maarif ve Matbaa.
 No: 8 Sulh, Muharebe, Mahkeme. Ticaret ve Teknoloji.
 No: 9 Hukuk, Devlet, Muharebe ve Ticaret. Maarif ve Tıp.
 No: 10 Hukuk, Devlet ve Sulh. Maarif, Din ve Mahkeme.
 No: 11 Hukuk, Devlet ve Sulh. Tıp ve Tabii Felaketler.
 No: 12 Hukuk, Devlet ve Muharebe. Tıp ve Tabii Felaketler.
 No: 13 Hukuk, Devlet ve Muharebe. İlim ve Tıp.
 No: 14 Hukuk, Devlet, Muharebe, Ticaret, Matbaa ve Din.
 No: 15 Hukuk, Devlet ve Muharebe. İlim, Tıp, Tabii Felaketler ve Din.
 No: 16 Devlet, Din ve Millet. Muharebe, Mahkeme ve Köy İşleri.
 No: 17 Hukuk ve Devlet. Sulh, Muharebe ve Maarif.
 No: 18 Hukuk ve Devlet. Ticaret, Teknoloji ve Muharebe.
 No: 19 Hukuk, Devlet ve Muharebe. Sulh ve Diplomasi. Medeniyet ve Cehalet. Maarif ve Matbaa.
 No: 20 Hukuk, Devlet ve Ticaret. Medeniyet, Maarif ve Mahkeme. Sulh ve Muharebe.
 No: 21 Hukuk, Devlet, Matbaa, Maliye ve Maarif-Medeniyet. Sulh ve Muharebe.
 No: 22 Hukuk, Devlet, Matbaa, Maliye ve Milli Zulüm. Sulh ve Muharebe.
 No: 23 Sulh ve Diplomasi. Hukuk, Devlet ve Muharebe. Maliye, Köy İşleri ve Tıp.
 No: 24 Hukuk ve Devlet. Maarif, Matbaa ve Tıp. Sulh ve Muharebe.

(1877)

- No: 1 Hukuk, Devlet ve Maliye. Sulh, Maarif ve Teknoloji.
- No: 2 Hukuk, Devlet, Ticaret ve Nakliye. Maliye, Sulh, Muharebe ve Matbaa.
- No: 3 Hukuk ve Devlet. Maliye, Sulh ve Muharebe. Maarif ve Diplomasi.
- No: 4 Hukuk, Devlet ve Ticaret. Maarif ve Din.
- No: 5 Hukuk, Devlet ve Ticaret. Matbaa, Sulh ve Muharebe.
- No: 6 Hukuk, Devlet, Maliye ve Ticaret. Sulh, Muharebe ve Milli Zulfüm.
- No: 7 Hukuk, Devlet ve Muharebe.
- No: 8 Hukuk, Devlet ve Ticaret. Matbaa ve Din.
- No: 9 Muharebe ve Medeniyet. Devlet ve Matbaa.
- No: 10 Hukuk, Sulh ve Ticaret. Muharebe ve Onarım Güçlükleri.
- No: 11 Hukuk, Devlet ve Ticaret. Muharebe, Mahkeme ve Matbaa. Cehalet, Köy İşleri ve Kominikasyon.
- No: 12 Hukuk, Devlet ve Ticaret. Maliye, Müstemleke ve Muharebe.
- No: 13 Hukuk, Devlet, Muharebe ve Maliye. Tıp, Din, Matbaa.
- No: 14 Hukuk, Ticaret, Tıp ve Teknoloji. Muharebe ve Köy İşleri.
- No: 15 Hukuk, Devlet ve Maliye. Muharebe ve Ticaret.
- No: 16 Muharebe, Ticaret, Tıp ve Teknoloji. Matbaa ve Kominikasyon.
- No: 17 “Badkube’ye Gelen Teller”. Tıp, Milli Zulfüm, Maliye ve Tabii Felaketler. Muharebe Haberleri.
- No: 18 “Badkube’ye Gelen Teller”. Millet, Maliye ve Tıp.
- No: 19 Hukuk, İktisat ve Tıp. Köy İşleri ve Tabii Felaketler. “Badkube’ye Gelen Teller”.
- No: 20 “Badkube’ye Gelen Teller”. Hukuk, Devlet ve Millet. Askeri Teknoloji ve Maliye.

3.3.5. Mektubat

Bu şube İkinci gazetesinin 1875 yılında yayınlanan 6. sayısından itibaren yer almaya başlamıştır. Daha gazetenin 3. sayısında Haydari’nin “Petrovski’den Mektup” başlıklı yazısı, 4. sayısında “Mektup” adı altında diğer birkaç yazı, karakteri, yazılış tarzı itibariyle hem Taze Haberler’deki, hem de Mektubat’taki yazıları anımsatıyordu.

Gazetede böyle bir şubenin mevcudiyeti zaruriydi. Bu şube meydana çıkar çıkmaz İkinci sayfalarında ciddi ve ilginç tartışmalar dikkat çekmeye başladı. Mirza Feteli Ahundov, Seyid Azim Şirvani, Necef Vezirov, Asker Gorani, Haydari Zerdabi’nin gücüne

güç kattılar. Bu işte Mektubat şubesi'nin rolü çok büyüktür. Burada içtimai-iktisadi meseleler, aynı zamanda maarifçilik fikirleri yer alıyor, kötü alışkanlıklar unutturulmaya çalışılıyordu. Bu şubede toplam 130 makale, mektup ve şiir yer almıştır. Mektubat, bazı özelliklerinden dolayı edebiyat şubesini anımsatıyordu. Şubede ticarete, tarım ve ziraat, tebabete dair meselelere yer veriliyordu. Gazetenin ortaya atmış olduğu meselelere burada cevap bulmak mümkündür. Özellikle dahiliye şubesiyle Mektubat arasında sıkı ilişkiler mevcuttu.

Ekinci'nin muhabirlerinin imzaları bu şubede toplanmıştır. Mektubat aralıklı olarak 43 muhtelif sayıda, 1875 yılında 5, 1876 yılında 22, 1877 yılında 16 sayıda yer almıştır. İlk yıl 18 imzalı, 1 imzasız, ikinci yıl 40 imzalı, 10 imzasız ve sonuncu yıl 36 imzalı, 21 imzasız yazı yayınlanmıştır. Bu şubedeki yazıların 94'ü imzalı, 32'si ise imzasız yayınlanmıştır. Mektubat'ın en faal muhabirleri Seyid Azım Şirvani, Necef Vezirov, Asker Gorani, Ahsenü'l Gavaid, Haydari ve Derbendi olmuştur.³⁸

1875-1877 Yılları arasında Mektubat şubesinde şu konular yer almıştır.³⁹

(1875)

No: 6 Haydari: Dostluk, Birlik ve Maarifin Tebliği. Muhammed Rahim Bey: Osmanlıların Taş Maku Vilayetini ve Van'ı İstila Etmesinden. Muhammed Ali Bey Veliyev: Kuba'da Durumun Giderek Kötüleşmesi ve Duruma Baştakilerin Neden Olması. Seyid Azim: "Gazel". Ekinci Gazetesi Neşri'nin Kutlamaları.

No: 8 Asker Adıgüzel-Zade Gorani: a) Bakü'ye Demiryolu Çekilmesi; b) Petersburg'daki Ekincilik Müzesi'nin Faaliyeti ve Şubeleri Hakkında; Mirza Hasan Elkadari: a) Köyde Okul Açarak Rus ve Azerbaycan Dillerinde Eğitime Geçmenin Gerekliliği; b) Yankesicilik; Devlet Kuralları Hakkında.

No: 10 Haydari: a) "İlm-i Ebdan" ve "İlm-i Edyan" Hakkında; b) Petrovski Postanesi'ndeki Yolsuzluğun Nedenleri. Haçatur Korkmazov: Halkı Sevmenin ve İlim Tahsil Etmenin Gerekliliği.

No: 11 Ahsenü'l Gavaid: Haydari'nin "İlm-i Ebdan" ve "İlm-i Edyan" Hakkındaki Makalesine Cevap. Badkubeli Molla: Sunni ve Şii Mezhepleri ve Onların Mukayesesi.

³⁸ Veli Mehmedov, *Ekinci Gazetesi*, s. 48

³⁹ Veli Mehmedov, *Ekinci Gazetesi Hakkında Aydınlatıcı Bilgiler*, s. 17-21

No: 12 a) Şeyhü'l-İslam Kafkasya'lı Ahund Ahmed Hüseyin-Zade: İlm-i Ebdan Hakkında. Ahsen'ül Gavaid: Dünyevi İlimlerin Tebliği Hakkında.

(1876)

- No: 1 Ahsenü'l Gavaid: "İlm-i Ebdan" Müzakeresi ile İlgili Akıl Üzerine Bir Sohbet. Haydari: Ekinci'nin 11. sayısında Ahsenü'l Gavaid ve Badkubeli Molla'nın "İlm-i Ebdan" Konusunda İlişkin Yazdıkları Makalelere İtiraz.
- No: 2 Ahsenü'l Gavaid: Akıl Hakkında. Sultanov: a) Kuba'da Okul Açılmasından; b) Tiyatro Binası İnşa Edilmesinden.
- No: 3 Ahsenü'l Gavaid: İlim ve Terbiye Hakkında. Ali Ekber Elçi-Zade: İran'da Meclis Oluşumundan.
- No: 4 Haydari: "İlm-i Ebdan" Bahsinde Badkubeli Molla'ya Cevap. Ahsenü'l Gavaid: Milletler Arasındaki Kardeşlikten, Dünyevi İlimlerin Ehemiyetinden. Haydari: Dağıstan'da Güçlü Kar, Soğuk, Rüzgar Olması Hakkında.
- No: 5 Haydari: Badkubeli Molla'nın "İlm-i Ebdan" Bahsinde Yazdığı Makale Hakkında. Ahsenü'l Gavaid: İlim, Akıl, Şiir ve "İlm-i Ebdan" Hakkında.
- No: 6 Ahsenü'l Gavaid. Ekincilik İşlerinden İlim ve Sadakattan. Haydari: a) Badkubeli Molla'nın "İlm-i Ebdan" Bahsinde Yazdığı Cevaba İtiraz; b) Dağıstan Vilayeti'ndeki Petrovski ve Temirhanşura Şehirlerinin İklimi, Ahalisinin Adetleri ve Ticaretleri Hakkında. Ali Medet Abdullah-Zade: a) Boya Maddesinin Değer Kaybetmesi; b).Noter Yokluğundan Şikayet.
- No: 7 Ahsenü'l Gavaid: Azerbaycan'da Teknoloji'nin Bazı Kolaylıklarından Yararlanmak Hakkında. Ali Medet Abdullahoğlu: Boya Alıp Satan Vatandaşların Bilimin Dışında Kaldıkları İçin Tenkid Edilmeleri Hakkında. Sanatla Bilimin Vahdeti Meselesi.
- No: 8 Şüarayı Erbeyil-Şirvan: Ahsenü'l Gavaid'in Şairlerin Şarap Medhine Dair Şiirlerine Karşı Çıkmasına İtiraz. Ahsenü'l Gavaid: İlimsizlikten ve Cahillikten Şikayet.
- No: 9 Ahsenü'l Gavaid: İlim, Sanat, Şiir Hakkında. Haydari: Badkubeli Molla'nın "İlm-i Ebdan" Hakkında Yazdığı Hakkında.
- No: 10 Haydari: Dağıstan'ın Havasından, Petrovski'deki Düzendan, Temirhanşura'daki Ticaretten. Ahsenü'l Gavaid: Ticarete İlimli, Tecrübeli Olmanın Gerekliliğinden. Mehbus Derbendi: a) Yankesicilikten; b).Noter İşlemlerinden; Çok Yağmur ve Rüzgar Olduğu Zaman Alınacak Önlemlerden.
- No: 11 Seyid Azim: Oğlu Cafer'e Rus Dilini Öğrenmenin Gerekliliği Hakkında Şiirle Nasihatı. Ahsenü'l Gavaid: İlimi Fikirlerin Tebliği. Memnun Elkadari: Ekinci'de Ahsenü'l Gavaid'le Şamahı Şairleri Arasındaki Münakaşaya Son Vermek ve Onları Barıştırmaya Çabası.
- No: 12 Ahsenü'l Gavaid: İlim ve Bilgi Kazanmanın Yolları.

- No: 13 Haçatur Korkmazov: Mektebe Kadar Aile Eğitimi.
- No: 14 Ders Kitaplarının Ehemiyetinden. İran'daki Kanun Kitapları Hakkında.
- No: 16 Hayırhah-i İran: İran'daki Kanun Kitabı Hakkında. Ekinci'nin 14. Sayısındaki Makaleye Dair.
- No: 17 Ekinci'nin Yayılmasından.
- No: 18 Necef: Eski Adetlerin Tenkidi.
- No: 20 Bakü'den Sibirya'ya Giden Geminin Fırtına İle Karşılaşması.
- No: 21 Necef: Mekteplerde Öğrencilere Eski Usullerle Ders Vermenin Zararları. Göyçay'daki Pahahlıktan.
- No: 22 Ahsenü'l Gavaid: İpekböceği Yetiştirilmesi Yolları.
- No: 24 Asker Gorani: Moskova'da Kışın Zor Geçmesi. Azerbaycanlı'ların Ekinci'yi Çıkarmak İçin Tüm Şartları Zorladıklarına Dair. Necef: Av İle İlgili Altın Kurallar.

(1877)

- No: 1 Ahsenü'l Gavaid: Muharremlik Taziyedarlığına Karşı.
- No: 2 Vekil-i Namalum: İlim Öğrenmenin Zorlukları ve Mekteplerin Olmayışı Hakkında Hasan Bey'e Cevap.
- No: 3 Muhammet Tağı Ali-Zade Şirvani: M. Feteli Ahundov'un Makalesi Hakkında. Asker Gorani: Savaşların Ticarete Zararları. Hadimü'l Gavaid Kaptan Sultanov: Ahsen'ül Gavaid'in Muharremlik Taziyedarlığına Karşı Yazdığı Makaleye İtiraz.
- No: 4 Halis-i Şiayi-İsnaaşeri Ali-Zade Şirvani: Kaptan Sultavov'un Mürteci Ruhta Yazılmış Mektubuna Cevap. Mebus Derbendi: Hırsız ve Yankesiciler Aleyhinde; Güney Tebasaran'da Okul Açılması Hakkında; Askeriyenin Gerekliliğine Dair.
- No: 5 Derbendi: M. Feteli Ahundov'un Mektubu Hakkında. Muhammed Ali-İsnaaşeri-Salyani: Kaptan Sultanov'un Muharremlik Taziyedarlığını Öven Yazısına İtiraz. 3 Vekil-i Namalum-u Millet: Zerdabi'nin Mektepler İçin Uygun Projeler Hazırlamasının Gerekliliğine Dair.
- No: 6 Haydari: Kaptan Sultanov'a Cevap. Ahsenü'l Gavaid: a) Kaptan Sultanov'un Mürteci Konuşması Hakkında; b) Mışak Gazetesi Yazarlarının Milliyetçiliği Hakkında; Gilan'daki Kuraklıktan; Ekin İşleri Hakkında; Zakatala ve Car Köylerinden Haberler; Güneş Tutulması Hakkında.
- No: 7 Ahsenü'l Gavaid: Kaptan Sultanov'un İfşası.
- No: 8 İran Konsolosu General Mirza Mahmud Han'ın Karşılansından: N. B. "Bent Mahsusi". Eski Adetlerin Tenkidi. Mebus Derbendi: Derbend ile Kuba'nın Kavun Alışverişi Yapması Hakkında.
- No: 9 a) Asker Gorani: M.F. Ahundov'un Mektubu Hakkında; b) Mahkeme İşleri Hakkında; İran Konsolosu Mirza Esatullah Han'ın Tiflis'ten Petersburg'a Büyük Sevgi Gösterileriyle Uğurlanması Hakkında; İran'daki Altın Madeni Hakkında.

- No: 10 Necef Vezir-Zade: İlim, Sanatın, Şiirin İnkişafı Hakkında. Gilan'daki Kuraklığın Çevreye Zararından; Lenkeran'da Kuraklık.
- No: 11 Gorani: Azerbaycan'da Mekteplerin Yokluğundan Şikayet; Temirhanşura'daki Ticaretten, Yankesicilikten, Havanın Durumundan.
- No: 12 Hadiyü'l Müzillin Karabaği: a) Seyid Azim'in Şiirine Cevap; b) "Der Şerafet-i İnsaniyet". "İlm-i Ebdan" ve "İlm-i Edyan" Hakkında; Şuşa Kalesinde Olan Ahbar.
- No: 13 Seyid Azim: a) "Mektub-u Manzum-Ahali-i Şemahı". Ekinci'nin Medhi; b) Şemahı'daki Kargaşadan, Düzen Bozukluğundan, Alış Veriş İşlerinden, Mahsulün Azlığından. Mebus Derbendi: a)Ekinci'yi Sık Sık Neşretmenin Gerekliliği; b) Dağıstandaki Açlık ve Yolsuzluk Hakkında.
- No: 14 a) İpekböceği Beslenilmesinden; b) İran'da Altın Madeni Bulunulması ve Veba Hastalığı Hakkında; Muhsin Badkubeyi: İnsanın Terbiye Edilmesi Hususunda; Derbend'de Ekincilik İşlerinin Durumuna Dair.
- No: 16 Seyid Azim: a) Şemahı'da Havanın Sıcak Olmasına Dair; b) Mektup Manzume. Muhsin Badkubeyi'nin Makalesine Övgü.
- No: 17 Gürültücü Kardeş: İlim Tahsil Etmenin Gerekliliği Hakkında ve Ekinci'nin Kapanma Tehlikesine Dair.

3.4. GAZETE'NİN TERTİBATI HAKKINDA

Ekinci'nin 1875 yılında 12, 1876 yılında 24, 1877 yılında 20 sayısı neşredilmiştir. İlk sayı 4 varak, yani sekiz sayfa idi. Bu sayı ve Ekinci'ye muhtelif zamanlarda ilave edilmiş nüshalar istisna olmakla birlikte, gazete tüm yayın hayatı boyunca 4 sayfa olarak yayınlanmıştır.

Gazete 1876 yılı 14 Nisan tarihli 7. Sayısına kadar küçük ebatla yayınlanmıştır. Gazetenin hacim olarak büyümesi tesadüfi bir olay değildir. Muhabirlerinin giderek arttığı, mubaheseli konuların genişlediği, okuyucuların taleplerinin çoğaldığı bir durumda Ekinci dergiyi hatırlatan eski kalıbına sığamazdı ve bu nedenle ebatını büyütürken, yenilikler yaptı. Gazete büyük ebatla çıkmaya başladıktan sonra uzun süre basımında bir değişiklik olmadı. Ekinci'nin bu şekilde 38 sayısı çıkmıştır. Gazetenin eski ve yeni halini mukayese edecek olursak, yeni haliyle Ekinci'nin ne kadar tekmilleştiğini farketmek mümkündür. Gazetenin sayfaları üç sütuna ayrılmış, şube isimleri çerçeveden çıkarılmış, kağıdın kalitesi

iyileştirilmişti. Eski sayılardaki materyalleri birbirinden uzun siyah hatlar ayırıyordu, yeni sayılarda ise yazıları ince dairevi sonluklar tamamlıyordu.

Gazetenin okuyucuları gazetede yayınlanan haberlerle ilgili resim verilmesini de arzu ediyorlardı. Ama bu isteği uygulamaya geçirmek hiç mümkün değildi. Ekinci'den sonra çıkan bir takım gazetelerde, dergilerde de resim yayınlanmamıştır. Ekinci tertibatı itibarıyla "Ziya" ("Ziya-i Kafkasiye"), "Keşköl", "Şarki-Rus" gibi önemli yayınlara örnek teşkil etmiştir. Ekinci'nin şubeleri, bazı makale başlıkları bu gazetelerde olduğu gibi yayınlanmıştır.

Ekinci, kendinden sonra gelen Azerbaycan matbaa numuneleri için gerçek anlamda tecrübe mektebi olmuştur.⁴⁰

3.4.1. Şubelere Ait Olmayan Yazılar

Ekinci gazetesi sayfalarında öyle yazılara rastlıyoruz ki, bazı özelliklerinden dolayı bu yazıları herhangi bir şubeye dahil etmek mümkün değildir. Bu yazıların bir kısmını istisna etmekle birlikte, bu materyallerin hepsinin büyük önem arzettiğini söyleyebiliriz. Gazetede bu yazıların sayısı 50'den fazladır.

Ekinci'nin ilk sayılarında hiçbir şubeye ait olmayan mektup, şiir örneklerine rastlamak mümkündür.⁴¹

1875-1877 yılları arasında yayınlanan Ekinci şubelerine dahil olmayan yazılar aşağıda gösterilmiştir:⁴²

(1875)

No: 1 a) Ekinci'ye Gönderilen Mektuplar ve Gazetenin Neşrinin Görevleri Hakkında; b) Gazetenin Yayınlandığı Yer ve Abonelerle İlgili Haberler; c) Ekinci'ye Gönderilen İlanların Ücreti Hakkında.

No: 2 Ekinci'nin 1. Sayısının Gecikme Nedenleri.

⁴⁰ Veli Mehmedov, *Ekinci Gazetesi*, s. 50

⁴¹ Veli Mehmedov, *age*, s. 49

⁴² Veli Mehmedov, *Ekinci Gazetesi Hakkında Aydınlatıcı Bilgiler*, s. 25-27

- No: 3 Ekinci'nin İlk Sayısının Satıldığına Dair Haberler. Haydari: "Petrovski'den Mektup". Demiryolunun Ehemmiyeti Hakkında.
- No: 4 a) Muhabirlerin Kısa ve Öz Yazmalarına Dair. Tebasaran Naibi: "Mektup". Güney Tebasaran'da Yangın Oluşundan; b) "Gazel". Ekinci Naşiri'nin Hizmetlerine Övgü.
- No: 7 "Şiir". Ramazan Bayramı'na Dair Bir Kuple.
- No: 8 Muhabir Mektuplarında İmza ve Adreslerini Göstermenin Gerekliliği.
- No: 9 Muhammed Ali Bey Veliyev: "İrean'dan Mektuptur". Karapapak Cemaatinden 1500 Evin İran'a Göç Etmesi Hakkında.
- No: 10 Gazeteye Gönderilen Hikayelerin Yer Olmadığı İçin Yayınlanma Zorlukları Hakkında. "Çekirge". Kurtların Bitkilere Zararı.
- No: 12 "İlm-i Ebdan"a Dair Gönderilen Mektupların Neşredilmesinin Zorluklarına Dair.

(1876)

- No: 2 Yeni Ticaret Kanunlarını Yayınlamanın Gerekliliği Hakkında.
- No: 3, 5 Yeni Ticaret Kanunları Hakkında.
- No: 4 "İlm-i Ebdan"la İlgili Gazeteye Gelen Mektuplar Hakkında.
- No: 14 a) Kuba'dan Ahsentü'l Gavaid Hakkında Yazılan Mektuba Cevap; b) Bir Şahsın Gönderdiği Şiirin Neşredilmesine Dair.
- No: 15 a) Muhabirlere Nasihat; b) Zakatala'da Olan Yangına Yardım Edilmesi Hakkında; c) Bakü'de Havanın Sıcak Olmasına Dair.
- No: 16 Bakü'de Havanın Serin Olduğu Hakkında.
- No: 23 Ekinci'nin Gelecek Yıl İçerisinde de Yayınlanacağı Hakkında.

(1877)

- No: 1 a) Asker Ağa Gorani'nin Moskova'dan Liste Göndermesi Hakkında; b) Derbent'te Ekinci'ye Yardım Amacıyla Para Toplanması Hakkında.
- No: 2, 4 Malumat. Abonelerin Sayısı.
- No: 4 Ekinci'yi İki Haftada Bir Defa-Perşembe Günü Neşretmek Hakkında. a) Akraba Evliliği Hakkında; b).Ahsentü'l Gavaid'in Muharremlik Taziyedarlığı Aleyhinde Yazdığı Makaleye Hücum Edenlere Cevap. Ekinci'nin 1877 Yılı İlk Sayısındaki Yanlışların Tahlili.
- No: 5 a) M. Feteli Ahundov'un Kaptan Sultanov'a Yazdığı Cevabın Neşrine İzin Verilmemesi Hakkında; b).İstanbul'da Fars Dilinde Çıkan "Ehtar" Gazetesi Hakkında; Petersburg'ta Bitki Tohumu Satan Mağazaların İşinden.

No: 6 Ekinci'ye Gönderilmiş İmzasız Yazılara Dair.

No. 7 Kafkasya Mektepleri Hakkında. a) Muharremlik Taziyedarlığı Hakkında Karabağ'dan Yazı Gönderilmesi; b) Zorluklar Nedeniyle Şiirlerin Yayınlanmaması. Malumat. Aboneler Hakkında.

No. 8 M. Feteli Ahundov'un Mektep Hakkındaki Tedbirlerine Dair.

No: 9 a) Bakü'de Müslüman Mekteplerinin Açılması; b) Hadiy'ül Karabaği'nin Ahsen'ül Gavaid'i Tenkid Etmesine Dair.

No: 10 Moskova'dan Asker Gorani'nin Bakü'de Açılacak Müslüman Mekteplerine Yardım Etmek İstemesi Hakkında. Seyid Azim: "Mektup-Şiir". Şair Hasan Kara Hadi'nin Tenkidi.

No: 11 Ekinci'ye Muhabir Mektuplarının Gelmemesinden Şikayet.

No: 12 Okuyucuların Yeni Haberler İstemesine Dair.

No: 13 Resmi Devlet Haberlerinin Ekinci'de Yayınlanmasının Gerekliliği. Malumat. Askerlere Yardım Hakkında.

No: 16 "Badkube'ye Gelen Teller" Hususunda.

No: 17 Şehir Parası Ödeyenlerin Listesi Hakkında.

No: 18 Okuyucuların Muharebeye Dair Sorularına Cevap.

3.4.2. İlanlar

Gazetenin ilk ve son sayfalarında bazen bir, bazen iki veya üç ilan yayınlanıyordu. İlanlar genellikle gazeteye abone olmak, tıbbi bilgiler ve ticaret işleriyle ilgili oluyordu. Abone meselelerine ciddi yaklaşan Zerdabi bununla ilgili ilanları ilk sayfada yayınlamıştır. Gazetenin 23 muhtelif sayısında 30'dan fazla ilan mevcuttur.⁴³

(1875)

No: 1 a) Tatasov Adlı Bir Kişinin Bedava Avukatlık Yapmak İstemesi; b) Ev Satılması; c) Mağazaların Yeni Yere Nakledilmesi; d) Antika Eşyaların Alış-Verişi Hakkında.

No: 7, 11 Ekinci'ye 1876 Yılı İçin Abone Olmak Hakkında.

⁴³ Veli Mehmedov, age, s. 28

(1876)

No: 8 Banka Hakkında Malumat.

No: 9 İstanbul'da Farsça Çıkan Ehtar Gazetesi Hakkında.

No: 12 Diş Hekimi Hakkında.

No: 13 a) Savaş İçin Borç Para Toplamanın Gerekliliği; b) Seyahat Hakkında.

No: 14 a) Yeni Lügat Hakkında; b) Yeni Tuz Dükkanı.

No: 18 Veba Hastalığının Önlenmesi Hakkında.

No: 19, 24 Ekinci'ye 1877 Yılı İçin Abone Olmak Koşulları Hakkında.

(1877)

No: 11 a) Kağıt Para Basılması; b) Okullara Yazılmak Hakkında.

No: 12 Genç Bir Rus'un İş Aramasına Dair.

No: 13 Şemahı'da Olan İran'lı Cerrah Hakkında.

No: 15 Avukatlık Hakkında.

No: 20 Gazetenin Kapanma Tehlikesi.

3.4.3. Gazetenin İlave Nüshaları

Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Devlet Elyazımları Fonu'nda korunan Ekinci gazetesi nüshalarının sonuna yapıştırılmış ilave nüshaların gazeteyi öğrenme işindeki önemini gözönünde bulundurarak onlardan bahsetmeği gerekli görüyorum. Burada olan ilaveler toplam beş nüshadır. İlavelerin kesin olarak hangi sayıya ait olduğu malum değildir. Bunu kesinleştirmek, ayrıca ilavelerin şeklinden bahsetmek Ekinci gazetesi açısından büyük önem arz etmektedir.⁴⁴

⁴⁴ Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Elyazımları Fonu'nda ve Canaşa adına Gürcistan Devlet Tarih Müzesi'nin Kütüphanesinde korunan Ekinci gazetesi örnekleri içerisindeki ilave nüshaların gazeteyi öğrenmek işindeki önemi büyüktür.

Birinci İlave: İkinci gazetesinin ilk dönemde yayınlanan nüshaları büyüklüğünde üç sütunlu gazete sayfasıdır. Burada “Tiflis’ten Bay Gubernator’a Gönderilen Teller” başlığı altında Rus-Türk Savaşının gidişatına dair 1 Haziran’da Kars’tan alınmış malumat ve haberler yer almıştır. Nüshanın hangi sayıya ait olduğunu öğrenmek için İkinci’nin 23 Haziran 1877 tarihli 13. sayısında yayınlanmış bir not bu açıdan önemlidir: “Bu yaz Tiflis’ten Bay Gubernator’a halka iletmek üzere gönderilen telgrafları acele neşredip gazete ile birlikte göndermeyi gerekli görüyoruz”. Bu nottan ve yazının gönderilme tarihinden bu ilavenin İkinci’nin 13. sayısına (1877) ait olduğu belirlenmektedir. Çünkü gazete acele, resmi hükümet malumatlarını yayınlamayı geciktiremezdi.

İkinci İlave: İkinci’nin büyük formatlı şekliyle yayınlanmış bir sayfadır. “Badkube’ye Bay Gubernator’a Gelen Teller” başlığı altında Haziran’ın 21’inde Kars’tan savaş haberleri verilmiştir. Sayfanın diğer tarafında grup oluşturulmasına dair bazı haberlerden bahsedilmiştir. Bu sayfada ayrıca, Bakü beylerinin isim ve adresleri, onlardan toplanan para miktarları yer almıştır. 1877 yılında yayınlanan 16. ve 17. sayılara istinaden bu ilavelerin 15. sayıya ait olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncü İlave: Bu sayfanın her iki tarafı dört ince sütuna ayrılmıştır. “Mektubat-ı Manzume” adını taşımaktadır. Burada Hasan Bey Zerdabi’nin mürteci şair Hasan Kara Hadi’yi ifşa eden yazısı dışında diğer yazılar şiirden ibarettir. Bu nüshada Seyid Azim’in “Ey Hasan Bey, Muallim-i Dana” şiiri yer almıştır. Gazetenin 1877 Yılı 7. Sayısındaki nottan ve son sayılardan bu ilavenin 8. sayıya ait olduğu tahmin edilmektedir.

Dördüncü İlave: Küçük formatlı üç sütunlu sayfadır: “Mektub-u Manzume” adı altında Seyid Azim’in “Ey Hasan Bey Emir-i Alişan” isimli şiiri yer almıştır. Şiirde maarif, talim-terbiye işlerine engel olanlar tenkid edilmiştir. Bu ilavenin hangi sayıya ait olduğuna dair elimizde kesin bilgi yoktur. Şiirin genel havasından, dokunduğu meseleden İkinci’nin 6. veya 7. sayısına ilave edildiğini zannetmek mümkündür.

Beşinci İlave: Büyük, ince çift sayfa şeklindedir. Sayfaların çift sayfasında hiçbir yazı yer almamıştır. Diğer iki tarafında ise dikkatle tertip edilmiş liste vardır. Sayfanın üst tarafında şu ibare yer almaktadır: “Bu listede Hicri Takvimin Miladi Takvime göre karşılığı yer almıştır”. Diğer tarafta çerçeve içerisinde listeden faydalanma kuralları anlatılmaktadır. Sayfanın sonunda Rusça şu ibare yer almıştır: “İkinci gazetesi’nin 1. sayısına ilave”. 1876

yılı Ağustos ayında Ali Nevruzoğlu adlı bir şahıs Zerdabi'ye gönderdiği mektubunda yazmıştır:⁴⁵ “Hicret Takvimi ile Miladi Takvimin yer aldığı bir liste yayınlamanızı rica ederim”. Mektubun sonunda mektubu yazan kişi dileyinin yapılmasını defalarca rica etmiştir. Zerdabi, bu listeyi tertip etmeyi gazetenin faal muhabiri, Moskova'da tahsiline devam eden Asker Ağa Gorani'ye havale etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Ekinci'nin 1. ve 4. sayılarında (1877) not vardır. İlk notta şu ifadeler yer almaktadır: “Bu sayı ile gönderilen listeleri Asker Gorani Moskova'dan yollamıştır”. İkinci notta ise okuyuculara hitaben yazılmıştır: “Evvelinci sayı ile gönderilen listede Hicri Takvim ve Miladi Takvim yer almıştır”. Bütün bunlar bu listenin gerçekten de 1877 yılı 1. sayısına ait ilave olarak yayınlandığını kanıtlamaktadır.



⁴⁵ Azərbaycan Cumhuriyeti İlimlər Akademisi Devlet Elyazımları Fonu, HBZA, nr. 5597

Bu sen misin, ey dahi, o tabut kucağında?
Sönmüş mü hayatın bu mahsullü çağında?
Ey şanlı “Ekinci”, sen idin gençliğe rehber!
Aldı seni bizden ölüm, ey nur saçan ülker!
Gelmiş herkes kalbinde keder, son görüşe bak
Mümkün mü seni, ey büyük insan, de unutmak!

Abdullah ŞAİK

“Alim, Mütefekkir Hasan Bey Zerdabi” Şiirinden

SONUÇ

Azerbaycan halkının yetiştirmiş olduğu büyük insan, gazeteci-yazar, tabiatşinas alim Hasan Bey Melik-Zade Zerdabi'nin naşirliğinde 22 Temmuz 1875 yılında Bakü'de Ekinci gazetesi yayınlanmıştır.

Ekinci gazetesinin 1875 yılında 12 sayısı, 1876 yılında 24 sayısı, 1877 yılında 20 sayısı olmak üzere, toplam 56 sayısı yayınlanmıştır. Gazetenin son sayısı 29 Eylül 1877 yılında neşredilmiştir.

Ekinci'nin neşri büyük medeni, içtimai-siyasi hadise idi. Gazete Azerbaycan'da feodal cemiyetin, onun doğurduğu bütün iktisadi, içtimai ve medeni geriliğe karşı geniş mücadele cephesi açmıştır. Ekinci'nin etrafına devrin önemli adamları toplanmıştır. Bununla birlikte, Ekinci'nin yönlendiricisi ve baş müherriri Hasan Zerdabi olmuştur. Zerdabi, matbaanın büyük siyasi ve terbiyevi rolünü iyiden iyiye gören ve Azerbaycan'da bu işin geniş ölçüde yayılmasına çalışan gerçek maarifperver idi.

Ekinci'nin neşre başlaması gazeteye hasret kalmış Rusya topraklarında yaşayan Türkçe konuşan halkların sevincine sebep olmuştur. Gazetenin neşri münasebetiyle Kafkasya'dan ve Kafkasya dışından çeşitli tebrik mektupları gelmiştir.

Bununla birlikte, Ekinci çok ağır şartlarda ve her türlü zorluğa dayanarak yayımlanıyordu. Hasan Bey, Ekinci'nin neşrine yardım edenleri alkışlıyor, onun aleyhtarlarını amansızca tenkit ediyordu.

Hasan Bey Zerdabi'nin tüm faaliyeti ve onun çıkardığı Ekinci gazetesi, Azerbaycan halkının içtimai fikir tarihinde mühim bir hadisedir. Tüm eksik yönlerine rağmen, Ekinci gazetesi kendi dönemi içerisinde bir takım önemli olaylara parmak basmıştır. Gazetenin neşri matbaa, edebiyat ve içtimai hayatın tüm sonraki gelişimine müsbet tesir etmiştir.

KAYNAKLAR

Belgeler

- Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Devlet Arşivi, Hasan Bey Zerdabi ve Ekinci Gazetesi İle İlgili Belgeler.
 Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Elyazımları Fonu, Hasan Bey Zerdabi'nin Özel Arşivi'nde Bulunan Arşiv Belgeleri.
 Canaşa Adına Gürcistan Devlet Arşivi'nde Ekinci Gazetesi ve Naşiri İle İlgili Belgeler.
 Ekinci Gazetesi'nin orijinaleri.

Araştırmalar ve Diğer Kaynak Kitaplar

- AHUNDOV, Mirza Feteli (1962); Eserleri, Cild: II-III, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
 AHUNDOV, Nazım (1976); İlk Azerbaycan Matbaası, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
 GÖYÜŞOV, Ziyaeddin (1960); Hasan Bey Zerdabi, Seçkin Eserleri, 1. Baskı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
 HÜSEYİNOV, Sadık (1956); Ekinci Gazetesinde Edebiyat Meseleleri, Azerbaycan Devlet İlimler Akademisi Neşriyatı, Bakü.
 İBRAHİMOV, Mirza (1957); Büyük Demokrat, 2. Baskı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
 MEHMEDOV, Veli (1976); Ekinci Gazetesi, 1. Baskı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
 MEHMEDOV, Veli (1963); Ekinci Gazetesi Hakkında Aydınlatıcı Bilgiler, Bakü Devlet Üniversitesi Yayınları, Bakü.
 RÜSTEMOV, İzzet (1969); Hasan Bey Zerdabi, 2.Baskı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
 VEZİROV, Necef Bey (1974); Hatıralarım, Cild: I, Bakü.
 ZAMANOV, A. (1956); Amel Dostları, Vatandaşlık Görevi, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.
 ZERDABİ, Hasan Bey (1960); Seçkin Eserleri, 1. Baskı, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü.

Makaleler

- BEYDEMİROVA, B. S. (1967); "Ekinci Gazetesi Azerbaycan Petrol Sanayinin İnkışafına Dair", Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisinin Haberleri, Ekonomi Serisi, Sayı 2, Bakü, s. 76-81.

- BEYDEMİROVA, B. S. (1963); "Ekinci Gazetesinin Meydana Gelmesi ve Azerbaycan'ın İctimai-İktisadi Fikir Tarihinde Rolüne Dair", Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisinin Haberleri, İctimai İlimler Serisi, Sayı 5, Bakü, s. 107-117.
- BEYDEMİROVA, B. S. (1965); "Ekinci Gazetesi Tarım ve Ziraat Meselelerine Dair", Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisinin Haberleri, Sayı 1, Bakü, s. 37-47.
- CAFER, Mehmet (1971); "Büyük Mütefekkir Hasan Bey Zerdabi", İnsan ve Zaman Dergisi, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Cild: VI, Sayı 3, Bakü, s. 57-66.
- GÖYÜŞOV, Ziyaeddin (23 Ocak 1980); "Kızıl Gubernator'un Amcası", Komunist Gazetesi, Bakü, s. 3.
- GÖYÜŞOV, Ziyaeddin (1976); "Maarif ve Terakkinin Esasları", Azerbaycan Komünisti Gazetesi, Sayı 5, Bakü, s.82-88.
- HALİLOV, Kulu (1980); "Maarif ve Zeka Meşalesi", Azerbaycan Dergisi, Sayı 4, Bakü, s. 184-190.
- HÜSEYİNOV, Sadık (1960); "Meşale", Azerbaycan Dergisi, Sayı 5, Bakü, s.171-176.
- İBRAHİMOV, Mirza (1939); "Ekinci Hakkında", İnkılap ve Kültür Dergisi, Sayı 6, Bakü, s. 100-111.
- KASIM-ZADE, Fuad (23 Ağustos 1991); "Aydın Zekayla Hasan Bey Zerdabi'yi Düşünürken", Edebiyat Gazetesi, Sayı 2481, nr. 34, Bakü, s. 3-4.
- MEHMEDOV Hayrullah (25 Nisan 1970); "Ekinci'nin Evladı", Edebiyat ve İncenanat Gazetesi, Bakü, s. 14.
- MEHMEDOV, Veli (1976); "Ekinci'nin Muhabirleri", Muhabir Gazetesi, Sayı 5, Bakü, s. 2-5.
- MEHMEDOV, Veli (1962); "Ekinci ve Mirza Feteli Ahundov", Azerbaycan Devlet Üniversitesi, İctimai İlimler Dergisi, Sayı 4, Bakü, s.63-68.
- MEHMEDOV, Veli (1964); "Matbaa Tarihimizden, Kadın Haklarının Savunucusu", Azerbaycan Kadını Dergisi, Sayı 1, Bakü, s. 21.
- MEHMEDOV, Veli (27 Eylül 1962); "Mirza Feteli Ahundov ve Ekinci Gazetesi", Azerbaycan Muallimi Gazetesi, s. 13.
- MİRAHMEDOV, Aziz (1970); "Gorani", İlim ve Hayat Dergisi, Sayı 1, Bakü, s. 37.
- MUHABİR GAZETESİ (1975); "Matbaamızın Kırlangıcı", Sayı 7, Bakü, s. 2-5.
- MUHABİR GAZETESİ (1987); "Matbaamızın Kırlangıcı", Sayı 7, Bakü, s. 23-24.
- SAİT-ZADE, E. E. (1940); "Mirza Feteli ve Mirza Şefi'nin Matbaa Açmak İçin Teşebbüsleri", Edebiyat Gazetesi, Sayı 31, Bakü, s. 17.
- SOVYET KÖYÜ GAZETESİ (16 Mart 1967); "Su Meselesi", Bakü, s. 9.
- SOVYET KÖYÜ GAZETESİ (28 Şubat 1967); "Toprağa Sevgi ve Saygı", Sayı , Bakü, s. 9.
- SOVYET KÖYÜ GAZETESİ (1967); "Köylülerin En Yakın Savunucusu", Sayı 12, Bakü, s. 11.
- SUMBATZADE, E. S. (1948); "XIX. Yüzyılda Azerbaycan'da Tarım ve Ziraat", Kültür Dergisi, Sayı 12, Bakü. s. 174

- TEŞVİK GAZETESİ** (1976); “Demokratik Fikirlerin Esasları”, Sayı 8, Bakü, s. 41-45.
- ZEYNALOV, A.** (1981); “Ekinci'nin Neşri Tarihinin Bir Sayfası Hakkında”, **Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisinin Haberleri**, Cild XI, Sayı 4, Bakü, s.66-69.
- ZEYNALOV, Neriman** (1977); “Mirza Feteli Ahundov ve Ekinci Gazetesi”, **Azerbaycan Devlet Üniversitesi, İlmî Eserler Gazetecilik Serisi**, Sayı 2, Bakü, s.16-23.

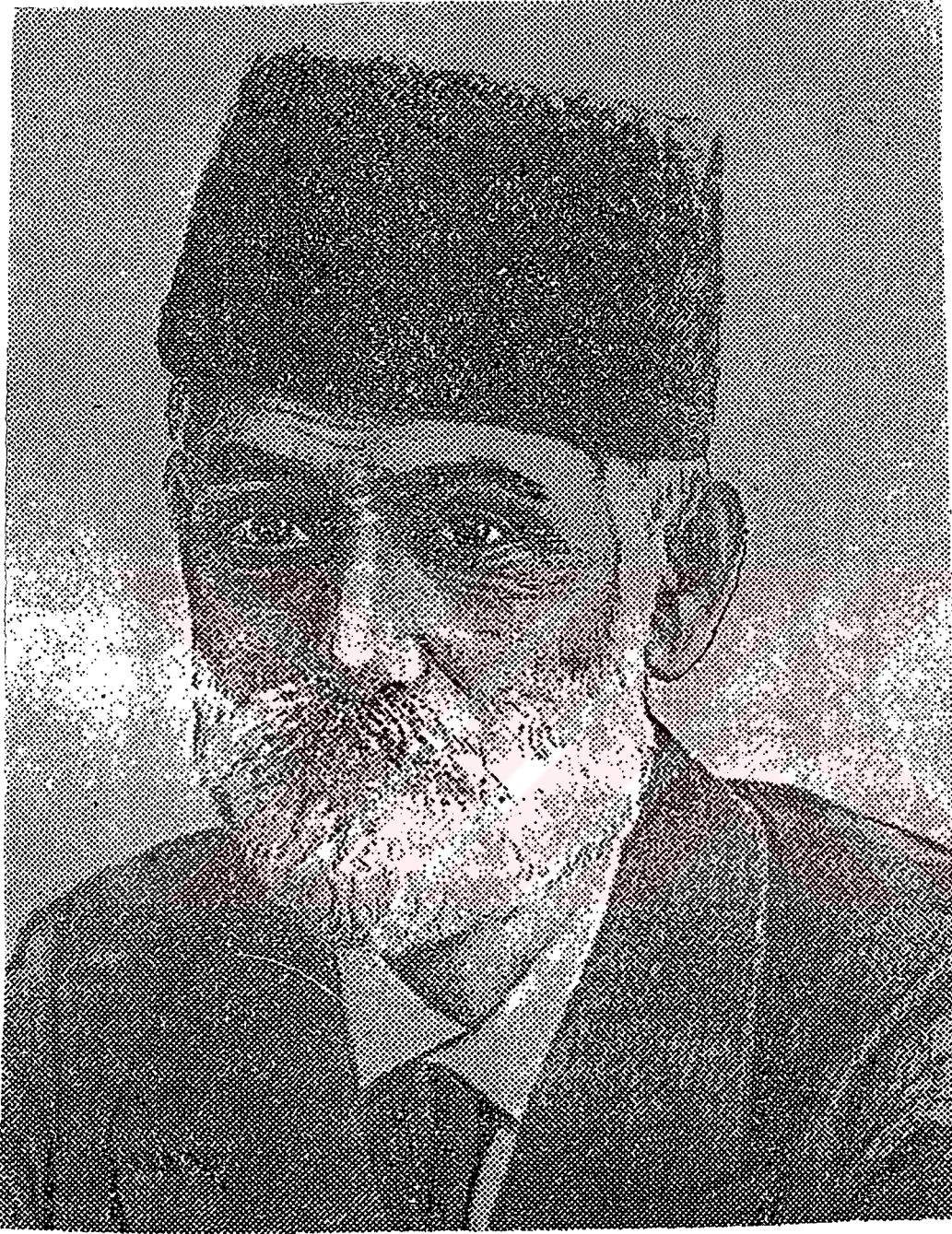
Sürekli Yayınlar

Azerbaycan Dergisi
Azerbaycan Kadını Dergisi
Bakülü Gazetesi
Edebiyat ve İncenanat Gazetesi
Hayat Gazetesi
İlim ve Hayat Dergisi
İnkılap ve Kültür Dergisi
Kafkas Gazetesi
Kaspi Gazetesi
Muhabir Gazetesi
Taze Hayat Gazetesi
Teşvik Gazetesi



EKLER

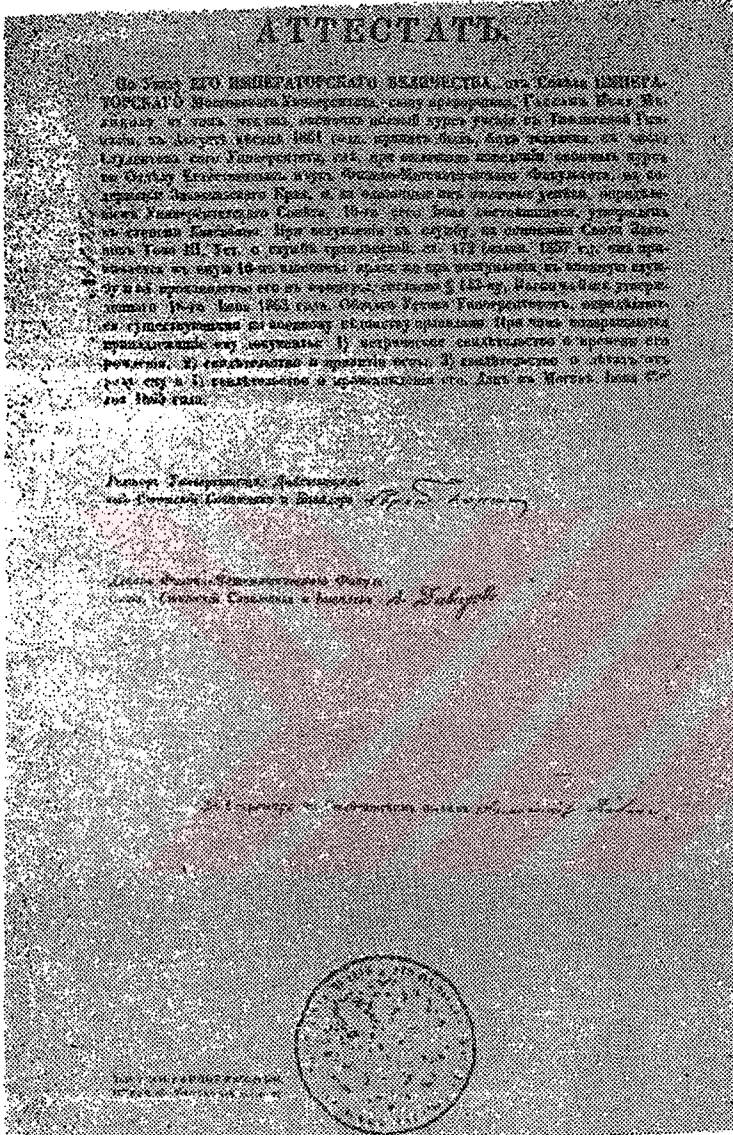
EK-1



Kaynak: Hasan Bey Melik-Zade Zerdabi Hayatının Son Dönemlerinde.
Mirza İbrahimov, (1939); "Ekinci Hakkında", *İnkılap ve Kültür Dergisi*, Sayı:6, s.101
makalesinden alınmıştır.

EK-2

1865 Yılında Moskova Üniversitesi Tabiat İlimleri Bölümünü Master Düzeyinde Bitirdiğine Dair Hasan Bey Zerdabi'ye Verilen Diploma Örneği.



Kaynak: Ziyaeddin Göyüşov, (1960); Hasan Bey Zerdabi, Seçkin Eserleri, 1.Baskı, ADN, Bakü, s. 9 eserinden alınmıştır.

EK-3

Ekinci Gazetesi'nin Manşeti

هر کس بو غازیتده هر بر قسم احوالات
بارهنسده مکتوبلر بلسدره بلورواکر بر
شخص بو کونه مکتوباتی همیشه کوندر
مکه خواهش ایتسه اول کس ایچون غا
زیت مفت کوندرلوراکر بو مکتوبلرک
مضمونی غازیتک اولمغی نومره سنک دا
خلیه سنده آدلانان احوالاتون شوای
احورات اولایا بو مکتوبلرده دولت علیه
ویا غیری ذوقلره یامد هب یا برانما
آدلانان شخصه ذکر سوزلر اولا اولوقنده
غازیتک متنی سنده اختیار واز او مکتوبی
چاپ ایتسون یا اونالایق سوزلی
کار ایدون صورتک چاپ ایتسون

غازیت چاپ اولور قفقاز ولایتک بادکوبه شهرنده هر کس اعلام نامه لرو مکتوبات کوندرمک خواهش ایتسه غازیتی چاپ ایتدورمک
ایته کوندرسون بو غازیتی آلمق خواهش ایدن کس لر غازیتک بوخاروده ذکر اولان قیمتینی لازیمدر غازیتی بلسدرلک ایتسه کوندرسونلرو
وز آدلارینی و ساکن اولدوق یازوب معلوم ایلدور بادکوبه غمنازه سنک معلمی حسن ملک زاده زردابی

فی ۰۱ رجب المرجب سنه ۱۲۹۲
فی ۰۵ اوتوست روسیه سنه ۱۸۷۵
غازیتک قیمتینی
پوشته لنی ۳ مینات
الی ایاقی ۱۰ مینات ۵۰ قشک
پوشته خرجی ایت زیت بلسدران ایلهدر
هر کس اوز انشیری یارده بده بو عایتده
اعلام نامه ل بلسدره بلور بیله اعلام نامه ل
بلسدران کس لر لازیمدر که اعلام نامه لک
هر کلمه سنه ایک قشک ورسونلر

Kaynak: Hasan Bey Zerdabi'nin Arşivi.

فی ۱ شعبان سنه ۱۲۹۲

فی ۲۱ اوتبرست روسیه سنه ۱۸۷۵



هر کس اوز ایشلری باره سنده بو
غازیتده اعلام نامه لر باسدره بلوز یله
اعلام ناماگری باسدردان کسلر لازیمده
که اعلام نامه تک هر کلمه سنه ایکی
قیق و پرسوالر

غازیتک قیغتی
بر سنه ایکی
آلی آلی
پوشت خرجی غازیت باسدران ایلدور

بو غازیت چاپ اولدور قاققز ولایتک باذکوبه شهرنده هر کس اعلام نامه لر و مکتوبات کوندرمک خواغش ایشه غازیتی چاپ ایتدوردنک
آدینه کوندرسون غازیت آلیاقه خواغش ایدن کسلر غازیتک یوخاروده ذکر اولان قیغتی لازیمده غازیتی باسدرانک آدینه کوندرسونلر و
اوز آدلاری و ساکن اولدوق یئرلی یازوب معلوم ایه سولر بو غازیتی چاپ ایلدور باذکوبه غمنازه سنک معلمی حسین ملک زاده زردانی

باسدره اقدن بزیم مرادیز اولدن مشیعت بردار اولماقتمز اولسیدی
اونک قیغتی کرک ایگری بلکه اوتوز منات قویدوق کیچن زمانک
زحمتی و خرجی کنارده قویوب شمدی اولنان زحمتلردن و خرجلردن
سویله که بزیم مشیعلدن جمع اولان مبلغ ایشدی غازیت اولنان خرجه
چاتشور و بزیم زحمتلرک عوضنده بو حالده نه که بزه برجه برغوش
قالمیور بلکه آتوجاق ضررده اولور بزیم زحمتلردن چخوب
بر مطلبی اوزن یازوب اقادوب چاپ خایه و پریشک ایلد زحمتلر
خلاص اولسیدوق چوخ خوش بخت اولوردوقی آما ایش پیا
دوشوبدر که بز کرک چاپ خانه دهده ایشلک و دیناره هر غازیتی بش
یا اون ادم انشا ایدور اونی چاپ ایلدن حرفلری دوزن غلطلر
دوزان باشقه کسلر اولور آما بو ایشلرک هاموسینی کرک بن تا
اوزم کوروم حتی بزیم مسلمان شهیده بر سوادی اولان مسلما
یوخدر که غزیه باخوب اونک غلطی دوزلسون یا حرفلری دوزس
هرکاه بو زه لردن اوتوق زحمت اولماسیدی که برطورد یولاک

اکیچی غازیتک مشیعی مامرم ایدور که غازیتک اولمچی نومزه سی
سالتورب قورتادوبدر اونکا بنا تازدن غازیت استینه او نومره
کرکدرلیمه چکدر



بر ایدر بزیم غازیت چاپ اولور آما اونی اوغرانلرک بوچاقه جن بز
چکدی بکدن زحمتلردن خبری یوخدر آتبه بو ایشه کیرنده او زحمتلری
بز قبول ایشوشونک اونکا بنا ایشدی اولنری اظهار ایشکی لازم
با یوروک آما بزه مایومدر که بعض کسلر بزیم ایشه آتوق دقت
ایدورلر بو دقت ایدن کسلر او زحمتلردن بر آزدانشماق واجب
باروک و دورت ایلد که غازیتی چاپ ایشکه اذن استمشوک و
بو زمانده دینی کروب بو حرفاتی تاپمشوق بو زحمتلر هیچ بر
غزتی ارز تمشدن اوتری چاپ ایدن رانی اولماز و اگر غازیت

دوك اما درد بود بزيم الله زحمتن وار که غيری غازيت باسدرا نلرک اولردن هيچ خبری بوخدره اولا بو حورفات استنبولده النوب چونکه بزيم دلده بعض حرفلر مثلاً ک ر ر لا ارتوق ايشلور اونکا بنا اول حرفلر غازيته چاشمبور بو سيبه بر مطلبی يازان وقتده نه که اول مطلبک مضموتی و غيری احوالاتری بوخلیوروق اما مذکور حرفلر از ايشتمکدن اوتری بعض سوزلی کوتوروب اونک عوضنده باشنه سوزلر يازروق که بو سوزلرده مذکور حرفلر اولماسون البته بيله اولان صورتده مطلب بز استديک بز کیمی واضح اولمير و بونی دقت ايدنلر بزه تقصير حساب ايدورلر • ثانيا بزيم مخصوصی چاپخانه مز بوخدر غازيتن غويرنسکی پراولينه نك چاپخانه سنده باسور البته اوزکلر بزيم ايشه اوزن کیمی جان ياندرمير و بو باره ده اولان کسرلر بزيم تقصيرمز دکل پس بزه دقت ايدنلر بو غازيتک کسرنی کورنده کولبون کولمک یری دکل سيز اغليوز که بزيم مسلمانلرک برجه غازيتنده باسدرا ماقه ادی بوخدر •

اين وزراعت خبرلری

مال سوطندن ياغ قايره اقدن دانشاجاق

«ابتدای کچن نومره لده باسولر»

مذکور غولشتینیا قاعده سی ایله سوط سرمک ایچون تعمیر اولنان غمارتک خرجی چوخ اولدوقینه غوساندر آدلو کس سوطی بر اوتاقده سرور که چوخ قوری و تمیزدرا ایچی تخته ایله دوشنوبدر و آغوشقه لری شمال طرفه در بو اوتاقده قشده بوخارو قالبور و یابده اونک آغوشقه لرن آچوب سرین ایدور • اگرچه بيله آغوشقه لری آچماق ایله اوتاق چوخ سویدماق اولماز اما اوتاق تمیز سخلان دوقینه سوط قابری دکر واتی اولدوقینه و سوطی آز وقت سرلی ساخلاماقه بنا اوراده سوط ترشمیوره اورانک هواسنی تمیز ساخلاماقدن اوتری سرلش سوطدن سوای اوراده برشی مثلاً شور یا پنر ساخلامیور حتی بر دامچی سوط یره دوشنده اویری استی سوایه تمیز ایدور خلاصه اوتاقک

هواسنی تمیز ساخلیور که بو تمیز هوا سرلش سوطه دکنده اونی ترشدمسون • سوط سرلن قابلر آغ دمیردن قابلرلرک ایچینه سوطی بز بارماق در یئلیقه توکوب ایگری یا ایگری ایکی ساعت سرلی ساخلیاندن صونکره قابلرک آلتدن پوچلینی آچوب سوطی سوزوب قیماقی نیوب یشدروب اوندن ذکر اولان غولشتینیا قاعده سی ایله یاغ چالخور • مذکور قاعده لردن سوای سونیق طرفلرده شوارس قاعده سی ایشلور بویک چلک لری سونیق سو ایله دولدروب اولنرک ایچینه آرشین یاریم در یئلیقه سوط قانی سوط ایله دولدروب سالورلر که اونک آغزی سونن چوله اولسون چلکک سوینه پیدرینی بوز سالماقیه سونیق ساخلیوب اون ایکی یا اوتوز آلتی ساعتدن صونکره قیماقی نیوب یشدروب اوندن ذکر اولان قاعده ایله یاغ چالخورلر • چونکه مذکور قاعده لری ایله سوطی سرول اوندن قیماق نیوب یاغ چالخاماقک خرجی و زحمتی چوخیدر و اوندن ماسوا ایلدیم شاخینده یا قابلر تمیز یورمیانده سوط ترشیوب بلمره خراب اولور اونکا بنا اوروا اهلی بو حالده قیماق ییماقدن اوتری ماشین ایشلور اول ماشینک قیدی آتمش منات در بو ماشین عزابه چرخنی کیمی کیرده در و شول چرخ کیمی اوز اوختک چوره سته قزاور اونک ایچینه سوطی توکوب چرخنی برک قزاندورلر که بر دقیقه ده دورت یوا دغه قزاسون بو زمان یاریم ساعت مدتده سوطک قیماق تمام یفلور • کان سفر چیی سوطندن و قاتخدن یاغ چالخاماقدن دانشاجاق

علم خبرلری

میشه سالماقدن دانشور

میشه نك خیرینی هر کس بلور میشه دن اوزره اودون قورور اونک آقاچارندن اوزره اولور و غیری شیلر تمیز ایدوزلرک خلاصه میشه دن اودون و هر بر قسم حاجت عمله کامکین هر کس با

اولدورده ماسما ايشجان ايله بلنوب كچه ميشه اولان يره زياده ياغش
 پانور اوله ميهه بر آتوق نم اولور يعني اورانك هواسنده سو
 ايله چوخ اولور و بيله هواده سو يوغى زياده اولماقه بنا او يرك
 ياي چوخ استى و قورباتوق و قيشى چوخ سو يوق اولميور و برده
 ميشه سو يوق كولك كلن طرفده اولانده او يري كولك دن
 محافظت ايدور . چونكه قديم زمان ميشه چوخ اولدوقينه انسان
 اونلك خيري بلميوب دونلوا دمك پول قدرى بلمين ولي عهدى او پولى
 تلف ايدن كيمي اونلرى تلف ايدوبدر اونكا بنا شيدى ميشه نك
 خيري بلوب هر ولايته ال ايله ميشه سالماقه سى ايدورله چونكه
 بريم قاققازدهده پوچاق سو مكه دايانوبدر يعنى بزده ميشه لر يعنى
 قروب تلف ايتشوك و هر طرفدن يايده مصلا صداسى و قيشده
 ترك توسديسى كاور انكا بنا لازم بلوروك كه بوراده ميشه سالماق
 قاعده سين بيان اينك . البته بر قوتلو پرى حصار لينده اوراده اوز
 باشنه ميشه عمله كاور اما بيله ميشه ده عمله كلن آقاجلر اكرى
 و آچاق اولدوقينه كوره اونلردن يعنى حاجت اولماز بو سببه اونك
 شيرپده آز اولور اونكا بنا ميشه فى ال ايله بيله سالورله هر آقاجك
 عمرى بر اولماز مثلا سوكت آقاجى ۱۰ ايله پتشر ايسه چنار ۶۰
 ايله يتشور اونكا بنا بر كس مثلا پالود آقاجندن ميشه سالماق
 استيورايه و امتحان ايله بلورايه كه پالود ۳۰ ايله يتشور او اوقنده
 ميشه سالنان يري ۳۰ يره حصه ايدوب صونكره بر قوروقى ينى
 باخچهنى ۳ يره حصه ايدور باخچه نك بر حصه سين شوخم ايدوب
 اوراده پالود تخمى اكور كلن ايل باخچه نك ايكمجى حصه سنده
 اكور و اوچمچى ايل اوچمچى حصه سنده اكور صونكره ميشه يري
 كه ۳۰ يره حصه اولنوبدر اونك اولمچى حصه سين شوخم ايدوب
 پازده باخچه نك اولمچى حصه سنده اكلن پالود آقاجلرين چقاروب
 او اوچ ايليق آقاجلرى ميشه يرينك مذكور اولمچى حصه سنده
 شتل ايدور كنه بازده باخچه نك اولمچى حصه سنده پالود تخمى
 اكور پازده ميشه يرينك ايكمجى حصه سين شوخم ايدوب باخچه نك
 ايكمجى حصه سنده اولان اوچ ايليق پالود آقاجلرين اوراده شتل
 ايدور بو نوال ايله تمام ميشه يرنده جرکه ايله و بر يرندن بش يا

التيه ارشبن آرازم آقاجلر اكره . بيله ميهه نك بر طر طرفده تاليه اكلش
 و بر طرفنده اوتوز ايليق يتشومان آقاجلر اولور اوتوز ايليق آقاجلرى
 قروب اونلك يرين شوخم ايدوب بر ايل تاخل اكورب كلن طيلك كنه
 اوچ ايليق پالود آقاجلر بيله شتل ايدور كلن ايل ميشه نك ايكمجى
 حصه سين قورور خلاصه هر ايله اونك بر يتشمش حصه سين قروب
 صاتوب اونك يرين بر ايل تاخل اكورب صونكره شتل ايدور اونكا بنا
 دايما هر ايله يتشمش پالود آقاجى صاتور . بيله ميشه فى يخشى دا
 كه داغلك باشنده يا سو يوق كولك كلن طرفده سالاسن . اونك
 داغلك باشنده سالماقك خيري اودر كه بزم بولاغلك و چايلر داغلك
 ياغان ياغش و قار سويندن عمله كاورلر داغلك باشى ميشه اولدوقينه
 اورايه آتوق ياغش ياغدوقينه چايلر و بولاغلك سو يده زياده اولور
 اوني سو يوق كولك كلن طرفده سالماقك خيري اودر كه سو يوق
 كولك دن او يري محافظت ايدور . بيله ميشه فى ياتوردن و مال لر دن
 ساخلاماقدن اوتري يخشى در كه اونك چهار ايل ايلين قندك ايدوسن

بطورسكه دن مگتوب

راستور و ولاد قفقاز دمير يولى اوغوست اينك اولندن ولاد
 قفقاز شهردان راستور و روسيه طرفنه بي مانع مسافر و يوك كوتورور
 بو ايل دمير يول اچلماق سيبه كه كرايه اوچوز و مسافر تر و راحت
 يول كيدر روسيه شهردنن و غيرى مملكتلردن بطينورسكه ده اولان
 معدن سولاريندن منفعت كوتورمك ايچون اولقدر مسافر و ناخوش
 كلوب كه مسافر خانه لره ير اولميوب و شهر ايچنده اولان بوش ايا
 كلا كرايه ويريلوب مثلا بر ايو كه بش ارشبن طول و دورت ارشبن
 عرضى و ارييش ۳ منادن ۵ مناه قدر كرايه كوتوروب . مذكم
 مسافرلكه ۲۰۰۰ دن اوتوق حساب اولور بالجمله هر يره
 تخميناً ۳۰۰ منات شهرده خرخ ايله سه ۶۰۰۰۰۰ منادن اوتوق
 شهرده دادستد او اوب و اهلى منفعته يتشور . هيچ بر ايل
 قدر مسافر و ناخوش ممالجه الملك ايچون بطينورسكه كلمه ميشد
 بو كثرت و خلقون بو مرتبه ده جمع اولماقينه دمير يول اچلماق
 دمير يول هر ولايتدن كه كيچوب او يرون اعلانك خوشبخت

EK-5

Ekinci Gazetesi'nin 1876 Yılında Yayınlanan İlk Sayısı

فی ۱۶ یانوار روسیہ سنہ ۱۸۷۶

۱۲۹۳

Azerb.

1-4

غازیتک قیمتی

بر سنہ ایتمی - ۳ منات

التی آیلیمی - ۱ منات ۵۰ قپک

پوست خیرجی غازیتک باسدندان ایله در

اکسچی

جمعه کونی

اولمجبی نومبر ۱

اعلام نامه و مکتوب کوندن غزته فی چاپ ایلدنک آدینه کوندرسون • بو غازیتی چاپ ایلدور باد کوبه غمنازه سنک معلمی حسن ملک زاده زردابی

تاجلیسی

بر قسم اوت کوکلی و تخمیری اما درملن ایچون ایشتن شی اولسه
 کرک اونی ماتمه حکیم باشنن عطده اذی اونسون ۵ آشاقولمش
 یا قوبلمش کونلر اوندن قیرلمش تکبدر قویون کیچی و دوشان
 دیلری ۹ دوزشادر نلک ذاغ کوکرد چاخماقداشی کول و لاک ۷
 قتران یا پشتان بیبی و بیبی شمی علفیاتدن حاصل اولان یاغلو
 سابون ۸ کندر چورال حسیر ۹ الده توختان پنبوق و کتان شیلر
 ۱۰ الده توختان ماحوت و کیچلر ۱۱ میتقال لک پنبوق اییک
 کتان و اونلردن توختان دستماللرو قورشاقلر بر قسم قتان ساب
 ایشمه ۱۲ روس پایاقلری الجک جوراب ۱۳ فقر فقرا آکیتیه و
 آیانینه کین شیلر ۱۴ قزلدن سوی بر بر ممدندن قیرلمش کوچک
 شیلر کیریت پایروس و پول قابلری چتیرلرکه اییک پارچه دن اولمیا
 آینه که اونک اوزونی سکروانی اتی کرده دن زیاده اولمیا ۱۵ بر بر
 روسیه ده قیرلمش اغاج ساخسی و شیشه قابلر اقوشته و لامپا شیشه
 لری ۱۶ مرزاعات اسبابلری و عراده حاجتلی ایکنه سنجاق و دمیرجیلر
 ال ایله قیردوقی شیلر ۱۷ آت قیشی ایر پالان و مرعزادیه و کرشه به

جتابسردارک حکمنه بنا مارت آتیک اولنه جن قفقازده دادستدایدنلر
 کرک اوزلیشه شهادتنامه و بلیت آلسونلر اونکایتا بو حالده بزم دادستد
 ایدنلریز تمام فکره کیدوبلرکه آماهانسی قسم تجارلسکنه اوزلرینی یازدوسونلر
 واولسکنده اونلرک نه اختیارلری اولاجاق بو سیلره بز اوزمه واجب
 بلوروک بقدر مقدور اونلرک اختیارلرینی معلوم ایدک • دادستد ایدنلر
 اوچتسمدر اولمجبی و اییکمجبی قسم غیاندی حساب اولنور اما اوچمجبی
 قسم غیلدی دکل و اوزیده بییش فرقه در بریسی خورده آتش ویرش
 ایتک بریسی ماللری یوک ایله کزدورنک بریسی ماللری الده کزدورنک
 بریسی صنعتکارلیق و بریسی عامللیق • بو سفر خورده آتش ویرش
 ایدنلرک اختیارلردن دانشاچیروق • مرخورده آتش ویرش شهادتنامه سی
 آلتانکس ایکی قسم دکان آچه بلور یا اورتلویرده مثلا کاره انسراده یا آچوقبرده
 اورتلویرده آچلان دکانده مانه بلور ۱۱ بر بر قسم تاخل و اون ۲ ات باغ قوش
 موت و صوتدن عمله کان شیلر ۱۳ سبزیات حبوبات و میوه ۱۴ بر

قالبزوب چوکروب ازنگدن اوتیدر تختنی کوتانک بانسنگ بوکینه
 کواسن باشلان یره بر کدورلر تخته دوز اولسه شوخی یخشی
 چوکرمز کرک کوتانک اورتاسی چوکک اولا و بیله تختنی آقاجدن
 قایمق چینی اولدوقینه اونی دمیردن قایمق یخشیدر تخته کودک و
 اورتاسی چوکک اولدوقچن شوخی یخشی چوکروب ازوراما اوزون اولدوق
 چن اونک چوککی آزالوروشوخی یخشی ازبورلکن کودق و چوکک
 تختهلو کوتانک چوخ اوزون تختهلو کوتانک از کوچ استردمیردن قایلرش
 یخشی کودک تختنک اوزونی بر آرشین بر کردن بر آرشین بر چرکه جن
 اولور اما اوزون تختنک اوزونی بر آرشین اوچچرکدن ایکی ارشین
 ۲ کره دن اولور تختنی کوتانک ساق طرفینه محکم ایدورلر اما بیله
 بر طرفه برکنمش تختهلو کوتانکله آتجاج دولاما شوخم ایتک اولور
 یعنی اونی ایله سورمک اولماز که ایکی جزوق یان یانه دوشسون اونکا
 بنا داغ یارنده که دولاما اکمک مقدور دکل تختنی ایله محکم
 ایدورلر که بر طرفه کینده ساق طرفه ایسه کرو قایدنده اونی سول
 طرفه بر کدورلر و جزوقلری یانیه چکورلر اما بیله تختنی دکشکن
 کوتانک شوخی یخشی ازوز ۲ کنه یعنی کوتانک بناسی • که
 کوتانکی دوز ساخلامقندن و اونک حصه لرن برینه برکدمکدن اوتیدر
 کوتانک دوز دورانده جزوقلیده دوزچکرکه اوزون و اننی یعنی آقر
 اولدوقچن کوتانکی دوز ساخلامق آساندر اما یونیکل اولدوقچن هیله
 ساخلامق چیتندر اونکا بنا کهنی دمیردن قایمق یخشیدر که او
 کوچک و آقر و محکم اولسون کهنک اوزونی اوچچرکدن بر ارشینه جن
 و اتی ایکی کردن ایکی کره یاریمه جن اولور • ۵ قره کوتانک قری
 اونکا مال قوشمقندن اوتیدر اونی آقاجدن یانام دمیر اولان کوتانک
 ایچون دمیردن تعمیر ایدورلر اگرچه قری دوزده قایورلر اما اونک
 قنچ تاغلان یری بر آق فانیق اولسه یخشیدر اونکا بنا که بعضی
 وقتده کواسن شوخی آتیندن کسور تخته اونی قالبزور اما قنچ
 اونی بوکردن کسوب قورتاریمو بدیر اول وقتده شوخم قرک قالبخاقیریه
 دیره نوب کوتانکی نکلنده قنچ شوخی کسوب تمام ایدور • دیگر چکسین
 کوتانک قرینک اوز و لیمی بر آرشین اوچکره دن بر ارشین ذورنکره
 یاریمه جن و اوجی یا قالبخاق یا آشاقه اولور اما دیگر چکاو شیکنک

لازم اولان شیلر ۱۸ کاغذ قلم مرکب قلم داوات ۱۹ ایشلمش ستولر
 مائتار و قاپمازان ۲۰ کوهنه کتاب ۲۱ بر بر شی که اونی خرچسین
 صائق اولور • اچوقیرده اچلان دکانده صانه بلور : ۱) جای قد وبال
 ۲) اوز دویک نشسته چورک سوخاری ۳) سبزیات میوه مزیا ۴) یاغلی
 ایشتن تغملر ۵) بر بر قسم یاغ ۶) خورکه دادوریمکدن اوتری
 ایشتن شیلری مثلا استوت دوز و درمان اوتلر یکه اونی صاهتمه
 اذن اولا ۷) سیرکه وغیری سوقسی شیلری که خورکه توکلر
 ۸) بر بر قسم ات بالغ و اولردن قیرلمش شی ۹) یومرله صوت و
 ایزدن عمله کان شیلر ۱۰) کوکرد زک زاغ نشادر چاقماقداشی ۱۱)
 قتران یا پشتان ۱۲) بر بر قسم شمع و ساون ۱۳) کاغذ قلم و
 غیری یازی ایچون لازم اولان شیلر ۱۴) تکش ایچون لازم اولان
 شیلر ۱۵) روسیاده قیرلمش قابل • اولردن سوا ایچوز ممدتلدن
 قیرلمش کوچک شیلری بر بر قسم سوپورکه چورال الک قلیروسیچانه لری
 بر بر قسم پاماد که باشا سورتالرو واکس که چکمیبه سورتالرو و اشاقلر ایچون
 اوزون شیلری که اولره اغروشمه دپورلر و کبیرلری • اولمچی سیاهینک
 شیلرن اتجاج اولتوریده اولان دکانده ایکیمچی سیاهینک شیلرن
 اچوقیرده اولان دکانده صائاق اولور اما اولشیلر که بر ایکی
 سیاهینده ادلاتوب بر ایکی ذکر اولان دکانلر ده صائله بلور • شهر
 جماعتک التماسه بنا جناب سردار ذکر اولان سیاهیلده ادلاتان
 شیلری دکشتره بلور • اولمچی سیاهینده ذکر اولان شیلری شهادتنامه
 آلمش بر بلیت الماقلیقیه صائاق اولور بشرطیکه اولشیلر صائالیر
 تیرن بر اولسون یعنی تخته یا ستول اوسته یا تخته دن بنا اولتمش
 کوچک بو ایچنده که اول ایپیده چادر کمی تیردمک اولسون همچنین
 دکان چوخ کوچک اولسه که اونی بر اوتاق حساب ایتک اولمایا
 بیله دکانده اولمچی سیاهینده ادلاتان شیلری اتجاج بر بلیت الماقلیه
 صائاق اولور بشرطیکه بر شخصک بر شهرده بر عدد بیله دکانی اولا •

اکین و زراعت خبرلری

۳) کوتانک تختنی • تخته کواسن و قنچ کسدیکی شوخی

اولور اما بلی اولماز پس کرک قلبک آینه سین پاک ایتک تاور
عقل اونکا تائیده اولوب ظلمت جهلی کوتورسون نیجه که کونک
ایشیتی کورکوزنه کار ایتن همچنین عقلمه بدن عالمینک کونیدر
کرک قلب کوزی آچوق اولسون تاور عقل اونکا تائیده اولوب
ایشقنوب عاری درک ایتسون • کان فصل جهلی مذمتنده و تربیتک
وضفنده ... تائیده به الرحمن حدیثک شرحنده ذکر اولونجیق •

احسن القواعد

اکینجی غزته سنک ۱۱ نومرئده ۲ فصل علم ابدان بحثنده یازلمشیدبی
فصل اول احسن القواعد که اوز خیالین طرز مناسیله که اسپاب
بدنیته منکر اولمیوب بر داشیله مین بر بوداغی و رویدر • فصل
ثانی باد کوبه او ملا که بیش مطلبی ایله رد جرابه اکفا ایتوب
عرب عورتی یوزن اورتک استیوب عورتینن آجان کمی
اوزکه ملتله ساتاشوپدر ملا یمنکور جنبندن التماس ایدرم که مطلب
خسه ناک بحثلین بر نوعیله که مجبداً بحث وارد کلمه سنک ادا
بیورسونلر • اولمجبی مطلب که ملا بیورمیش مسلمانلرک عقل معاش
الرزندن ویرمکی به تاندرا کر بیله اولسه اونلرک نعم وجودلری معدوم اولوردی
اولا آکر دیسه که معاش دن اهل اسلامک مرادی محض حلق و
داق و جلقدر بولر بالجمله به امدده تاپور بلکه حیواناتک مقای
بواجتی اوزندن رفع ایلمکده انساندن اورتقدراونکابنا که حیوانات دنیاه
کلندن هیچ بر کومکیجه و اونی محافظه ایدنه محتاج اولمیوبدر حتی بر
ناخوشلیق اونلره یوزورسه بعضی علفیاتی بیکیله اوزلرینه معالجه ومداوا ایدورلر
اما بخلاف انسان که مرحاتده اوزندن غیرسه محتاج برپس انسانک
شرافیتی حیواندن نه ایله اولاجقدر • ثانی مدعی که اهل اسلامک
نه قرانته نه پیغمبرینه و نه حدیثینه قابل دکدر و بوسوالی مسلمانلرک
پایه فضل و کمالین بلمکدن اورتی ایدوبدر آکر دیسه که بن علم
ابدان و عقل معاشک مقصودین سررشدوم که باوم حضرتک مرادی
اول کلامدن نه ایمن ظاهری مناسین مکتب اوشاقلری هم بلورلر
تمصب وجدل یولیه میدانه کلوب بو آیه شریفه ناک که کل حزب
بمالد هم فرحون یازولر معنی سینک نم سوانه نه مناسیتی وار •
ثالثا آکر دیسه که مسلمانلرک نعم وجودلری عدمه مبدل اولماق علم

اولمجبی همیشه قالدخاق اولور اونک اوجی قالدخاق اولماقینه بنا قری
بر آرز قسه ایتک ویری دین یا دایاز شوخم ایتک اولور • ۶
دسته • دسته کوتاتی دوزساخلامقدن اورتیدرسته اکی اولور اولر آگری
و اوزون اولدوچن یخشیدر دوزغوردر دیکرچکلر کوتانه بعضی وقتده
بر دسته قاورورلر اما اونی بردسته ایله دوزساخلامق مشکدر •
مکتوب

کیچن فضل بنا کرک عقلک وضفنده عرض ایدک اولاعقل ندور
ونیجه دز غزته ده کنجایش اولماز اما عقل معروف بین الناس که
دیزل فلانکس عاقلدر کورک بو عقل مازید ریاکسی بلی بو عقل هم مادی
درهم کسبی مثلاً برک کورنده اولان سوکمی نجه که اونک اوستندن
تیراقی کوتروب ایشدتمک و قوتلندرمک ونهر ایدوب قوریدرله آپارمق
سییله اویر زنده اولور و من الما کلوشی حی اواراضی امواتده باغ
و بساطین کلور یا حین اشجار اثمار عمله کلور که خاق بهره مند و
لذتیردار اولور همچنین عقایده ایشدوب جهالت تیراقین اوستندن
کوتروب تحصیل کمال سییله بانات حرفت و اشجار صناعت عمله
کبورور که خاق بهره مند و مشغول تقع بردارایت اولورلر متفرق و
پیشان اولزلر پس لازمدر عقل معاشی ایشدوب عام ابدان اخذ
ایتک اولا اکل و شرب محتاجدر علوم زراعته حفظ صحت دفع
مرض محتاجدر علوم طبایه مابوسات و سایر مایحیه اجلمه محتاجدر
علوم صناعت و تجارت و قص علی هذا مر عمل ایچون اونک علمی
لازمدر العلم ثم العمل العمل و بلا علم و بال انسان عمرینک
ابتداسندن انتهاسنه قدر محتاجدر تحصیل علومه اطلب العلم من
المهدالی لحد اما نه اینکه کرک بر ادم جمیع علومی اوکرونوبلسون
بو محالدر و هیچ برین اتمامه یرمک اولماز لازمدر بر کس بر
طله که شروع المدی اونی متناهیه یرسون یعنی اونک جمیع اصول
و فقهین بلوب مقام اجتهاده یشسون که صکره اوزی او علمدن بر
علم دیکر اختراع ایدوب یا او علمه رونق تمام یرسون که جمیع علوم
بر برندن اقتباس اولوب آرتار و بونلرک هاموسی محتاجدر امتیه • پس
تحصیل علوم انانه واجبدرنیجه که بزیم پیغمرک بو فرمانشدن معلومدر
الناس عالم اومتلم و الباقی هیچ یعنی ایشک آری که نشی

یا هائسی مسلمانک تدبیرله ظاهرا اولورد که نام ابدان اولدوقین ثبوت ایدر علما
اولده چتان اولدا • بیسی یازینجی • حیسی

تازه خبرلر

پیتربورغده بر پادشاهلیق کتابخانهسی وار که اونک بر ایله ۸۰۰۰۰
مناب خرجی اولور اولکتابخانهده ۹۰۰۰۰۰ پاسا ۳۰۰۰۰۰ یازما
کتاب و ۷۵۰۰۰ کتابهرتی وار قیدتکر کتابلری شیشه آتده ساخیلورلر
که اونلر دکسونلر اوجمله دن بر قزل جلدلو قران وار که قیمتی
۳۳۰۰۰ منات • کتابخانه بر کونده صبح ساعت اوندن اخشام ساعت
دوقره جن آچقدر و بر کس اولزمان کیدوب اوراده مفته کتابلرو
غزتلر اوخیابلور • هر بر دیله چاپ اولنان کتابلری و غزتلری اوراده
تایماق اولور و اگر بر کس بلسه که فلان کتاب بوخدر اولوقته
دیه بلور که اونی تاپوب ایکی هفته تک مدتده اونکا اوخومعه ویرسونلره
بریک شنبه کونی کتابخانهسی بر کس کدوب تماشا ایله بلور
اوراده بر دفتر وار که بر کتابخانهسی کدن متشخص آدم اونلر اوز
دست خطیله قول چکورا و جمله دن حضرت نصر دین شاه اونکا
قول چکوب • عسکر کورانی

آوستریا وزیرى آندراشی یازدوقی شرطنامهسی عثمانلو دوتینه معلوم ایدوبلر
جناب سدراعظم جواب ویروبکه دولت اوزی خجیرست طابیطینه
لازیم اولان اختیاری ویروبکه آما ایسکایدن سوی تمام اورویا
دولتلیک وزیرلری تمکید ایدورلر که عثمانلو اوشرطلری قبول ایسون
فرنگ میشو بر ماشین قیروبکه کونک استیسی ایله اشلور قازانک
اوسته بلوردن بر آینه قیروبکه کونک استیسی یغوب قازاندهکی
سوی قینادوب بوغه دوندورور و او بوغ ماشینی ایشتدور
۱۵ کوندر که روسیه دن کان بوللر قار شمت ایلیکینه باغلاوب
و بوشت کامیوب

غزتلرله یازورلر که بزیم روسیه دولتی کاغذ پولین ساخته قیران چوخ
اولدوقینه تازه کاغذ پولی کسدره جک

نورنیسکی باوانه تک منابه... ۱۸۰۰

ابدان و عقل معاش مسلمانلرک آراسنده اولدوقین ثبوت ایدر علما
اسلام و قبح نمازک غایبه متوجه اولسا اینه شک ایملر که
مسلمانلرک انا قانا نغم وجودلری عدمه مبدل اولور اول وقتده
ایته اونک علاجینک دالجه اولوردیلره رابما دوتانکه بر طایفه اوزینه
مناسب سلیقه ایله معاش و حفظ ابدانلرین حفظ ایدوبلر مثلا اکتیجلیق
علملرین تکمیل ایتمک ماشین کتوروب اقلی ۵۰ فله تک ایشرین بر
آدم ایتمکله محصولاتی آتوروب خرجی آز ایلمکله بخار کیملری
و دمیر یوللر قیرمقیله و کتله یوز بیله صنتلره تطیع ایدوب اسباب
استراحت و اسایش خلقه درست کتورمکله و اقسام علومده ترقی
ایلمکله و بونلره مناسب عمللره نه که اوزلری بنفسه حفظ ابدان و
معاش ایدر بلکه مسلمانلر ونده احتیاجلرین رفع ایدوب بو طریقه
دولتینه و ملتینه قوت ویرورلر و بو مراتبک هیچ برینسینک نهینه
نه بر آینه قران و نه بر نص نقلی و عقلی واریردور • بزیم خلقک
جمله باسری و بالکل اسباب استراحت ز آینه دن دوتوب سوزنه کمی
که باسری تیکرورق خارجه صنتکارلرینک عملدر اسلام اهلیک جناب
آقا هائسی صمتین بونلره مقابل دوتاق روسیه ولایتدن کلن اوندن بایراملر
یزده حلویات قایروروق کرچک دانهسی که مسلمان ولایتلرینک جمله
سندله اکلوب عمله کلور و بعضی ولایتلره اونک یاغنی ققط عوضنه
یاندورور اما بزیر ناخوشه ویروبکه لابد قالوب اونک یاغنی خارجه
درمانخانه لردن آوروق • خامسا حضر تر رسول آله جمیع علوی علم
ابدان و علم ادیان منحصر بیوردیلر علم ابدانه و عقل معاشه حکما
حکمت عملی آدقیدیلر که تکثیر ابدان انسان و حیوان و نباتات
و حفظ انساد جمادیه نیاوتمیر و حفظ عمارات و اخذ قلزات ر
اونلره تصرف ایلمکدن عبارتدر آیه الم تران آله سخر لکم مافی
الارضی و الفک الی آخره • باد کوبه ده یوز ایل بوندن اقدم علما
و فضلاء اسلامک و جود مبارک لریله باد کوبه نطقندن اوچوز تومن
ایران پولی یوز مین زحمتیله و حول اولوردی آما کیچن ایله ۱۶۹۵۹
پوط ایران مملکته ۱۳۱۹۷۶۶ پوط روسیه مملکتلرینه نطق جومری
پاروبدیله پوطی ۵۰ قیکدن حساب ایله ساق ۶۶۸۳۶۲ منات ۵۰
قیک قطع سفر نطق فلان خلطندن جومر قیمتی اولور بوتقی

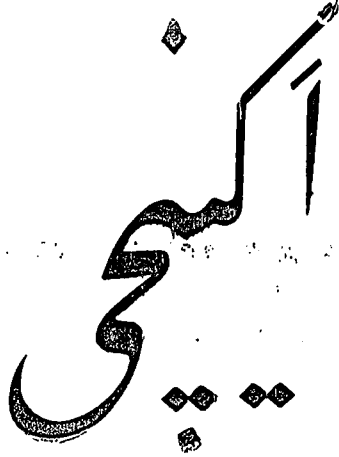
ق ۱ باتوار روسیه سنه ۱۸۷۷

ق ۱ محرم الحرام سنه ۱۲۹۴

عزته نامہ ازہی

۱ سنہ پہلی ۳ ہفتے
۶ ہفتے ۱ منات ۵۰ قہکے

۲ ہفتہ لوق عزتہ



پہلے ہارمہ باسوران ایلور

۳ شنبہ کونی

اعلام نامہ و مکتوب کوندون عزتہ چاپ المذک انیزہ کوندونون ۵ و شہرچہ تپاپ ایلر باد کربہ غنائزہ سنک مطبعی سمن ملانجی یاد دوزدری

کہ بزم ملت غیرتی چکن مشتری لریمز
بو کلمہ لری اوخیاندن صکرہ نچالنےک دفتر
خانہ لری کی غزتہ ایلر دوب غیرلہ ییلاق
ایہ آکچنی بو میان ایلدہ ساخلاسونلر بوخسا
ایک باشنادیکے اون چقاروق مشکل اولجی ہ

دفترخانہ سندن غزتہ کتوریرلری ایکجی ایلی
آکرچہ نچالنےکے دفترخانہ لری کنہ خواہش
ایلمشدی لری کہ غزتہ ایلر دوب کند اہلنہ
پایلاسونلر اما اولجی ایلی غزتہ اونلر وقتندہ
ورمہ کلریشہ و پر نچہ غیر سیبہ کورہ مشتریمز
برہ بر ازالہ شدی بیجی او ایلی ۳۰۰ غزتہ

بو نومرہ ایہ کوندون سباحی لری عسکر
کوننی مسکر شہریندن یازوب کوندوب
دریندن مہدی خان اوسیرف قیطافی ۱۰
ہنات کوندوب کہ غزتہ چاپ اولمہ مصرف
اولسون و یازکہ ہر آری ۱۰ منات کوندوب چکے

افعال اہل دہاب

جما ہیر مہنہ آمریہ دولتک ٹوپوق
شہریندن یازکہ اولک اہل توبق ساخلا
مقدن چون منقیم بردار اولور بر ٹوپوق
شہریندہ ہر کوندہ بر میلون آتی یوز مین
بو مرتا بیلور اونکا بنا کند اہلنک ہاندہ بر
بوختلی ۵۰-۶۰ توبق ساخلوب اونلک
یوسرتاسنی حاتم ایہ دولارہ بر تاجر ۲ مین
توبق آوب اونلر ایچون حنلر تمیسر ایلدوب
ایندی بر نچہ ایلدن صکرہ اولک ایلدہ ۹ مین
منات یوسرتا حاتمقدن مداخلی اولور

اپدی پس نہ کہ نچالنےکے دفترخانہ سندن
غزتہ ایلمک حتی اولزی غزتہ ایلر اونلک
قدری ازالہ شدی بو ایل بر نچہ سیبہ کورہ
امیدمز بوخدرکہ نچالنےکے دفترخانہ لری غزتہ
ایلر دوسون بیلہدہ آکر اولزی غزتہ ایلر اونلک
قدری کیچن ایل نیکی ازالسا تخمینا ۱۰۰ دن
زیادہ مشتری اولیاجی چونکہ ۱۰۰ اوخیاندن
اوتزی غزتہ چقاروق ممکن دکل اونکا بنا
کرکے بو ایل غزتہ نیجہ کہ کیچمشدہ
ہم یازمشدوق موقوف ایدییکے اما ایندی
زمانہ اویلہ سازش ایلمدکنہ اون برہم
ایتمک کلچلدہ اون چقاروق دشوار اولجی
اونکا بنا آکرچہ بو حالہ نتیج ۵۰ مشتریمز
در ادا کنہ اون چقاروق در

تلاخیلی

آکچنی غزتہ سنک مشتری ایلی بایل
آزالدقدن بر نچہ دفعہ یازمشوق ایندی
۳ ایلمک مدتندہ اولان مشتریزک حسابی
چاپ ایدییکے کہ اون اوخیانہ مشتری
آزالقمک عمدہ سببی معارم اولسون بزم
کندلرہ بوشت کیشدکنہ غزتہ بنا اولان
زمان جناب غوریا طردن اتناس ایلمشوق
کہ نچالنےکے دفترخانہ لری ہر بر شہرہ غزتہ
ایلر دوب کند اہلنہ ییلاسون بو سیبہ اول
ایلی جن مشتریمز وایندی کہ ازانجملہ
۴۰۰ قدر کند اہلی ایدی کہ نچالنےکے

مطبعی سمن ملانجی یاد دوزدری
۱۸۷۷

مئلانی اونی و هندراتی آرشین اولان انباره
میرمنی یئاندن ۳-۲ کون ایرلی اولنک ایچنده
۸-۱۰ مسقال کورکت یاندوب اولنک
توستی سستی ایوه ورانده اولنک ایچنده میوه
چوریز واوندن کورکت ایکی کلمز

حیراتک دراتک یاراسنی بیله ساغالتیق
اولور : ۱۳ مسقال بالوط آقاجنک قایینی
۱۸۸ مسقال سوده اوقدر قیناتیق کرکه
که اوسودن ۱۳ مسقاله قدر قالسون حکره
اونی سوزیب چیجه سنی اتوب سوبک
ایچنده ۱۳ مسقال قابیسیر سوغان دوغروب
تازهدن یاییم ساعت قینادوب حکره ۱۸۸
مسقال پی {دونتز پیی دخی یشی در}
قارشتروب سربالمره قورینچن قینادوب
حکره اونی ییزدن سوزیب سخوب اولنک
هاموسنی یارانک اوسته قوش قلمی ایله
یاغوب باغلیاسن و آکر اول یارا بو درمانی
بر دفنه قوریمدن یشی اولسا لازم در
که ذکر اولان قاعده ایله تازهدن درمان
پشروب قویاسان .

لاغر ادلو حکما یاز که ساغمال حیوان
یاغشدن عمله کلن کورلرک سوستی ایچنده
اول سوده زنده کالان ایدن کوزه کورنمین
حیوانلار اولنک ممده سندن قاننه وصوتنه کیچدکنه
بیله صوت دن بیان ناخوشاق عمله کلور .

آمر چاتک قارطوقلنده بر قورت عمله کلوب
اونی خراب ایلدکنه اورویایه اول ناخوش
قارطوقلی کتورمه قنغن اولمشدی اما
ایندی یازرل که اول قورت فرنکستاده
و غیرمائیاده هم عمله کلوب روسیه نیک
سرحدنه تشوب .

قریبنده سائلان میوه باغلابنه ملاحظه ایدن
حکمالرک بیسی یازر که داش کومرینک
سمالاسنی میوه آقاجنک دینه سورتنده اول
اقاجده هیج بر جوجی یاقورت عمله کلیدور .

بو ایل لوندون شهرنده عرب دیلنده بر غزته
چاپ اولور که بر کونده چیخریازرل که اولنک
چوخ مشتریسی وار . عسکر کوردانی

مکاتبات

انسان بر بر عمله ابدال ایسه اونی اترمه
سی ایدر خواه عمل معقول خواه غیر
معقول اولا از جمله عاشورا کونی که امام
حسین علیه السلام قتل کونی در او کون
خلق دسته بدسته اولوب تکایا و مساجده
جمع اولوب تمزیه دوتوب اغلار . نچه ایل
بوندن اقدم بر شخص تصور ایدوب که انسان
آق کفن و فان کورنده زیاده رقت بهم
ایدوب اغلار بو ملاحظه ایله بر نچه نفر
باشلارن تیغ دلاک ایله ده یدن جزوب
بوینلرته آق کفن سالوب سینه زولقیله تکایا
و مساجده بولسایله توجه ایدوبلر که
کاش عاشورا کونی بز او عالمده اولیدوق و
بیشمه کفن سالوب قاتمزی امام یولنده
توکیدوق اول بو عمل قفقاز ولایتنک قره باغ
طرفنده اولوب حکره کم کم ارتوب انه قمه
قلنج و کوردا آلوب اوز باشین چاپیق
هنر و تفاخر حساب اولنوب باشین جزان
بی هنر و کم جرئت حساب اولنوب و
تیریزده اولان قره باغلور عاشورا کونی دسته
باغلوب باشلارن چاپوب تکیه دولت کیدوب
و بر نچه نفر دوستاق آزاد ایدوبلر اهنا
بو عمل تیریزک بی منزه جاهل لرته زیاده خوش

آید اولوب بر محله ده بر رسمی کمال شوق
ایله معمول ایدوبلر بعدت یکه تیریز اماندن
سیار شهرزده اولان لرتکه اوشهرده اجتماع
ایدوب آق کفن اولوق بنالیدوبلر . ایندی
بورسم چوخ معمول اواب پس یشی
اولور که بو عملی ملاحظه ایتمک که آقا قواعد
موهوم و رسم مذموم حساب ایتمک یا
قواعد حسن بنا بر حدیث ما حکم به العقل
حکم به اشروع بو عمل هم عقل هم شریع
یاندنه قییح اولمته دلایل منکا تره وار
از جمله : ۱) هیج بر عاقل کامل آدم بو عمله
اقدام ایتمیور پس معلوم که فی نفسه عقل
بیله عمله اقدام ایتمکدن اجتناب ایدر ۲) اگر
غریب آدم که فی الجملة شموری اولا بو
رسمدن اطلاعی اولمایا خلقی اوزاقدن احوالت
ایله ملاحظه ایده قطعاً دیر که بونلر جنک
ایدولر و آکر بر آدم اونکا دیسه که جنک
برخدر قبول ایتمز و مرگه قبول ایسه اونلری
دیوانه حساب ایدر ۳) بو قسم تمزیه داراق
شریتده وارد اولمده قده داخل بدعت در و
بدعت حرامدر ۴) حکم شرع بودر که بر
عمل مستحبه اقدام ایتمک فعل حرام
یارتک و اجه باعث اولا او مستحبه عملک
اوزین ترک ایتمک واجب اولور ۵) نچه که
انسان هیج وجه ایله بر غیر ادمه اذیت ایده
بلمز همچنین اوز بدنه بطریق اولا اذیت
ایده بلمز و آکر ایسه کرکه حاکم اونکا
تنه ایلسون پس اذیت بدن حرام و حفظ
بدن بو واجب بو صورتده بو قسم تمزیه داراق
نچه اولا بلور که مستحبه اولسون بلکه
حرام شدید اولور ۶) باش چاپان اشخاص
اوز نجس قائلرله اوکون خلقک لباسین
وظروفین نجس ایتمکدن علاوه قائلارین
مساجد و اماکن محترمه داخل ایدوب
اونلری هم آلوده ایدولر ۸) شرع که تعبت

عقلده واقع در برابرش و فساد اولان عملدن منع یوروب و بو عملك ضننه بسا اولور كه شخص اوز باشن چاپقندن تلف اولور یا اینكه بر دعوا اولور كه نجه نقر بو دعواده زخمه دار پامقتول اولور پس نجه اولور كه عقل و شمع بر بو جمله باغی اولان شخصي دوستاني كه بر همرارت جهتيله مجبور اولورپ كه خلق اولنك شهرتدن محفوظ اولسون بيله شخصي آزاد ایدوب دوباره باعث فساد اولوق خلاف قانونی عدالت دكهي . سبجان الله تعالی در كه علمالنه ایچون منا برده بو قبیل اشخاصی منع و ملامت ایشبور و حاکم له نه ایچون اولره تنبه المیور . احسن التواضع

علم خبرلری

بعضی حکما باوق اقربا راستنده اولاندن کابیندن تورپن لرك حسابنه کیدوب دیولری که بيله کابیندن اولاد از اولور اولندن لال کور و غیره ناخوش وها بيله سفاهتلوکسلر چوخ نوری اما ایندی اینکلس حکمالری بوئی قبول ایاچوب ثوریت ایدر که ذکر اولان ناخوشاقلر مر پر قسم کابیندن بر قدرده اولور یعنی کابین پاقی یا اولانق اقرا ویا اقرا اولسانلرك راستنده اولانق اول ناخوشاقلر باعث دکل اما بعضی ناخوشاقلر که آما اناده اولانده اولادده هم اولور مثلا کوز آفرسی سینه ناخوشاقلی و غیره کابین باوق اقربا راستنده اولانده اولاندن تورپن اولاددره ارغابه ارغا ازوق شدت ایدر . بو باره ده گتوردان ثیوت لرك برسی که سفاهتلو اولاد نه سبب دن توره مکی بیان ایدر بود شراب ایچوب مست اولان اشخاصلرك اولادلرندن سفاهتلسی چوخ اولور مثلا بعضی کارخانه

لرده که فعله لری کجه کوز اولاده قلوب انجق بازار کونری ایوه کیدرل بوزان شراب ایچوب مست اولان وقتده اوز عورت لرن کوزلر اولنك اولادلرندن سفاهتلسی چوخ اولور . پس شراب ایچمه که نه که بدنه ضرر ایدر حتی مست اولان کس عورته یاوق گیتسه اولنك اولانده سفاهتلو ایدر .

اینکلسن حکم لری معامله ایدرلر که چیچک و قزاق ناخوش لرنه مالجه اولنان زمان اولنری قزاق اولانده سفاهتلو اولنر که اویاه کونك ایشتی هیچ دوشسون و اونکا چراق ایشتنه خورک ویرسون لر اما اولانق هواسنی نمیز ساخلاق کرک و ناخوش سفاهتلون لانم در که اوقز اولن بده قالسون .

نازه خبرلر

عثمانی دولتی قریان قونستنتینونك عمدہ شرطاری بود ؟ حضرت سلطان مسلمانلر ایچون خلیفه دوران و غیري طابع لر ایچون پادشاه امپراطور قونستنتینو حساب اولوق یعنی حضرت هیچ بر کسیه جواب دهندہ دکل . دولتک مذهبی اسلام در اما مسلمان اولمیان طابع لرده اختیار وار که اوز مذهب لرنک آداب لرنی عمله کتور سوز لر . غرت لرده اختیار وار مر بر مطاعت اوسسه دانشتی . مر پر قسم اجماع بنا اولنمه مانع یوخدر . هر کس مر بر قسم مکتب خانه بنا ایدر بلور . های پادشاهان قوتنه کیره بلور تحیلات های دن بر قدرده انجق . مر بر طابع مدیون در که علم تحصیل ایتون . وزیر امجلسنک رسی سدرا عظم حساب اولور . وزیر مجلس عمومه جواب دهندہ در

اما اولنری تصیرلدرکندن اوتری حضرت سلطان مردغه امنای دولت دن طیحده دیوان بنا ایدر . اگر مجلس الیه وزراک سوزی برکمه حضرت سلمانده اختیار وار یا وزرازی خارج المسون یا مجلسی برهم ایدوب حکم المسون که تازه دن جالس لر انتخاب اولسون اما تازه جالس لر کرکجه و آیم چوخ اولوب مجلس عموم اجلسون و مجلسی عموم ایکی دایره دن عمله کور برسی مجلس ایدر که اونک جالس لرنی خلقی انتخاب ایدر (مر ۱۰۰ مین طابع بر جالس) بر برسی مجلس عام در که اونک جالس لرنی حضرت سلطان اونی و متشخص ادم لر دیو تین ایدر . بر ایدر نوبارک اولانده مازنک اولده جن مجلس عموم اظهار ملاحظه ایدر . مر بر ایش اول مجلس لاس ملاحظه ایدر مگر مجلس عام اونی قبول ایدنده حضرت سلطان تصدیق ایدر . بو قانونی که اونک قبول لرنی تمام چاپ اینکله نزه سزمه پر اولوبدی دولت عثمانی دیکارک ۱۱ ده قریب بو سببه اسلامبول اهل دوله باشجه سرایت کیدوب حضرت سلطانده راضی لری ایدوب فادایانه لته مشغول اولوب .

دیکارک ۱۱ دن اسلامبول دن پانزده که بو کرک قونستنتینو پنی صلح پارمنده اولان مجلسی آجلدی سفهت پاشا وزیر خارجه دولت عثمانی مجلس لک رسی قره طوبور افندی و سپه کبی افندی اونک سکر اطایدر مر بر جالس اولنک دیکارک کاغذی رسی مجلسه پیش نهاد ایدن مکره سفهت پاشا دیوب مجلسی آجام و بو آلمان توپ لر قان قانون قولتی خفته معلوم ایدر مکره چالس لر اوز ارارنده اولان دانشنده یازان شرطاری رسی مجلسه پیش نهاد ایدوبار و سفقت پاشا دیوب که کرک بو شرطاره دولت

<p>کیچن ایل طبله لر فونطسلیدن . زمان حضرت سلطان مدحت پاشائی روس دیوان پادشاهی ایشدی که ایندی حضرت عبد الحمید دوم کنه اوئی سدر اعظم ایدوب .</p>	<p>قره داغه پرورسون بو خبر دوغرو دکل . — طهراندن دیکارک ۵۰۰ یازار که دوات ایران عثمانی ایشلرینه جوخ تمشق ایله . لاجنه ایدراما جنکه اولسا بغدادی ضبط استکه قسدی بوخدر .</p>	<p>غنائی نك وزیر مجلسی باغرب جواب ورسون کیچن نومره ده چاپ ایلدکمز طبله لر دن معلوم اولور که سده اعظم مدحت پاشا دوات طرفندن قورنك جالس لرینه معلوم ایدوب که دولت عثمانی تازه دن قانون قورب اوزطایع لرنك هاموسنك اختیاری اترروب اونکا بنا برایی ولایت علیحه اختیازیره بلمز بو شرطلرک هیچ برنه راضی دکل صکره روس و اینکس وکیل لری معلوم ایدوب ار که آکر عثمانی دولتی اول شرطلری قبول ایسه اونلر کرکه اسلامبولدن چیخوب کینونلر لکن صکره کان طبله لر دن بیله بیان اولور که قورنك جالس لری راضی اولوب لر که اول شرطلره تازه دن باخلسون و ایکی آی جنکه اولسون محللی قورناردته تازه دن ۲ ای پنی مارک اؤلکه جن محلت اولوب که عثمانی دولتی ضربلر ایله جنکه ایسون .</p>
<p>کیچن نومره ده چاپ اولان اینکس دواتک وکیلی سلیوردی اسلامبولدن کینکی خبر ویرن طبله دوغرو اولمدی بو بارده اینکس دواتک مورنخ پوست غزته سی یازار که اینکس دولتی عثمانی ایله دانستی کسک وکیلیری پاردمق دوغرو دکل</p>	<p>کنجه غریبه سنک سلاخی قره سنده برقران شهرلی مسلمان اوشاق لری ایچون مکتب خانه آچوب اوناره روس دلی ده اوخدر ایندی تفسکی ویتک غزته سی یازار که تفسل شهرنده ساکن اولان دجون میلول آدلر اینکس که لوندونده بنا اولان تورات اجماعتک جالسی در ذکر اولان مکتب خانیه ۶۵ کتاب و ایکی عاطلاس یعنی کره ارضک شکانی که ترکه دینده چاپ اولوبدر باخشلیوب .</p>	<p>پطر بورغه ایکی مخصوص بانک که برسی باساکوفنک بانک و برسی لیری بانک باکروت یعنی یوشل اولوب مر بر بانک بر نچه میلیون خلقه بورچلی در .</p>
<p>تبریزدن پطر بورغسکی ویدوموستی غزته یازار که کیچه بر نچه مسجدک قاپنه کاغذ پاشدرشدیلر که صاحب دیوان آذربایجان ولایتی دولاندره بلیرور و آکر دوات اوئی خارج ایسه خلق اوزی اونک دیوانی ایدو جنکه بو سیه طهراندن ولیمه میرزایه مجتهد صاحب دیوانه کاغذ کلوب دیلر او مسجد پاشلان کاغذی ملا یاسیدر کوزوب .</p>	<p>بو حالده عثمانی ده بنا اولان قانونی مدحت پاشا دوزلتنکته تمام دنیاه اونک آدی دیلور اونکا بنا اونک عمرندن بر نچه کلمه دانشاق یازار که مدحت پاشا رومیایا ولایتک بر قره سنده تولد ایدوب مدرسه ده تلیم اونوب اسلامبولده طلبه لن ایله علم ادبانی تمام ایدندن صکره روحانقه کینتوب باشلیوب اوروپا اهلتک دیل لرینی و علم لرینی اوخومته صکره دلمانیتندن قولوق باشلیوب مرحوم سلطان عبد المریک وقتنده نیش و طوزه و شات العرب ولایت لریده والی اولوب اورا لرده خلقک خرچیله جوخ مکتب و مریض خانه لر بنا ایدوب شهرلر و یوللر سالوب اول ولایت لر اباد اوامته باعث اولوب اونکا بنا حضرت سلطان اوئی کتوردوب سدر اعظم ایدر اما اونک ینکی ترکه دست سندن اولمقی بلوب ۶ ایدن صکره خارج ایدر .</p>	<p>دیکارک ۸ دن قره داغک چینه شهرندن یازار که شروانی عثمان پاشائی قره داغک کینازی الدن قویب .</p>
<p>ایدو جنکه بو سیه طهراندن ولیمه میرزایه مجتهد صاحب دیوانه کاغذ کلوب دیلر او مسجد پاشلان کاغذی ملا یاسیدر کوزوب . وکنه یازار که بو حاله جن بورده پوست عوضه چاپار اینتیرایدن اما ایندی حکم اونوب که بندر اوشهردن طهرانه اعلی پوست بنا اولسون . وینا شهرنده پوست مارکاسی قیردوبار قیمتی ۱-۲-۳-۴-۵-۱۰ شاهی اوسته شاهنشاه ایرالتک شکلی .</p>	<p>غزته لرده یازار که غیرمائیاده اولان مشهور کروب ژاوردنده بر توپ توکبلر که اونک ۷۵۰۰ پرط آغرتلی وار .</p>	<p>اسلامبولدن دیکارک ۷ دن یازار که قورنك اوروپا جالس لری اوزارالزیده اولان دالشتقه قطع اینتیرولر که عثمانی دولتی مرستانه و</p>
<p>بادکوبیه دیکارک ۳۰ ده طبله کلوب که قورنك جالس لری راضی اولوب لر که پیش ازوقت یازار اشرطلره دوباره باخسولر و عثمانی دولتی عسکرک بر حصه سی که اونکا ردیف دیلور الدن قویب .</p>	<p>غزته لرده یازار که غیرمائیاده اولان مشهور کروب ژاوردنده بر توپ توکبلر که اونک ۷۵۰۰ پرط آغرتلی وار .</p>	<p>اسلامبولدن دیکارک ۷ دن یازار که قورنك اوروپا جالس لری اوزارالزیده اولان دالشتقه قطع اینتیرولر که عثمانی دولتی مرستانه و</p>
<p>غزته لرده یازار که غیرمائیاده اولان مشهور کروب ژاوردنده بر توپ توکبلر که اونک ۷۵۰۰ پرط آغرتلی وار .</p>	<p>اسلامبولدن دیکارک ۷ دن یازار که قورنك اوروپا جالس لری اوزارالزیده اولان دالشتقه قطع اینتیرولر که عثمانی دولتی مرستانه و</p>	<p>اسلامبولدن دیکارک ۷ دن یازار که قورنك اوروپا جالس لری اوزارالزیده اولان دالشتقه قطع اینتیرولر که عثمانی دولتی مرستانه و</p>

EK-7

Ekinci'nin 1877 Yılında Yayınlanan Son Sayısı

لی ۲۹ - ستمبر روسیه سنه ۱۸۷۷

لی ۳ شوال المکرم سنه ۱۲۹۴

غزیه نك قیمتی
۱ سنه لیلی ۳ منات
۶ آیلی ۱ منات ۵۰ قیچك

۷ هفته لاق غزیه

الکسی

پوشت خرچی باسدران الیه در

بیچ شنبه کونی

اعلام نامه و مکتوب کوندرن غزیه تی چاپ المده نك آدینه کوندرسون * بو غزیه تی چاپ الیه در باد کوبه غمنازیه سنو معلی حسن ملک زاده زردابی

اتی ۱۷ کرده درو اوزی چوخ آبدار و شیرین دره .

—

• معلوم در که هر بر ولایتک حیوانی باشقه
اولور و بزم ایشک استن طرفلره ساکن
اولان حیوانلردندر که اوروب ولایتلرک
شمال طرفلنده ایشک اولماز . یازرلر
که بر ایرانی بر ایشک پاروب مسکو
ده اونکا بر منزل بنا ایدوب اونی خلقه
کوستروب پول بئر .

—

آت توجه لنده اونک زکی اغارمقی معلوم در
اما بعضی وقتنده آت ۲-۳ باشنده اولانده
ده اونک توکی اغاریر بو سیه حکما دیرکه
آتک توکی اغارمق سوسیدن عمله کلن بر
ناخوشلقدر و بیله توکی اغارمق دلالت ایدر
اونک بدینک ضعیف اولمته . ایندی بر
انکاس حکماسی بر آتک توکی اغارمقی
ملاحظه ایدوب یازر که حقیقت اول زمان
آتک بدنی ضعیفلندی اما بر ازدن صکره
بو آت کنه قوتلندی .

—

افعال اهل دعات

انکاس ولایتنده قویون چوخ اولدیتنه
اورانک قویونه کیدن ایتلی چوخ اغلار
اولور و بو ایتلرک یخشی سی چپانسیز
اوزی - سورینی اپاروب اوتاروب اخشام
قیتاروب کری کتوریر . یازرلر که ایتلی بیله
ایلمکدن اوزی اولر اناادن اولاندن صکره
کوزلی اچلما شس اناسندن اروب قویون
الته قویولر بیلده قویون اینه و ایت
قویونه رانگ اولب برلرینه اوکرتسولر
صکره ایتلر بوکلنده اونلر هر کون اخشام
وقتی قویون یاغاشک ایچنده خورک ویرلر
که بیلده ایت سورینی اپاروب اوتاروب
اخشام خورک یبک وقتی اولانده
قیتاروب یاغاشه کتوریر .

—

یازرلر که مسکو غویبیریه سنده اولان غراجین اولور
• لکدار قانلرک چیچکلرینی برینه اغافاناسل
ذکوری اغافاناسل امانه قارشته رفاق الیه
بر قاون یتروب که اونک اوزی ۲۰ کره

اعلان

بز ناخوش اولدیتنه کوره بو ایلمک

آخرمچی فومرلری اوز وقتنده

چخیه جق و اونلرک حاجاق

چخمتی معلوم دکل .

امتحان الہ اشکاراوب کہ سوتدن قیماق
یتمق استینده سوت سرلمن یر تقد
سویق اولسا اولقدر قیماق تمیز یلور و بیله
سوتده ییلاق قیماقن یاغ چوخ چخر یاغ
اوزی دادلی اولور و تیز خراب اولمور و بیله
قیماقک سرلمش سوتی شیرین اولور .
سوتی سوتده سرمکدن اوزی مصلحت
ایدور که اونی ساغان کمی سوزیب قابره
توکب بو قابری بوزلی سو و یا اربین قار
ایچنه (که ۲ درجه استی سی اولور) قویب
۱۰۰۵ ساعت ساخلوب اونک قیماقی ییوب
بو قیماقن یاغ چاخلین .



بهاره اکن تاخل باره سنده یازر که بو
تاخل تقد کچی اکلہ اولقدر اونک حاصلی
از بلمی چوخ اولور بو کچی اکن تاخل اوزی
بیشی اولمور .



تندک یغشی و ییماقنی و اونک دین و یا
دایاز شوخم اولتمقنی امتحان ایدوب اریا
و چغدا باره سنده یازر که یغشی تخمدن
حامل ارقوق اولور اما حاصلک یغشی ییماقنی
تندک یغشی ییماقنی ایله دکل تخم تقد
دایاز شوخم اولسه اولقدر حاصل ارقوق اولور
اما اونک دایاز و یا دین شوخم اولتمقنن
حاصل یغشی یا ییماق اولماز .

باراما قوردنی بستیوب اونک باراماسدن
ایچک چکک برچین علمدرو بو حالده
که قوردردہ ناخوشاق وار تخم ایچون بارامانی
انتخاب ایتک بو علمی دخی چن ایدوب
چرنکه بو قسم علمک هاموسی امتحال الہ
تمحیل اولور اونکا بنا اوروب ولایتینک
ایچک عملہ کان یرلینده علیحدہ منزلر بنا
یدوب اوزایہ کوب کیدنه قوردلی بستکی
ایچک چککی بارامانی انتخاب الہکی منته

کوستریرلر . بو منزلک بریسی مسکو شہزیدہ
وار یازر کہ بو ایل قوردلر بستن ایچک
چکان باراما انتخاب اولان وقتہ بو منزلہ
بر کوندہ یوزدن زیادہ آدم کلوب کہ بونلہ
بر بر قوردردہ لازم اولان ماحتیاجی ہم
کوب-سروبلر .



انسائک دیرینده اوفاق دیشکلر وار کہ اونلردن
تر زد اولور . تر زد اولوق بدن ایچون
لازم اولمتنی بوندن قیاسن ایتک اولور کہ
انسائک بدنی ایشش موم الہ دوتاندہ انسان
وفات ایدر . بدنن تر الہ غیر شیلردہ زد
اولور و بو شیلر دینک دیشکلرینی دوتدیفنه
۲-۱ هفته درہ بر حمام کیدوب بدنی استی سو و
سابون ایله یومق لازمدر کہ او دیشکلر تمیز
اولسون . کندردہ ساکن اولانلر ایلر الہ
حمامہ کیتمکنہ سبب بودر کہ اونلرک حمای
بوخدر و اونی کندرنده تعمیر ایتک چن
درہ ایندی یازر کہ امیریکادہ بر شخص
عزادیہ ارخشیان بر حمام تعمیر ایدوب کہ
اونی آت مالہ قوشب کندردہ ایزه اوق اولور .



علم خبر لری

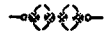
رسالة

انسان ساخلیان حیوانات و عقییات تقد
اعلا تر اولدیفجه اونک سعی ده ارتوق اولور .
حیواناتی اعلا لندردہ انتخاب ایله در سوتی
یا اقی یا کوجی و یا اونک بدینک بر حصی
چوخ یا از اولان حیوانک بالاسنکده بو
خاصیتی اولور بو سببہ مال ساخلیان بو
خاصیتلر بریسی و یا برنجسی اولانلری
انتخاب ایدوب ساخلیانده برنجہ آرخادن
صکرہ حیوانک بو خاصیتی املاندردر .

همچنین عقاییده اعلا لندردہ ک اولور و لوی
اعلا لندردمکدن اوتزیده اونک آنا و انسی
انتخاب ایتک لازمدر . معلومدر کہ بر
عقییاتک چبچکی اولور کہ بو چبچکدن تخم
و تخمدن عقییات عملہ کاور . بر چبچک
برنجہ حصدن عملہ کاور بو حاصلک بغی
کہ اونلردن تخم عملہ کلمبور لازمیستر همه
در و غیر لری کہ اونلردن تخم عملہ کاور
لازمیستر همه . چبچکک لازم اولمیان همه
لری او حاصلدر کہ اونلر اولمقنه کوره عوام
اونکا چبچک دیر اونک کورک و یا زنگ
با رنگ اولان پاراقری کہ بز الیور بریک
لازم اولمیان حاصلدر اونک لازم اولان همه
لری کورچک رنگ و ایسیز اولدیفنه عوام
اونی چبچک حساب الیور با وجودیکہ
تخم بو حاصلدن عملہ کاور . چبچکک
رنگ با رنگ اولان پاراقرینک دیریندن
شیرین سو چخر کہ جوچیلر (آری) بو
سوتی پارقمه (بال قیرمقنن اوزی) کلندہ
اونک لازمی حصی جوچینک قنادنه یا شوب
کیدوب غیر چبچکک اوستہ دوشرو بو
سببہ عقییات کاجکده دخی لون بلون
اولور . چبچکک لازمی حصی کہ اونک
ایچنده اولور ایکی قسمدر بریسی برنجہ
سپ کمی نازیک شیدر کہ اونلرک
باشنده یوسریجه شی اولور بو یوسریجه نیک
ایچنده ساری توز عملہ کاور بو حصہ اعضا
تاسل ذکرودر و بریسی چبچکک اوزاسنده
برجه سایدردہ اونک باشی یاستی و دیبی یوسریدر
بو یوسریک ایچنده کورچک کرده شیلر
وار بو حصہ اعضا تاسل اناتدر . تخم عملہ
کامکدن اوزی کرک اعضا تاسل ذکرک
ساری توزی اعضا تاسل اناتک باشنده
اولان یاستی نک اوستہ دوشب اونک
سپانک ایچیلہ کیدوب اونک یوسری حصہ

سنگ ایچنده اولان کوچک کرده شیلره
 قوشسون که اولور برینه قارشاندن صکره
 ادر کوچک یومی شیدن تخم عمله کاره .
 ذکر اولان اعضا تناسل ذکور و اناث ایکیسیده
 هر بر چیچکده اولیور مثلا پیغمبر بوغدا سنک
 (ذره نعلی) ایکی قسم چیچکی اولور که اونک
 بیسنده اعضا تنه سل ذکور و بیسنده
 اعضا تناسل اناث اولور و بو چیچکلرک ایکیسیده
 بر اونک اوسته اولور اما سوکت اغاچنکده
 ایکی قسم چیچکی اولور لیکن اونلرک بر بری
 غیر اغاچ اوسته اولور . ایندی تخم نجه
 مه کاشکنی بلندن صکره عقیاتی انتخاب ایله
 ایلاندرمکدن دانشاق . نجه که آت ایله
 بیکدن بلا تورهمز اما آت ایله ایشکدن
 بلا توربر هابیلره بر برینه اوغشامیان عقیاتک
 ذکر اولان اعضا تنه قارشته مقدن تخم عمله
 آتیز کرک آت ایشکه اوغشیان کمی
 سه بده بر برینه اوغشاسون مثلا جوره
 سه بده اولان اوزم اغاچلرینی یا قاون قاپوزلی
 بو کورلی بر بریله قارشته مق اولور یعنی
 ایله قاپوز ایله الا قاپوزی یا شیراز تنباکوسی
 به نون تنباکوسنی قارشته مق اولور و
 جردن اوزی کرک اعضا تناسل ذکور
 دربر اونک ساری توزنی اعضا تناسل اناثک
 اوسته سالمق . بیلله قارشته مقندن عمله
 کمن تخمدن چخان اونک . میوه سی چوخ
 اولور اونک کوکی بوداغلی یا اقلری بو بیچک
 و نر اولور و بو حصله بر ایکی اونک (انا و انا)
 سه لرنه اوغشیدور اونلرک چیچکلرینک زنی
 بر ایکی اونک چیچکلرینک زنکنه اوغشیدور
 مثلا اونلر اغ و قمریزی اولانده یا آلا و یا اغ
 اوسته قره زنی سپمه اولور . چونکه بر
 باندن بوستانده حتی برکنده بر نجه قسم
 بر برینه اوغشیان عقیات اکلنده اونلرک اعضا
 تناسل ذکورینک توزنی جوجی و یا کولک

پاروب غیرلرینک اغضاتناسل اناثه قارشته بر
 اونکا بنا اغلائمشس مادیانلری بیان آتیردن
 ساخلیان کمی بر اغلائمشس اوقی غیر اوتله
 قارشته مقدن ساخلایق کرک و بوندن اوزی
 اوقی اوز اقده آکک و یا چیچکی اچلانده
 اونک اوستی اوزتک کرک .



تازه خبرلر

پادکوبه کان طیلر

سنطبرک ۱۴ نده غورنی ستودین . جناب
 سرعسکر یازرکه سنطبرک ۱۰ نده بلزنه نیک
 دالندن سوفیا یولیه ۱۰ مین شمائی عسکری
 توپ و غیر الاتر ایله نزم سواره عسکرینی
 یاریب بلزنه قلمه سته داخل اولوب . روسجق
 و بالکان طرفلرندن خبر بوخدر . نزم تازه یفان
 عسکر کلوب یتشر . اجاره دار پولیا کوف نزم
 قوشنک دالنده تازه پولر تمبیر ایدر .
 بوکایشتندن . یاغشس چوخ یاغدیفته عسکرک
 ایرلی کیتکی لکه دشر . بیلله دانشر که
 یا نطرادن (بیللا قلمه سنک یا نندن اخان چایدن)
 دشمن کری قیدمق استیور . انکلسر
 ۱۹۰ آدم ایچون مریش خانه اچدرویلر بوکون
 او مریش خانه ایچون ۴۰۰ قونی ملاحتیاج کلوبدره
 سنطبرک ۱۶ نده وینادن . ویدین قلمه سنندن
 بلزیه کومکه کیدن شمائی عسکری رویتیا عسکر
 یله ۴ ساعت جنک ایدب کیم کیمه فایق
 کلمکی معلوم دکل .

سنطبر ۱۷ نده اغدردن (ایروان غوبیرینه
 سنده در) دون دشمن نزم اوسته نزم برش
 ایلمدی اخشامه جن برک دعوا اولدی بز اولن
 کری اوتردوق نژدن ۱۸۰ آدم تلف اولوب .
 سنطبرک ۱۸ نده وینادن . ایتالیا دوستی مشق
 ایلمکدن اوزی ۵۰ مین عسکر جمع ایدوب

ایندی اولری الذن قویور . مرستان که
 عسکر ینق استیور . ویشرا ولایتک
 طرافسولویا ادولرینده دولتدن اذلسیز بر
 اجماع بنا اولمشس ایشس که شمائی سواره سیله
 برک . بوپ رومیناتک روس عسکری کان
 پولرینی داغدوب خراب ایشون ایشدی دوات
 خبردار اولوب .

سنطبرک ۱۹ نده غورنی ستودین . دشمن نزم
 یلنک (بیللا طرفنده در) عسکرینک اوسته
 کاشدی اونکا چوخ ضرور بوپ کری اوتردوق
 نژدن ۱۲۲ اولوب . وینادن . بوکایشتنده بیلله
 دانشر که حضرت ولیعهد محمد علی پاشای
 قزاقوم جیانک یاننده (بیللا طرفنده در) باسب
 شمائیلدن ۱ مینه جن آدم تلف اولوب . بر
 اینک ۹ نژدن ۱۵ نجهن شپکده نژدن ۱۵
 آدم تلف اولوب .

سنطبرک ۲۰ نژدن غورنی ستودین . نژال
 مارشیک عسکر نژدن بر دسته سواره تانار
 بازارجق (سلستریا قلمه سنک یاننده در)
 طرفنده سنطبرک ۱۴ نده بشس
 یوز ۱۵ نده یدی یوز ۱۶ نده اوج
 یوز چرکس سواره سنه راست کلوب
 اولری پراکنده ایدوب کری قیدوب نژدن
 ۳۹ آدم تلف اولوب . جناب سر عسکر
 یازر که دون کیناز کارل ایله (رومیناتک
 کینازی در) نزم بلزنه قلمه سننی احاطه ایدن
 عسکرک یرینه باخدوق بر طرفندن ایرلی
 کیدوبلر دشمن نزم جواب قویور یعنی نژ
 اولزه توپ اتروق اولر اتیور . قزایلندن
 (قارص طرفنده در) بوکون نزم عسکرک
 هاموسی مختار پاشانک اوسته یرش ایدوب
 یاغنی تپه سنی المشرق اوتپه نی ساخلیان
 باتالونی تلف ایلمشوق صیعدن اخشامه جن
 برک دعوا اولوب دشمنه چوخ ضرور مشوق
 نزم ضرر هله لیتنه معلوم دکل ۱۷ افسر ۱۶۰

نظام اسیرالمشوق • ویزون • طارانشلوازیاده
 ۱۰ اولان اجمانک قمدی بوایشس که
 ویشیرلردن ۱۵ مین آدم روینیا یونین
 واندهمه کیدسون ایندی اوستریا دولتی
 غیردار اولب اوزایه عسکر کوندوزوب اؤدملر
 بر مسکر بله دعوا ایدوب • سنطبرک ۲۲ نده
 فیرایندن • دوزن دشمن بزم سول دسته نیک
 اوسته کشدی بز اوتیزی کیری اوتزدوق
 بزون ۳ افسر ۴۰ نظام اولب ۱۱ افسر ۲۵۰
 نظام زخمدار اولوب • سنطبرک ۲۰ نده
 اولان دعواده بزون ۹ افسر ۱۰۰۰ نظام اولب
 ۶۰ افسر ۲۰۰۰ نظام زخمدار اولب •
 سنطبرک ۲۱ نده پلونه یانندن • محمدعلی
 پشانیک بر دسته عسکری سیپرکونه
 یانندن کیری اوتزدیته اونک های قوشنی
 کیری اوتروب و بوسیه بزم روسجق عسکری
 ایل کیدوب • سلستریاطرفنده دشمن
 قمد ایدریشی که طونه چاپنی کچوب
 روسیا اوسته کیدسون بو بارده سرانجام
 اولوب که اوتزه مانع اولونلر • سنطبرک
 ۱۹ نده پلونه دنه • پالیون و ۴ اسکادرون
 شمایی عسکری اطرافدن اوزقه جمع المکه
 کینشس ایشس ژنرال چیرنوزوفنک سواره
 سنک بر حصه سی اوتیزی کیری اوتزدوب بزون
 ۴۰ آدم تلف اولب • پلونه قلمه سنک برچلرنک
 برسنده اولان پلونه بزم توپلردن اود دوشب •
 دوزن پلونه دن بزم پوله چوخ برکه توپ اتریلر •
 سنطبرک ۲۲ سنده پلونه نیک یانندن •
 جناب شاهزاده سرعسکر یاندر که پلونه
 قلمه سنک دالنده سوفا قلمه سنه کیدن
 وینک اوسته ژنرال لیویج سنطبرک ۱۹ نده
 رودوت کندنک یاننده دشمنک بر کاروانتی
 وروب اونلر پلونه کتورن دوزی درمان دولتی
 مین باش قره مالی ۸۰ آت الب لوکندک یاننده
 اولان کورینی و طلیبرافی داغدوب سنطبرک

۲۰ نده چیروشیرغ کندنک یاننده کورینی
 داغدوب • بزم عسکر پلونه قلمه سنه توب
 اتر • بزم روسجق عسکرینک قبات دسته سی
 دشمن ایله دعوا ایدر •
 سنطبرک ۲۳ نده اسلامبولدن • دوزن
 سلیمان باشا بالکان داغنک دالنده اولان
 عسکرک سرکرده سیدی طونه عسکرینه
 سرعسکر تعین اولب • بالکان داغنده بوکوزن
 قار یاغمر •
 سنطبرک ۲۵ نده غوزلی سوزدین • جناب
 شاهزاده سرعسکر حکم ایدوب که ژنرال
 غوزکو پلونه قلمه سنک مقابلنده اولان سواره
 عسکرینه سرکرده اولسون و وژنرال سکولوف
 ۱۶ مچی دویزه یه ژنرال دوندوکوف ۱۳
 مچی کورپوسه ژنرال کیناز ایبریتسکی شطابه
 نچالک اسک اولسونلر ژنرال توتلیین رومینیا کینازی
 کارله کومکچی اولسون • پلونه قلمه سنک
 مقابلنده اولان رومینا عسکری قندک آت
 اونک ایچی ایله دشمنک قندک کیرینه ایگری قندم
 قالدجن کیدوب • نیچکول قلمه سنده دشمن
 دن قالدن چنک کیلرینی ذکر اولان
 قلمه فی النده اوراده سو ایچنده ایکی کمی
 تاپاشدی که بزم توپلردن شکست اولاش
 ایشس { تعمیر ایدوب اوسته توپلر چکوب هازر
 ایشوق •
 سنطبرک ۲۷ نده قرهبال { قارص طرفنده در }
 سنطبرک ایگره سنده و ایگری بزنده اولان
 چنک لردن صکره بو کیچه دشمن اوزی
 دایاندیقی برلک چوخندن از انجمله قزل تپه دن
 کوچوب کیدتی بزم عسکر اونلرک دالچن
 کیدوب حاجی والی سوباناز کل ویزن
 کندلرینی ضبط ایدوب •
 ترکستان شرقینک حاکمی یعقوب خان بو
 ایل بهارده مرحوم اولاندن صکره اونک مملکتی

۳ پرده همه اولب برسی اونک اوس سنه
 قلی بکه برسی فرداشی اونلی شاکیم - - -
 و برسی چین شیکه دوشب - - -
 ترکستانکی ویدور - - - غزلی بانه که
 مرحوم یعقوب خانک وازیری بریله چنک
 ایدرلر و خاکیم خان تیودی لولی سک کل
 بکه باساندن صکره مین سره اوله قهریب
 روسیه سرحدله کارب •
 اوروب دولترینک هاموستندن چوخ اسکس
 دولتنک کسی وار ایندی یازلرکه اونک ۱۸۰
 جنک کیمی وار که بو کیلیده ۱۵۲۲ توپ وار
 بطبرورغسکی ویدوروستی غزلی یاندر که
 بطبروغنده پول کسان منزله مر کونده
 رومینیا یه کوندور کندن اوتزی یوزاتش مین تک
 مالتق کومش پولی کساور •
 اوروب ولایتلنده ساکن اولان یهودلرک
 حسابنه کیدوب یازلر که اوستریا شیکنده
 ۴۰ میلیون آدم وار اونلرک یوزدن اوجی یهودیدر
 پروسیاده ۵۱۲ مین فرنگکسانده ۱۸۸ مین
 انگلنده ۵۱ مین ایتالیا و اسپانیاده
 میندن بر و روسیه ده بر میلیون ۶۱۲ مین
 یهودی وار •
 یازلر که بیرئس شهرنده دینچی اولسوندن
 اوتزی بر اجماع بنا اولب که مر جالس
 ایلده بنس منات ویرر بو اجماع دینچی
 لردن اوتزی بر منزل بنا ایدوب که شکست
 اولانلری اوراده ساخیلر و شکست لوبل تری
 یا صنعت کارلر تلیش وروب سنت نوکرور و •
 مکتب خانه لره قورب اوغردر •
 غوزلرکی پراولیتنه تک مطلبه سنده طبع لولور

